SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
FILOZOFICKO-PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA V OPAVĚ
INSTITUT TVŮRČÍ FOTOGRAFIE
TEORETICKÁ BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Polští Židé ve fotografii

Polish Jews in photography

Arkadiusz Ławrywianiec

Obor: Tvůrčí fotografie

Vedoucí bakalářské práce: prof. PhDr. Vladimír Birgus

Oponent: prof. Mgr. Jindřich Štreit

Opava 2020

ABSTRAKT

Tématem této práce je fotografický obraz Židů v Polsku od začátku 20. století do současnosti. Práce představí publikace, muzejní sbírky a profily fotografů, kteří vytvořili široký fotografický obraz židovské společnosti v Polsku.

KLÍČOVÁ SLOVA

Židé, fotografie, reportáž, fotografický dokument, fotografická sbírka, muzejní sbírky, muzeum, fotografové

ABSTRACT

The topic of this work is the photographic image of Jews in Poland from the beginning of the 20th century to the present. The work presents publications, museum collections and profiles of photographers who created a broad photographic image of Jewish society in Poland.

KEYWORDS

Jews, Polish Jews in photography, photoreportage, documentary photography, photography collection, museum collection, museum, photographers

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Akademický rok: 2019/2020

Zadávající ústav:	Institut tvůrčí fotografie
Student:	Arkadiusz Lawrywianiec
UČO:	44375
Program:	Filmové, televizní a fotografické umění a nová média
Obor:	Tvůrčí fotografie
Téma práce:	T: Polští Židé ve fotografii
Téma práce anglicky:	T: Polish Jews in Photography
Zadání:	Účelem práce je představit fotografický záznam o historii Židů v Polsku od začátku 20. století do současnosti. Práce představí publikace, muzejní sbírky a profily fotografů, kteří vytvořili široký fotografický obraz židovské společnosti v Polsku.
Literatura:	

Niezabitowska Małgorzata, Tomaszewski Tomasz: „Ostatni. Współcześni Żydzi polscy". Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1993. ISBN 83-221-0609-2.

Krajewska Monika: „Czas Kamieni". Warszawa: Interpress, 1982. ISBN 83-223-1998-3.

Mazur Adam, Gorczyca Łukasz: "Fotoblok. Europa Środkowa w książkach fotograficznych". Kraków: MCK, 2019. ISBN 978-83-66-419-00-1.

Bujak Adam: „Oświęcim". Warszawa: Wydawnictwo Sport i turystyka, 1972.

„Zagłada żydostwa polskiego. Album zdjęć". / „Extermination of Polish Jews. Album of pictures". Centralna Żydowska Komisja Historyczna przy C.K. Żydów Polskic, 1945.

Traczewska Agnieszka: „Powroty". Warszawa: Studio Design, 2018. ISBN 978-83-7982-296-6.

Baksik Łukasz: „Macewy codziennego użytku". Warszawa: Wydawnictwo Czarne, 2013. ISBN 978-83-753-6580-1.

Vedoucí práce:	prof. PhDr. Vladimír Birgus
Datum zadání práce:	20. 3. 2020

Souhlasím se zadáním (podpis, datum):

.....
prof. PhDr. Vladimír Birgus
vedoucí ústavu

Prohlašuji, že práci jsem vypracoval samostatně za použití literatury a pramenů uvedených v seznamu použité literatury.

Souhlasím, aby tato práce byla zveřejněna v Univerzitní knihovně Slezke univerzity v Opavě, knihovně Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a na internetových stránkách Institutu tvůrčí fotografie FPF SU v Opavě.

Arkadiusz Ławrywianiec
Opava 31.7.2020

Poděkování náleží
Prof. PhDr. Vladimíru Birgusovi, za jeho neocenitelnou pomoc při psaní této práce, otevřenost a podporu.
Všem pedagogům Institutu tvůrčí fotografie, kamarádům a kamarádkám, které jsem zde našel, a všem lidem z Knihovny Slezské židovské komunity v Katovicích za jejich pomoc a inspiraci.

1. Publikace 3

1.1 Roman Vishniac „Polish Jews a pictorial record". 5

1.2 Henryk Ross „Lodz Ghetto Album". 13

1.3 „Zagłada żydostwa polskiego. Album zdjęć. Extermination of Polish Jews. Album of pictures". (Holocaust polských Židů - Kniha fotografií) 22

1.4 Adam Bujak „Oświęcim". (Osvětim) 26

1.5 Lucjan Dobroszycki and Barbara Kirshenblatt-Gimblett, „Image Before My Eyes: A Photographic History of Jewish Life in Poland". 32

1.6 Monika Krajewska „Czas Kamieni". (Čas kamenů) 38

1.7 Małgorzata Niezabitowska (text), Tomasz Tomaszewski (fotografie) „Ostatni: Współcześni Żydzi polscy". (Poslední. Současní polští Židé) 43

1.8 Wojciech Wilczyk „Niewinne oko nie istnieje" (Nevinný pohled neexistuje), Elżbieta Janicka, Wojciech Wilczyk „Inne Miasto" (Jiné město). 57

1.9 Łukasz Baksik „Macewy codziennego użytku". (Macevy pro každodenní použití) 68

1.10 Agnieszka Traczewska „Powroty". (Návraty) 77

1.11 Larissa Baldovin, Ania Koszykowski „ Przystanek Gliwice". (Zastávka Glivice) 84

2. Fotografové 89

2.1 Alter Kacyzne 89

2.2 Mendel Grossman 95

2.3 Walter Genewein 102

2.4 Julia Pirotte-Sokolska 107

2.5 Menachem Kipnis 112

2.6 Willy Georg 117

2.7 Max Kirnberger 120

2.8 Chris Schwarz 123

2.9 Chuck Fishman 125

2.10 Joanna Sidorowicz 130

2.11 Krzysztof Bielawski 133

2.12 Jacques Rouquette 137

2.13 Serge Simon 141

2.14 Arkadiusz Ławrywianiec 145

3. Muzejní sbírky 152

3.1 Muzeum dějin polských Židů Polin ve Varšavě 152

3.2 Židovské muzeum Galicja v Krakově 157

3.3 Centrum židovské kultury v Krakově 161

3.4 Židovský historický institut ve Varšavě 166

Jmenný rejtřík 185

Polští Židé ve fotografii

Mezi Poláky a Židy existuje staleté pouto, které mělo mnoho podob, od velkého přátelství, přes nasazení vlastních životů mnoha Poláků, často i celých rodin, jež v průběhu druhé světové války přispěly k záchraně životů mnoha Židů, ale také k tragickým událostem, jakými byly židovský pogrom v městečku Kielce či udávání židovských sousedů nacistům.

„My nevíme, odkud do Polska přišli první Židé. „První kontakt" s ranou vládou dynastie Piastovců navázali s největší pravděpodobností židovští kupci, tzv. radanité. Pravděpodobně se na polském území objevili už někdy v průběhu 9. století, nejpozději však ve století 10., přičemž z tohoto století pocházejí rovněž první zmínky o Židech z území českého, moravského, uherského a z území nacházejících se více na severu Evropy (zpráva Ibráhíma ibn Jákúba, židovského kupce, diplomata a vyslance córdobského chalífy al-Hakama II, a také prvního Evropana, který uznal existenci polského státu, Měška I.). Přítomnost židovských kupců v 11. a 12. století pak potvrzují o něco četnější písemné prameny a rovněž jedna z nejcennějších památek umění raného středověkého Polska - cyklus reliéfů s výjevy ze života sv. Vojtěcha na románských dveřích katedrály v Hnězdnu. Na tomto základě lze dospět k závěru, že tady mimo jiné nakupovali nevolníky, kteří byli dobrým obchodním artiklem na východních trzích (války, doprovázející vznik místních raných feudálních států, zajišťovaly jejich stálou a bohatou nabídku)[1].

V úvodu knihy *„1000 lat historii Żydów polskich: Podróż przez wieki"* (1000 let historie polských Židů: Cesta napříč věky) Robert Szuchta píše: *historie Židů v Polsku je stará 1 000 let. Je to už deset století, kdy do Polska začali přicházet první židovští obchodníci ze západní a jižní Evropy. V průběhu následujících století se židovští přistěhovalci stali nejen obyvateli, ale také spoluzakladateli polského státu. Přispívali k jeho ekonomickému růstu, obohacovali jeho kulturu a sžili se s polskou krajinou, jejími městy a vesnicemi. Právě v těchto městech a vesnicích postupně docházelo k vzájemnému předávání obyčejů, právních norem, kulturních výdobytků, nemluvě o zřejmých*

[1] https://sztetl.org.pl/pl/tradycja-i-kultura-zydowska/historia-zydow-w-polsce/historia-zydow-w-polsce-krotki-wyklad-czesc-01 (online: 15. 1. 2020).

hospodářských a sociálních vztazích. Soužití Židů a Poláků v jednom státě mělo mnoho tváří. Ne vždy se polské obyvatelstvo ke svým židovským sousedům chovalo přátelsky. Židovská obec, decimovaná válkami, povstáními a pogromy, však existovala po staletí.

Přesto to byly polské země, které se staly domovem největší židovské diaspory v historii. Polští Židé mohli kultivovat své tradice a zvyky, pěstovat a rozvíjet svůj duchovní život. Mnozí z nich se cítili současně Židy a Poláky. Patřili k nim mimo jiných i přední tvůrci polské kultury, osobnosti podílející se na hospodářském rozvoji polských zemí, a nelze zapomenout ani na vojáky, kteří položili život za svou vlast. Tento rozmanitý a bohatý svět přestal existovat v důsledku bezprecedentní události v historii, kterou byl holocaust. S holocaustem skončilo tradiční společenství a současně i bohatá židovská kultura. Druhou světovou válku přežilo necelých 10 procent všech polských Židů, kteří se pokusili, bohužel neúspěšně, obnovit židovskou společnost i v poválečném Polsku. Následné vlny emigrace vedly k téměř úplnému vymizení Židů z polského sociálního, ekonomického, politického a kulturního života. V současnosti Židé tvoří v Polsku relativně malou asimilovanou národnostní menšinu.[2]

Alter Kacyzne, Menachem Kipnis, Mendel Grossman, Julia Pirotte, Henryk Ross a Roman Vishniac jsou fotografové, kteří dokumentovali každodenní život Židů v Polsku před válkou, a někteří, jako například Henryk Ross a Mendel Grossman, dokumentovali zvěrstva holocaustu během svého pobytu v ghettu v Lodži, riskujíc při tom životy své a svých blízkých. Významné role v průběhu dokumentace sehráli němečtí vojáci Willy Georg ve varšavském ghettu a Max Kirnberger v lublinském ghettu. Publikace a výstavy byly tvořeny z fotografií, získaných mnohdy až zázračným způsobem.

[2] Robert Szuchta, *1000 lat historii Żydów polskich Podróż przez wieki*. Vydavatelství: Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, Varšava 2015, str. 9.

1. Publikace

Židům není věnováno mnoho fotografických publikací, ale ty, které vznikly, poskytují významné svědectví o životě Židů na polském území a vzájemných vztazích s Poláky. V níže uvedených publikacích najdeme různé přístupy autorů k tématu života Židů v Polsku. Názory odcházející generace jsou obsaženy v různých textech významné novinářky, autorky knížek a tiskové mluvčí vlády Tadeusze Mazowieckého v letech 1989–1991 Małgorzaty Niezabitowské, ilustrovaných fotografiemi Tomasze Tomaszewského, nebo v tvorbě Moniky Krajewské a Łukasze Baksika, kteří se každý svým způsobem věnují problematice židovských náhrobků – macev. Monika Krajewska a její fotografická publikace *„Czas kamieni"* (Čas kamenů) představuje mimořádný fotografický dokument o židovských hřbitovech a o tom, co po nich v Podlesí, středním Polsku a Malopolsku zůstalo. Autorka se snaží proniknout do vzpomínek na židovské sousedy v poválečném Polsku. Łukasz Baksik se zase zaobírá problémem macev, kradených z židovských hřbitovů, a jejich následného zneužití různými, často šokujícími, způsoby, například jako materiál na zídku pískoviště či zeď stodoly. Agnieszka Traczewská věnovala svou knihu chasidům[3], přicházejícím do Polska za účelem návštěvy hrobů cadiků[4]. Grafické ztvárnění je doplněno o autorčiny rozhovory s Židy. *„Polish Jews a Pictorial"* (Polští Židé ve fotografii) je fotografická publikace Romana Vishniaca, která dokumentuje život polských Židů v předvečer holocaustu. Publikace je doprovázena diskusí o aspektech židovského života, která knize propůjčuje zvláštní rysy. V uměleckém odkazu, fotografické publikaci *„Oświęcim"* (Osvětim), Adam Bujak vypráví o největším nacistickém táboře smrti ve střední a východní Evropě. Fotografické publikace *„Zagłada żydostwa polskiego. Album zdjęć", „Extermination of Polish Jews. Album of pictures"* (Holocaust polských Židů. Kniha fotografií), pojednávají o masové genocidě, spáchané na evropských Židech v ghettech a v pracovních a vyhlazovacích táborech. Další část knihy je věnována židovským partyzánským hnutím. Fotografická publikace *„Łódź Ghetto Album"* (Fotografie lodžského ghetta) z roku 2004 s fotografiemi Henryka Rosse a také fotografická publikace *„With the Camera in the Ghetto"* (S

[3] (chasid –hebr. zbožný), ortodoxní židé.
[4] většinou výrazné osobnosti vůdčího typu.

kamerou v ghettu) z roku 1970 s fotografiemi Mendela Grossmana jsou vyobrazením tragické historie Židů v lodžském ghettu. Ve fotografické knize *„Przystanek Gliwice“* (Zastávka Hlivice) popisují její autorky Larissa Baldovin a Ania Koszykowski židovskou komunitu v Hlivicích v průběhu 50. a 60. let 20. století. Tato kniha v kapitole „Album Rodzinny” (Rodinné album) představuje v krátkých rozhovorech historii dvaceti sedmi židovských rodin, převážně repatriovaných z východu.

1.1Roman Vishniac „Polish Jews a pictorial record”

Roman Vishniac, jinak také známý jako Wiśniak či Wiszniak, se narodil 19. srpna 1897 v Pawłowsku a zemřel 22. ledna 1990 v New Yorku. Byl to rusko-americký fotograf, vzděláváním biolog a lékař, jenž dokumentoval židovskou komunitu střední a východní Evropy v předvečer holocaustu.

Vishniac fotografoval polské Židy. Fotil jak rabíny, cadiky, tak i obyčejné lidi ve Varšavě, Lublinu nebo Krakově, jako například na fotografii z roku 1937 nazvané „Wejście do Getta“ (Vstup do ghetta). V tomto období skončil s jedenácti obviněními ze špionáže za mřížemi. Díky znalosti jazyka jidiš neměl problém navázat kontakt s židovskou komunitou. Dokonce se mu i s fotoaparátem podařilo dostat do tábora ve Zbąszynu. Jednalo se o místo, které bylo speciálně zřízeno nacistickou vládou pro násilně internované Židy z Německa. Svými snímky ukazoval tragédii a beznaděj těchto utlačovaných, uzavřených a ubohých lidí.[5]

Naomi Rosenblum k jeho dílu poznamenává, *že portrétovaní lidé na ulicích nebo doma si nebyli vůbec vědomi toho, že se stali předmětem jeho zájmu. Právě díky tomu Vishniacovým dílem, které mimo jiné obsahuje na 5000 fotografií, mezi nimiž je například*

[5] https://pl.wikipedia.org/wiki/Roman_Vishniac (online: 12. 2. 2020).

i zmiňovaný snímek „Wejście do Getta“, prostupuje duch autentičnosti. Právě dnes si uvědomujeme sílu tohoto díla, jelikož víme, že lidi, místa a tradice odnesl čas z povrchu zemského.[6]

456. ROMAN VISHNIAC.
Wejście do krakowskiego getta,
1937. Odbitka żelatynowo-srebrowa. International Center of Photography. Nowy Jork. Udostępnione dzięki uprzejmości Mary Vishniac Kohn.

DOKUMENTACJA SPOŁECZNA 371

Vstup do ghetta v Krakově, 1937, foto: Roman Vishniac

[6] Naomi Rosenblum: „*Historia fotografii światowej”* Vydavatelství Baturo, Bílsko-Bělá 2005, str. 373–374.

Děda s vnučkou, Varšava, 1938, foto: Roman Vishniac

Chlapec stojící před hromadou paliva v suterénním bytě, ul. Krochmalna, Varšava, 1935–1938, foto: Roman Vishniac

Sara, sedící na posteli v suterénním bytě, na zdi za ní jsou přes šablonu namalované květiny, Varšava, 1935–1937, foto: Roman Vishniac

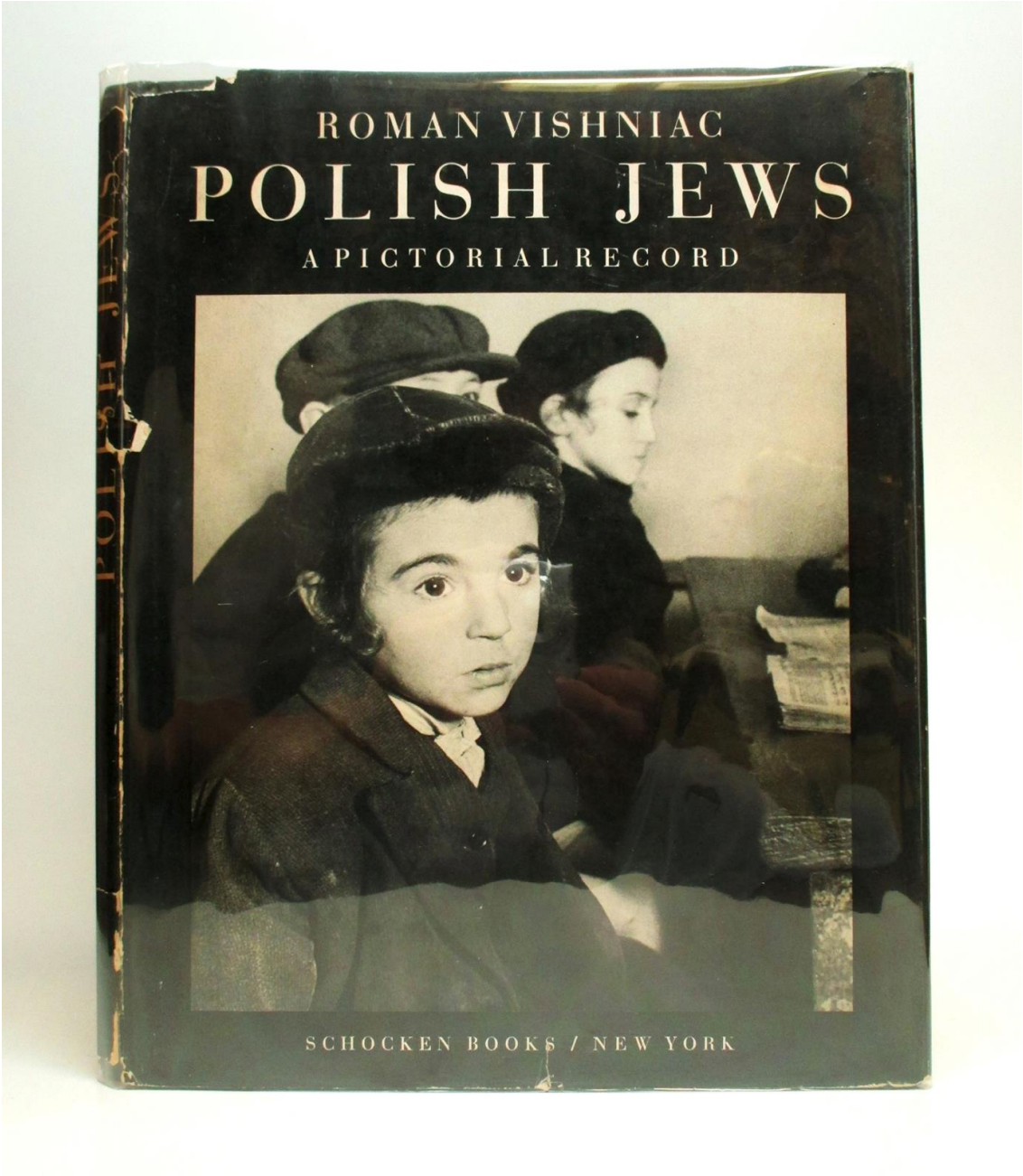

Název: „Polish Jews a pictorial record”

Autor: Roman Vishniac

Vydavatelství: Schocken Books, New York, 1988

ISBN: 0805209107

Fotografie ukazují polské Židy v předvečer holocaustu. Doprovází je diskuse o aspektech života Židů, které knize propůjčily zvláštní rysy.

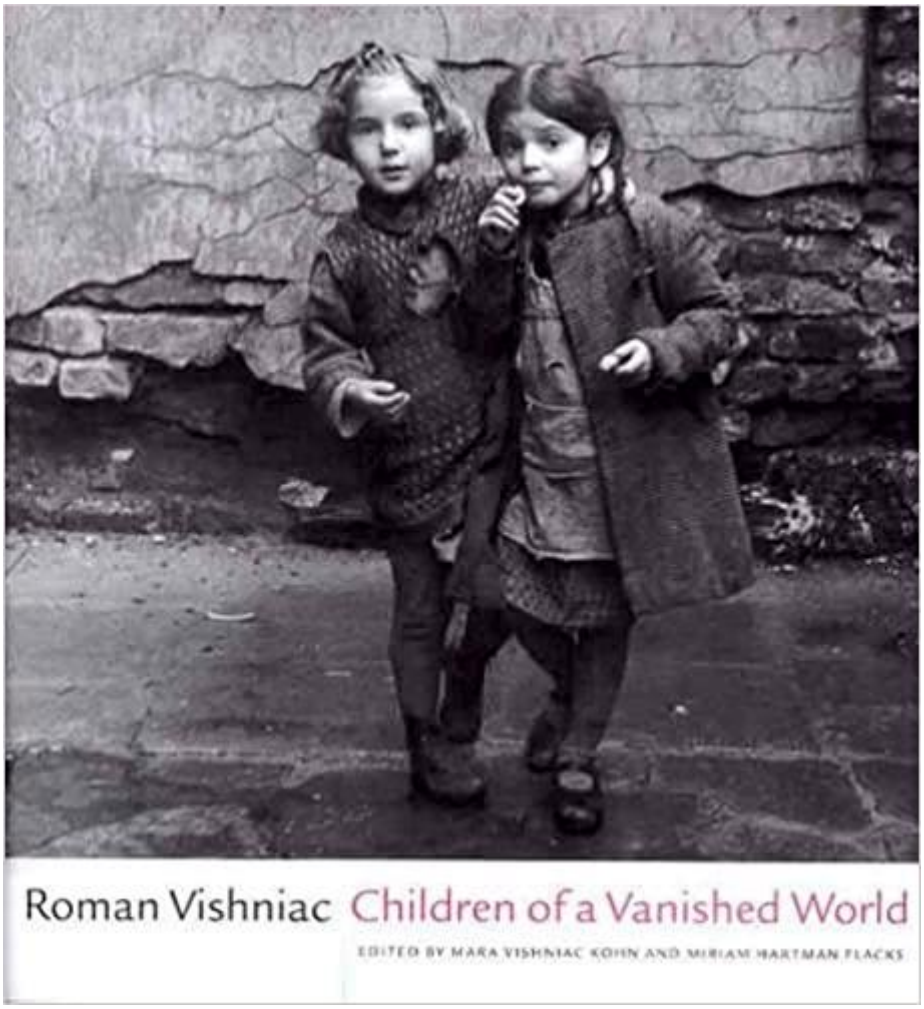

Roman Vishniac cestoval v letech 1935–1938 městy a vesnicemi východní Evropy a fotografoval život v židovských městečkách v Polsku, Rumunsku, Rusku a Maďarsku. V té době Vishniac pořídil více než šestnáct tisíc fotografií. Sedmdesát fotografií je pak otištěno v publikaci *„Children of the Vanished World“* (Děti zmizelého světa), Tyto fotografie do knihy vybrala a upravila jeho dcera Mary Vishniac Kohn, s překladem autorce pomohla tlumočnice Miriam Hartman Flacks. Snímky ukazují bavící a učící se děti ve světě, který měl brzy zaniknout, a jsou doplněny o výběr dětských říkanek, písniček a básniček, které provázely dětské hry a byly přeloženy do jazyka jidiš a angličtiny. V Židovském muzeu v New Yorku v době od 7. března do 4. června 2000 byla uvedena velká výstava s názvem *„Dzieci z zaginionego świata: fotografie Romana Vishniaca“* (Děti ze ztraceného světa: fotografie RomanaVishniaca). *Výstava „Roman Vishniac: fotografie, 1920–1975“, uvedená v muzeu POLIN od května do srpna 2015, představuje širokou škálu děl, přičemž mnoho z nich bylo objeveno teprve nedávno a*

nabízí nový pohled na ikonické fotografie východoevropských Židů v širším kontextu sociálně dokumentární fotografie 30 let.[7]

Monografická výstava Romana Vishniaca byla doprovázena řadou akcí, především semináři a rozhovory.

V průběhu těchto seminářů se historikové a teoretikové umění zabývali věrohodností dokumentární fotografie jako zdroje. Kromě Vishniacova díla se věnovali i profilům dalších tvůrců dokumentární fotografie 20. století, včetně Altera Kacyzna, Menechema Kipnise, Mojżesze Worobiejczyka, Zofie Chomętowské, Benedykta Jerzyho Doryse a Jerzyho Kosidowského. V rámci semináře proběhly i diskuse o poválečných publikacích, výstavách a fotografických projektech věnovaných polským Židům a holocaustu.[8]

[7] https://www.polin.pl/pl/wydarzenie/fotografia-jako-dokument-zycia-seminarium (online: 13. 6. 2020).
[8] Ibidem.

Roman Vishniac se svou ženou Edith,

foto: Andrew A. Skolnick

1.2 Henryk Ross: „Łódź Ghetto Album”

Henryk Ross se narodil 1. května 1910 ve Varšavě a zemřel v roce 1991 v Tel Avivu. Tento židovský fotograf dokumentoval život v ghettu Litzmannstadt. Fotografoval už před vypuknutím druhé světové války, kdy pracoval v Lodži jako novinový a sportovní fotograf pro varšavské noviny. Zapojil se i do marného pokusu ubránit Polsko německému vpádu v září 1939.[9]

Legitimace Henryka Rosse, foto: Henryk Ross / www.mfa.org

[9] https://pl.wikipedia.org/wiki/Henryk_Ross (online: 5. 4. 2020).

Henryk Ross, také Henryk Rosencwaijg, a Mendel Grossman byli oficiálními fotografy, zaměstnanými v letech 1940–1944 ve statistickém oddělení v lodžském ghettu, pojmenovaném po německém generálovi z první světové války Karlu Litzmannovi. Ross měl na starosti fotografování identifikačních fotografií pro osobní doklady a dokumentaci zesnulých. Oficiálně byl Henryk Ross fotografem pro propagandistické účely, dokumentoval oficiální setkání v ghettu pro potřeby místní samosprávy a pro její instituce jako hasiče, zdravotnictví a policii, a taky pro potřeby německé armády a průmyslu. Neoficiálně, riskujíc život svůj a svých blízkých, dokumentoval běžný život v ghettu, přičemž u toho využíval oficiální přístup k vybavení a materiálu. Vytvořil přes šest tisíc fotografií, které zachycovaly hlad, hromadné hroby, veřejné popravy či deportace do vyhlazovacího tábora Chełmno nad Nerem.

Foto: https://www.infocenters.co.il

V roce 1941 se oženil, a poté, kdy začala likvidace ghetta, se svou manželkou Stefanií zakopali část negativů poblíž činžovního domu č. 12 na Jagiellońské ulici, kde tehdy žili. Po likvidaci ghetta zůstal Ross na místě, jelikož byl začleněn do komanda, které mělo celý prostor po ghettu vyčistit. Se štěstím se jemu i jeho ženě podařilo válku přežít v úkrytu až do osvobození Lodži Rudou armádou v lednu 1945. Po válce se vrátil do Lodže, kde se mu podařilo nalézt ukryté negativy, přičemž z celkového množství 6000 filmů přežila polovina bez větší úhony. V Lodži pak pracoval jako fotograf až do roku 1950 (nebo také 1956), kdy emigroval do Izraele.

V roce 1961 se zúčastnil jako svědek soudu s Adolfem Eichmannem (svědčil polsky) a jeho fotografie posloužily jako cenný důkaz[10].

Henryk Ross svědčí v procesu s Adolfem Eichmannem, vedle státního zástupce Gidona Hausnera (1961). Foto z: https://difundir.org/

[10] https://pl.wikipedia.org/ wiki/Henryk_Ross (online: 5. 4. 2020).

Po smrti Henryho Rosse v roce 1991 (zemřel ve věku 81 let) jeho rodina darovala jeho sbírku fotografií Archive of Modern Conflikt v Londýně, který následně daroval sbírku Art Gallery of Ontario v Torontu.[11]

Krzysztof Cendrowicz v článku *„Dwie rzeczywistości. Fotografie Henryka Rossa“* (Dvě reality. Fotografie Henryka Rosse), kterým komentoval výstavu *„Łódź Getto. Fotografie Henryka Rossa“* (Lodžské Getto. Fotografie Henryka Rosse), píše: *„Poprvé jsem měl možnost vidět výstavu děl Henryka Rosse v červenci 2004 ve Francii během mezinárodního festivalu fotografie v Arles. Výstava s názvem „Lodź Ghetto“ a stejnojmenná rozsáhlá fotografická sbírka vzbudily mezi návštěvníky výstavy největší zájem.“(...) V roce 2004 připravili Timothy Prus a Martin Parr výstavu, která se konala ve třech zemích: Francii, Nizozemsku a České republice. Tak dlouho trvalo, než se fotografie vrátily do Lodže, na místo svého vzniku*.[12]

Foto: Henryk Ross / www.mfa.org

[11] https://fotoblogia.pl/10435,henryk-ross-byl-zydem-i-oficjalnym-fotografem-getta-w-lodzi-w-usa-otwiera-sie-wystawa-wlasnie-jego-wystawa (online: 5. 4. 2020).
[12] http://www.sztuka.net/palio/html.run?_Instance=sztuka&_PageID=850&_cms=newser&newsId=5460&callingPageId=851&_CheckSum=277643082 (online: 5. 4. 2020).

Foto: Henryk Ross / www.mfa.org

Henryk Ross, Życie w getcie / Ghetto life © Archive of Modern Conflict

Výstava *„Łódź Getto. Fotografie Henryka Rossa“* byla představena v Muzeu umění v Lodži od 29. srpna 2005 do 19. září 2005 u příležitosti 61. výročí likvidace lodžského ghetta. Kurátory výstavy byli Timothy Prus, Chris Boot a Martin Parr.

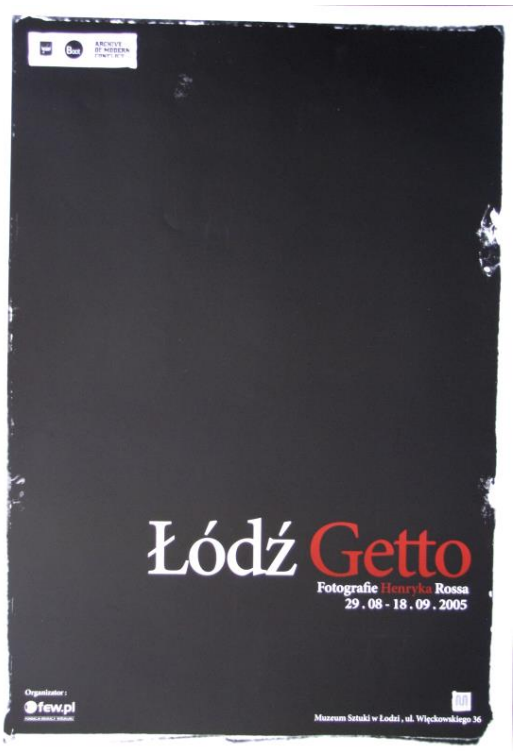

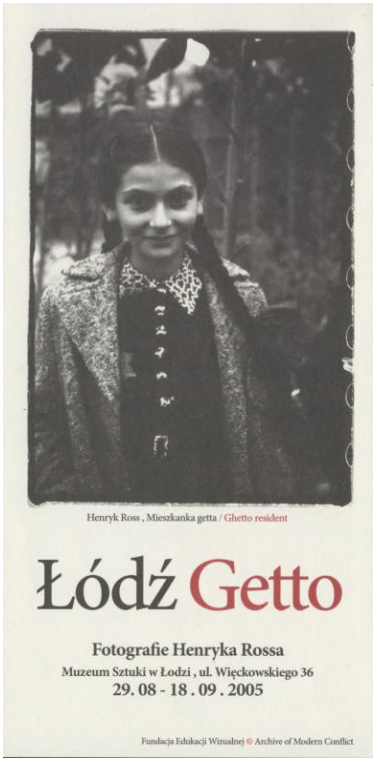

Výstava „Łódź Getto“, obsahující 50 fotografií, byla rozdělena do dvou bloků - na snímky veřejné a snímky ze soukromí. V prvním bloku jsou prezentovány fotografie, zachycující tragický a nelidský obraz lodžského ghetta, jako například deportace, lidi umírající hlady a popravy. Ve druhém bloku je prezentován život lidí uzavřených v ghettu, kteří si navzdory strachu o svou existenci dokázali najít místo a čas na lásku, mateřství a radostné okamžiky. K výstavě vydalo nakladatelství Archive of Modern Conflict doprovodnou publikaci v angličtině a Nadace vizuálního vzdělávání připravila katalog k výstavě v polském jazyce.[13]

V roce 2004 díky iniciativě Archive of Modern Conflict byla vydána publikace s fotografiemi Henryka Rossa nazvaná *„Łódź Ghetto Album“* (Fotografie lodžského ghetta).

[13] https://msl.org.pl/henryk_ross-lodz_getto/ (online: 5. 4. 2020).

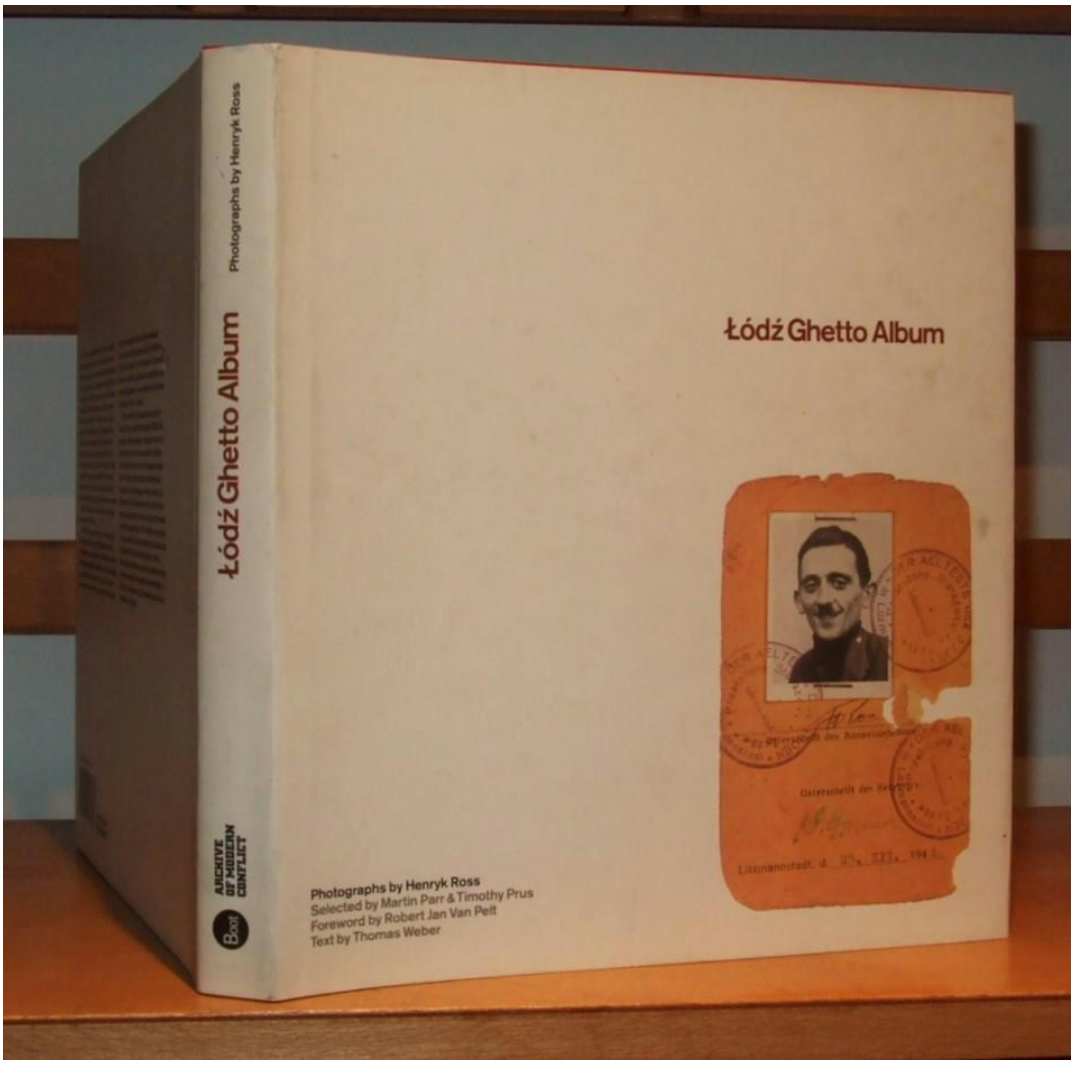

Vydavatelství: Archive of Modern Conflict, Londýn 2004

vydáno v jazyce: angličtina

vazba: pevná s obálkou

rozměr: 21,8×24,1cm

počet stránek:160

ISBN-10: 0954281373

ISBN-13: 978-0954281373

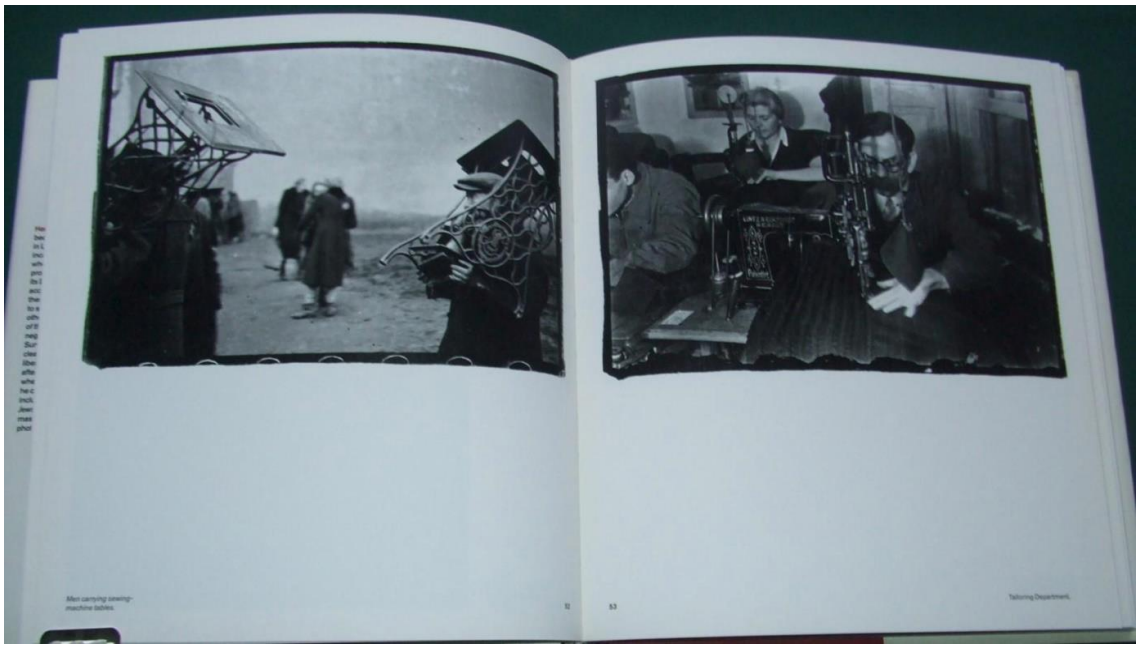

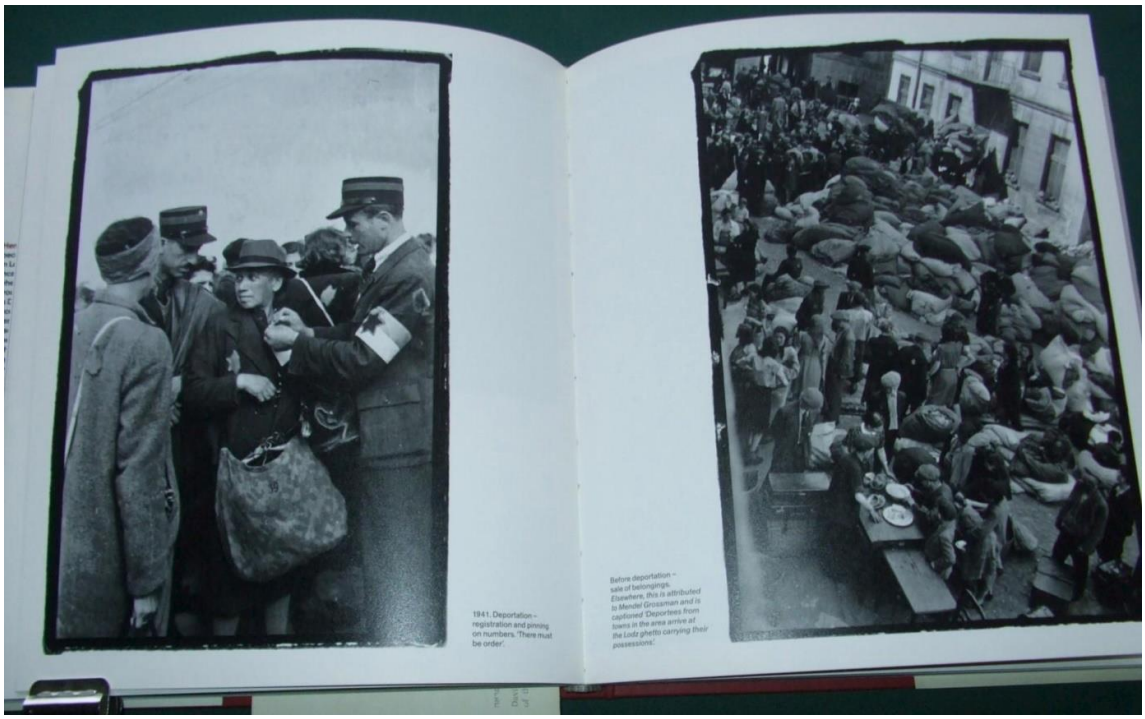

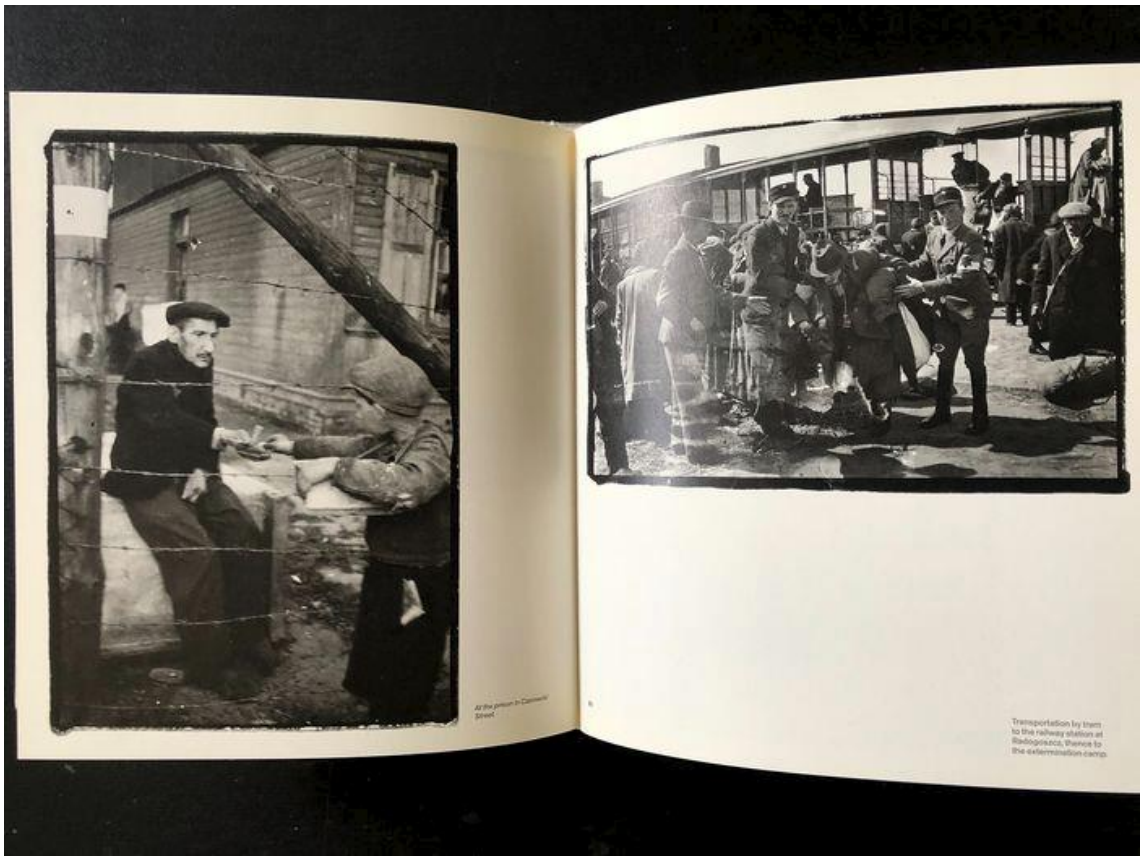

1.3. „Zagłada żydostwa polskiego - Album zdjęć“
„Extermination of Polish Jews - Album of pictures”
(Holocaust polských Židů - Kniha fotografií)

Rok vydání: 1945

vydavatelství: Wydawnictwo Centralnej Żydowskiej Komisji Historycznej przy C.K. Żydów Polskich, Lodž

vydáno v jazyce: polsky, anglicky a hebrejsky

Rozměr: 34×24cm

počet stránek: 120

Fotografická kniha, která byla vydána v roce 1945 v Lodži, je jedním z nejvíce šokujících fotografických dokumentů, jaké kdy byly publikovány. Tento dokument je o to zajímavější, že vznikl krátce po skončení druhé světové války a těsně před začátkem soudních procesů s válečnými zločinci. (...) Tato publikace nenese jenom historické důkazní břemeno, ale současně je i logickou součástí historie. Některé z publikovaných fotografií byly pořízeny vojáky Wehrmachtu nebo esesáky, a ty se pak různými kanály,

dokonce ještě během okupace, dostaly do rukou hnutí odporu. Jedná se tedy o archiv, zrozený z hrdinství mnoha často bezejmenných lidí, kteří fotografie buď shromažďovali nebo také tajně pořizovali, aby získali pravdivé důkazy o spáchaných zločinech. Část fotografického materiálu byla využita při procesech s válečnými zločinci. Snímky, nacházející se v této publikaci, mají dokumentární charakter. Jejich výpovědní hodnota spočívá v jejich drastičnosti a chybějícím zábranám v tom, co lze ještě ukázat. Snímky představuji syrovou fotografickou dokumentaci lidského ponížení, poprav, těl obětí včetně dětí, žen a starých lidí, vedených na smrt, které byly později často v publikacích přehlíženy. V knize lze nalézt obrazově znázorněné válečné zločiny, o kterých se po válce raději jen šeptalo, jako třeba výroba mýdla z lidského tuku. Jde o obrazový materiál, který šokujícím způsobem odpovídá na šok z plánovaného holocaustu.[14]

Tato mnohojazyčná fotografická kniha byla vydána v Polsku krátce po skončení druhé světové války, přičemž v této době toho bylo ještě o hromadné genocidě, spáchané na evropských Židech, známo relativně málo. Sbírka obsahuje krátký úvod a pak 252 černobílých fotografií, zachycujících momentky z židovských osad na začátku německé okupace, z ghett, do kterých byli Židé později nahnáni, a nakonec jde o fotografie zvěrstev, spáchaných v pracovních a vyhlazovacích táborech. Další část fotografické knihy je věnována židovským partyzánským hnutím. Většinu fotografií pořídili němečtí vojáci jako památeční fotografie, které i dnes dokážou šokovat stejně jako v roce 1945. Úvodní text a popisky fotografií jsou v polštině, ruštině, angličtině, francouzštině, jidiš a hebrejštině.

[14] Adam Mazur, Łukasz Gorczyca: „*Fotoblok. Europa Środkowa w książkach fotograficznych*“, MCK Krakov 2019, str. 164.

2

2. Szydzenie z modlących się.
3. Widowisko aranżowane przez Niemców.
4. Obcinanie pejsów.

2. Издевательства над молящимися евреями.
3. Зрелище организованное немцами.
4. Стрижка „пейсов".

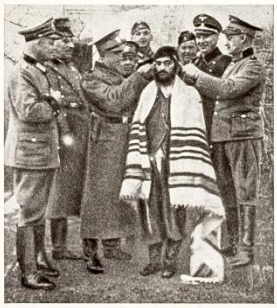

4

3

2. Scoffing at Praying Jews.
3. A Show staged by the Germans.
4. Cutting off the Side-curls of the Orthodox Jews.

2. On se moque des Juifs priants.
3. Un spectacle arrangé par les Allemands.
4. Coupe des boucles aux Juifs orthodoxes.

דאס אפלאכן פון מתפללים
התקלמות במתפללים

די דייטשן אַרַנַנען זיך אין א „ספעקטאקל"
הגרמנים עורכים להם „חזיון".

דאס אפשערן די פיאות
קצוץ פיאות

2

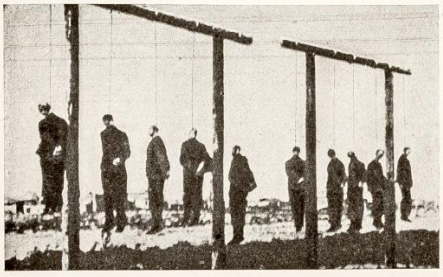

189

191

190

Egzekucje w Warszawie, Zduńskiej Woli i Łodzi.
Экзекуции в Варшаве, Здунской Воле и Лодзи.
Executions in Warsaw, Zdunska Wola, Lodz.
Exécutions à Varsovie, Zdunska Wola et Lodz.

תליות: אין וואַרשע, זדונסקא-וואָליע און לאָדזש
תליות: בורשה, זדונסקא-וליה ולודז'

77

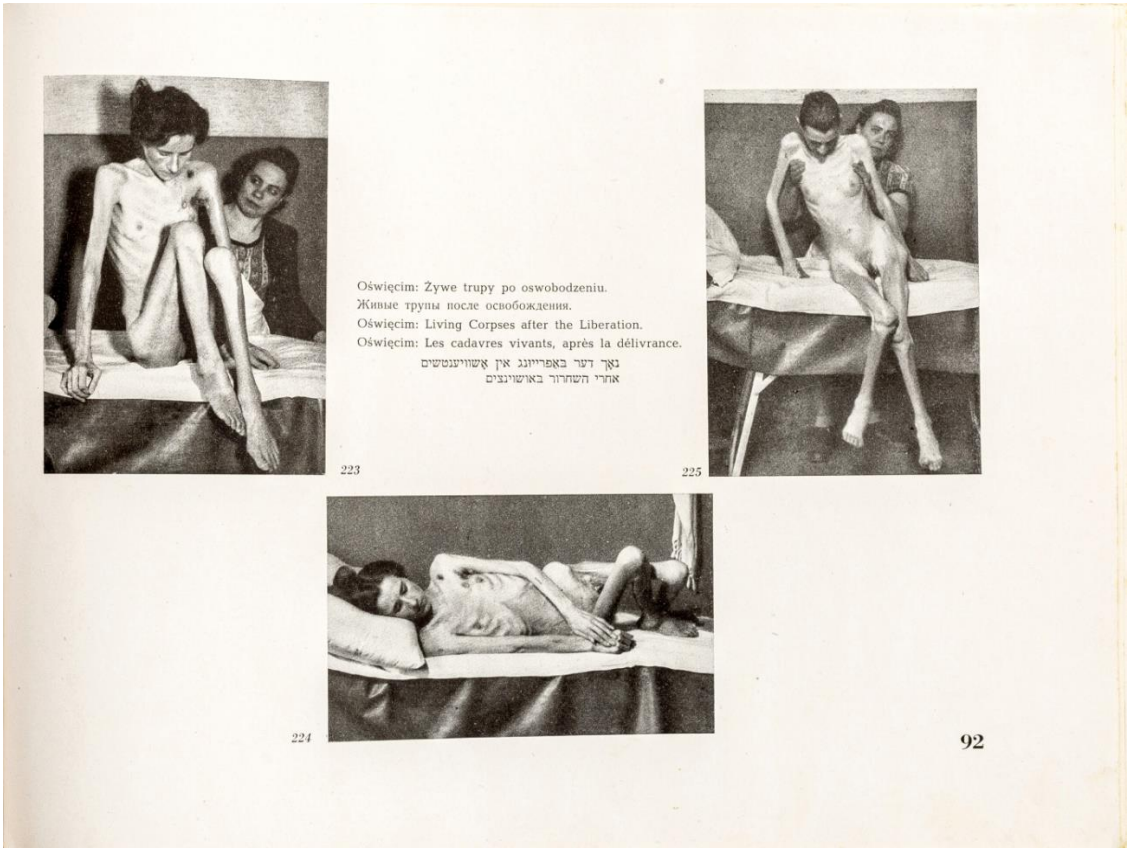

Ilustrace pocházejí z publikace *„Fotoblok. Europa Środkowa w książkach fotograficznych“* (Fotoblok. Střední Evropa ve fotografických knihách), vyd.: MCK 2019 / foto: K. Sowiński

1.4 Adam Bujak: „Oświęcim” (Osvětim)

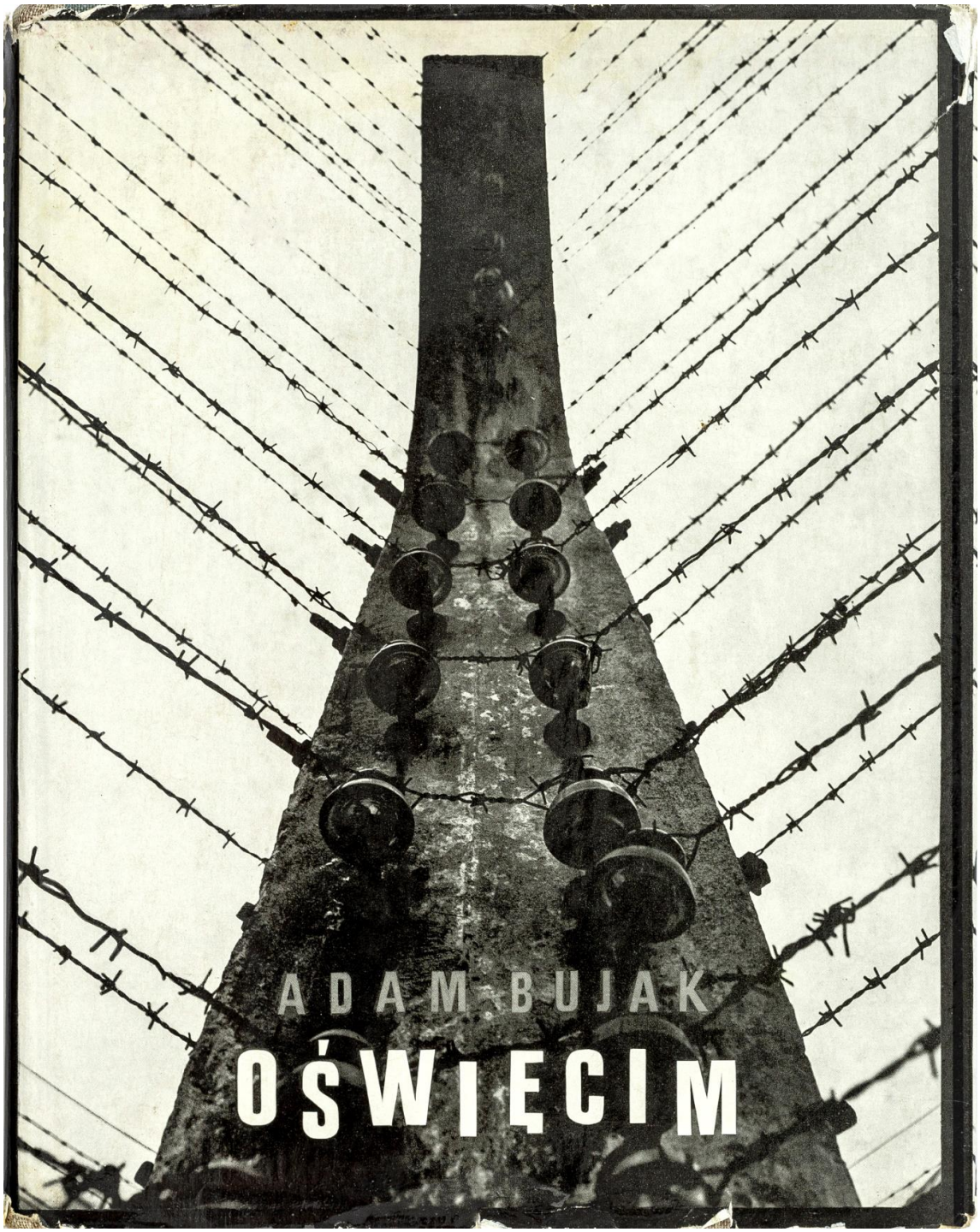

Text: Adolf Gawalewicz

Vydavatelství: Wydawnictwo Sport i Turystyka, Varšava 1972 nebo 1973

Vazba: tvrdá potažená plátnem

Rozměr: 24×30cm

Počet stánek: 208

ISBN 83-221-0609-2

Kniha „Oświęcim-Brzezinka Auschwitz-Birkenau“ Adama Bujaka je první autorskou publikací, věnovanou největšímu hitlerovskému vyhlazovacímu táboru ve střední a východní Evropě. (...)

Výchozím bodem k publikaci byly fotografie, které zaslal Adam Bujak do soutěže, vyhlášené Státním muzeem v Osvětimi a vedením oddělení Związku bojowników o Wolność i Demokraję – ZBoWiD (Svaz bojovníků za svobodu a demokracii) v Osvětimi v roce 1964. Několik z nich se následně objevilo v souborné publikaci, vydané muzeem v roce 1965 u příležitosti osvobození tábora v Osvětimi, a později také v již zmíněné Bujakově knize. Všechny snímky vznikly v letech 1960–1967.

Autorem nabídnuté poetické vnímání scenérie bývalého vyhlazovacího tábora korespondovalo se závaznou interpretací dějin nového Polska. Publikace, vyhovující politice tehdejší vlády PLR, má obecně humanistické vyznění, ale zároveň si zachovává topografickou přesnost (úvodní text a popisky snímků diváka provádějí po cestě vězňů po táboře).

Čtvrt století po skončení války vzniklá fotografická kniha prezentuje Bujakovu vizi, formovanou nejen zkušenostmi a vzpomínkou na události, ale i pohledem poválečné propagandy. Jde o druh malebné a zároveň i pokulhávající vzpomínky, ale je i metaforickým a symbolickým portrétem, plným emocí tohoto tragického místa. Bujak prochází po bývalém táboře a hledá expresivní a dramatické záběry. Poklekává, dokonce si i lehává s fotoaparátem na zem, aby se pokusil zachytit a zrekonstruovat perspektivu obětí. Přistupuje k táboru jako ke svéráznému krajinářskému tématu, a svou roli

fotografa vnímá jako přístup člověka, který pomocí nejrůznějších uměleckých výrazových prostředků přidává zachycené skutečnosti notnou dávku expresivnosti a zřetelnosti.

Bujak umí používat fotografickou rétoriku velmi promyšleným způsobem. Pozůstatky tábora, zachycené formou černobílých, velmi kontrastních, a měkkou černí nasycených grafických záběrů, nabírají na expresivitě blízké až téměř antickým ruinám. Autor zároveň sleduje přirozené entropické změny, ke kterým ve scenérii postupně dochází pronikáním rostlinstva na místo bývalého tábora. Z jedné strany estetizuje krajinu místa holocaustu a z druhé vyvolává pocit hrůzy. Objevují se tu motivy plamenů, dýmu, lidských vlasů či ostnatého drátu – kanonických osvětimských symbolů, ale po prodělaném uměleckém ztvárnění. Není zde však žádná přímo zobrazená drastičnost. Zajímavým zákrokem je využití historických snímků z doby fungování tábora, kdy Bujak fotografuje přímo muzejní expozici. Jde o obratný únik ze situace, ve které nejsou ani ty nejexpresivnější snímky schopny podat to, co se na tomto místě za války odehrávalo.

Bujakova kniha prezentuje koncentrační tábor v Osvětimi jako muzeum a památné místo houfně navštěvované mj. i mládeží.[15]

[15] Adam Mazur, Łukasz Gorczyca: „*Fotoblok. Europa Środkowa w książkach fotograficznych*“, MCK Krakov 2019, str. 184.

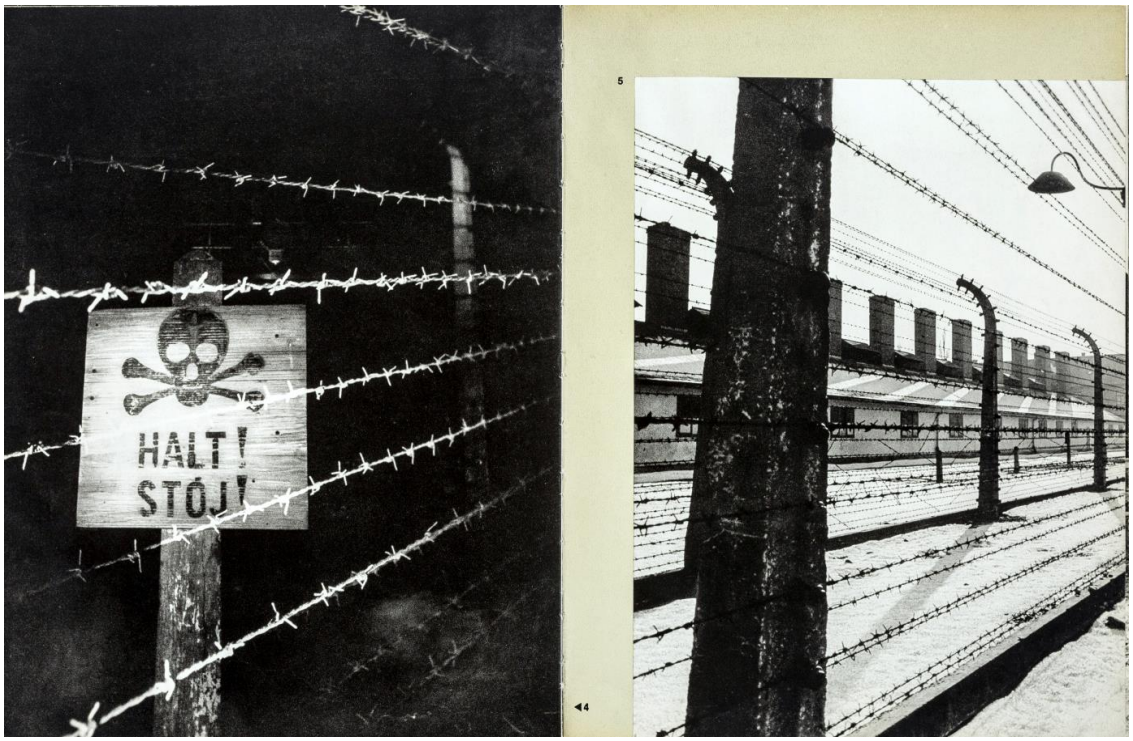
HALT!
STÓJ!

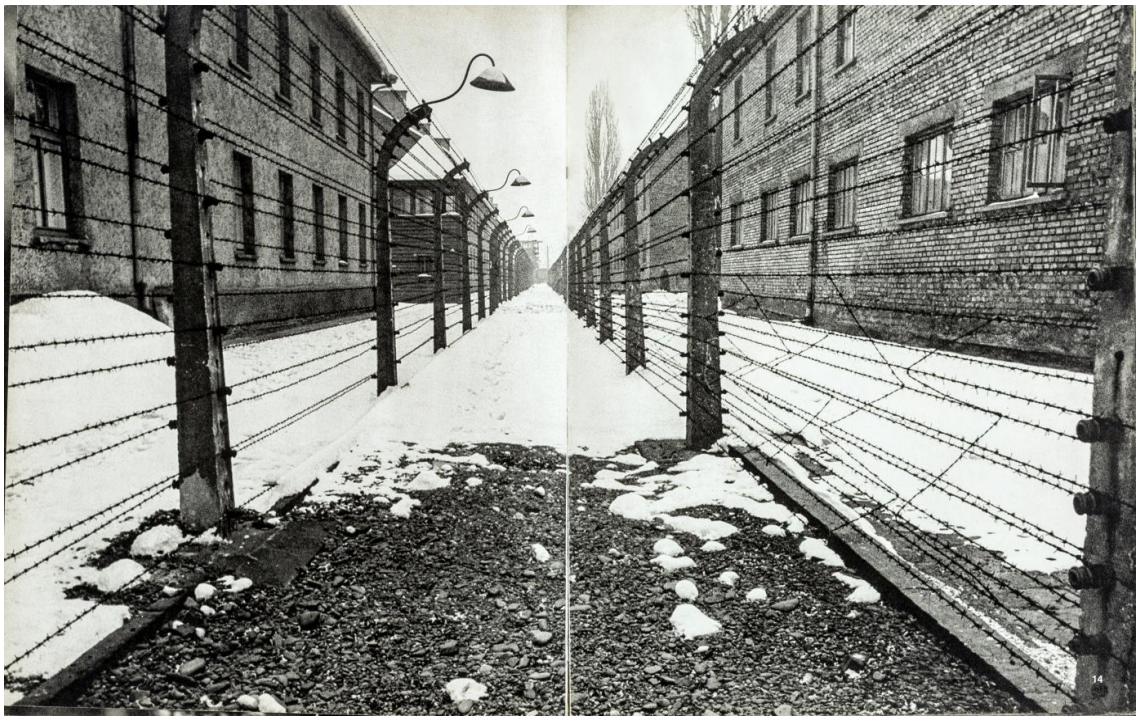

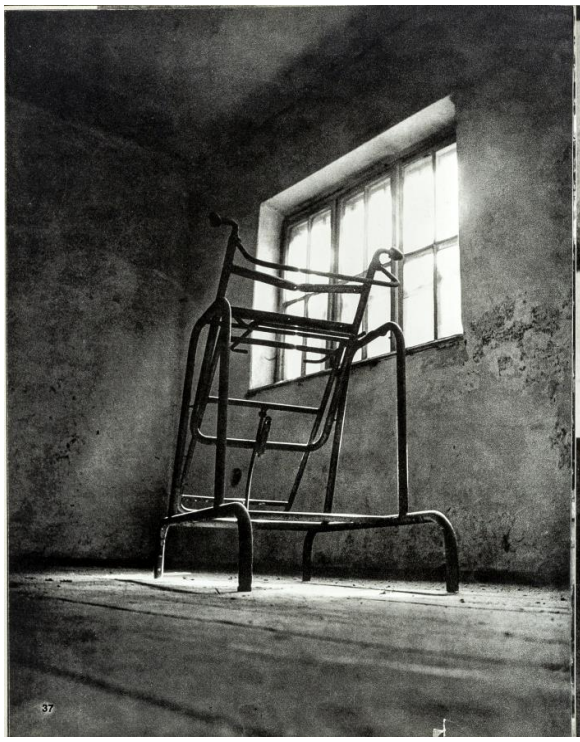
37

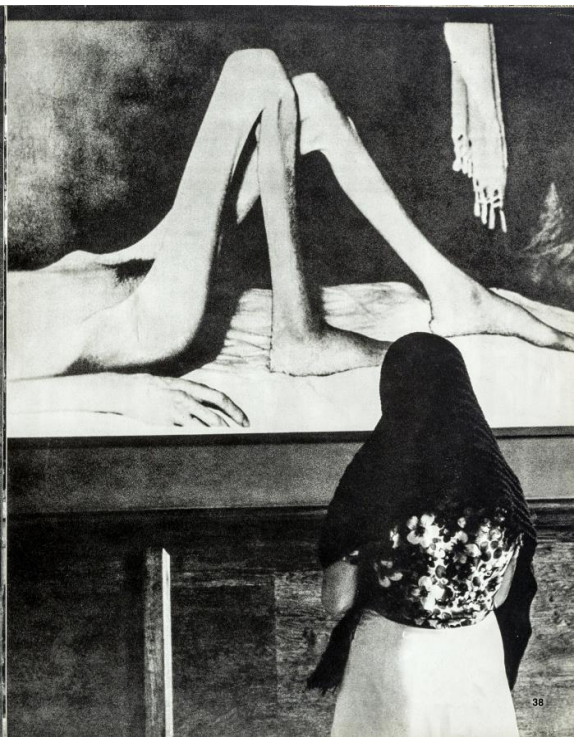
38

92

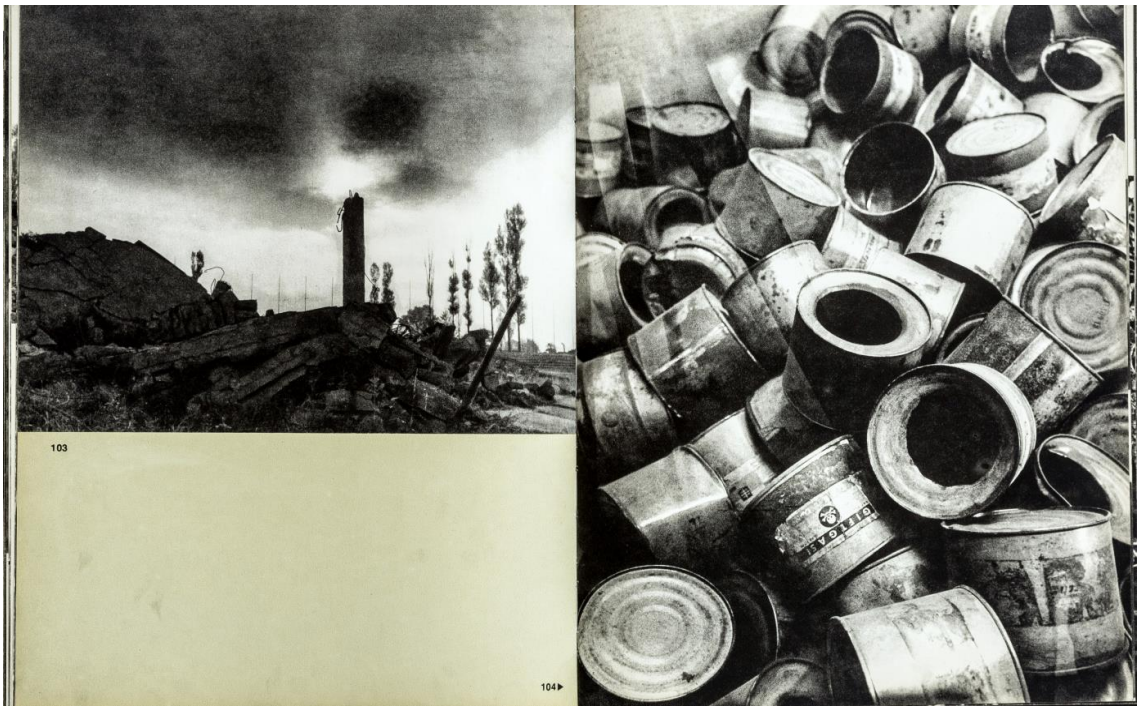

Ilustrace pocházejí z publikace *„Fotoblok. Europa Środkowa w książkach fotograficznych“* (Fotoblok, Střední Evropa ve fotografických knihách), vyd.: MCK 2019 / foto: K. Sowiński

1.5 Lucjan Dobroszycki a Barbara Kirshenblatt-Gimblett: „Image Before My Eyes - A Photographic History of Jewish Life in Poland before the holocaust" (Obraz před mýma očima – Kniha fotografií o historii židovského života v Polsku před holocaustem)

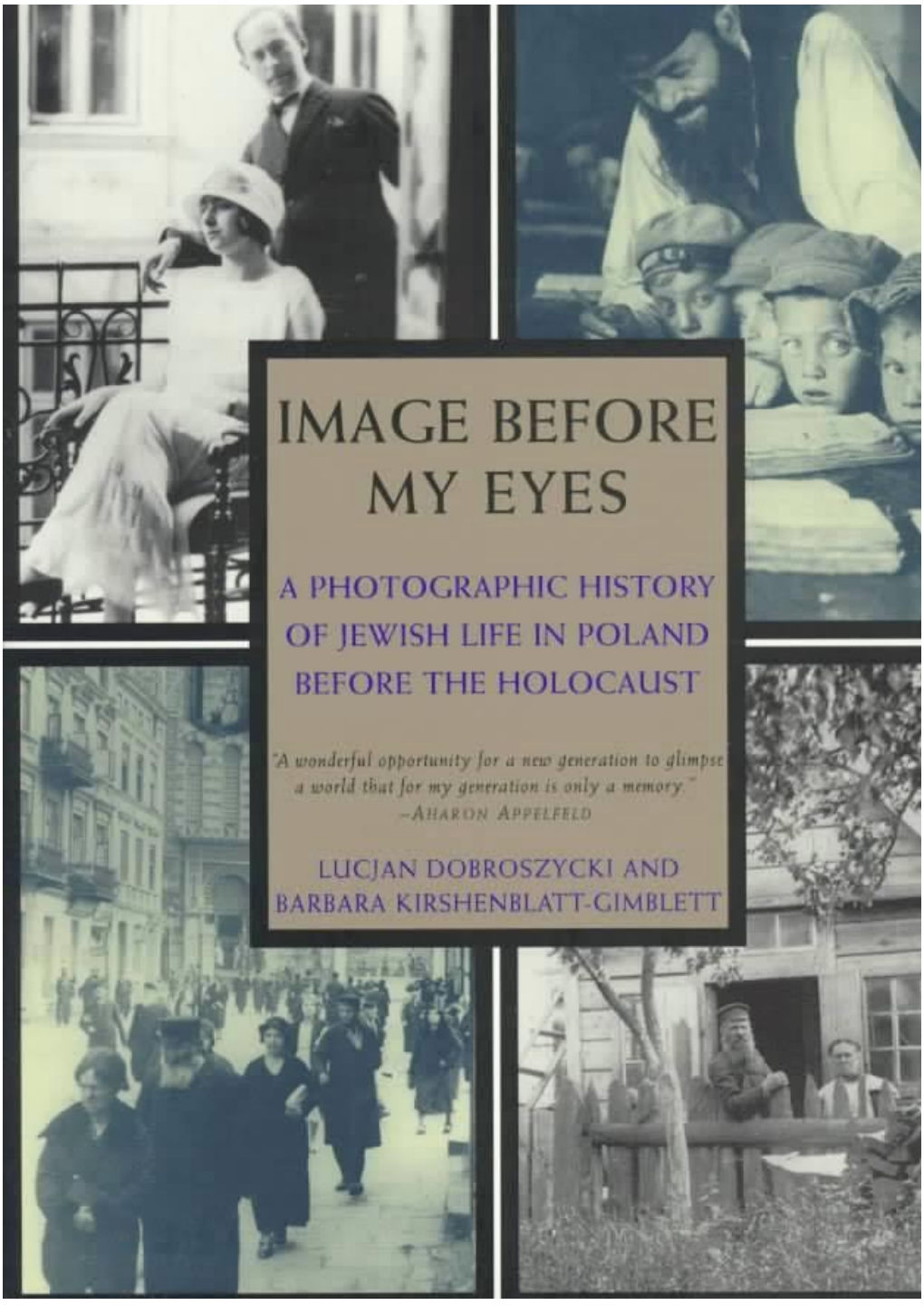

Text: Lucjan Dobroszycki a Barbara Kirshenblatt-Gimblett

Vydavatelství: Schocken Books ve spolupráci s YIVO Institute for Jewish Research, New York 1977

Vazba: pevná

ISBN 10: 0805236074 / ISBN 13: 9780805236071

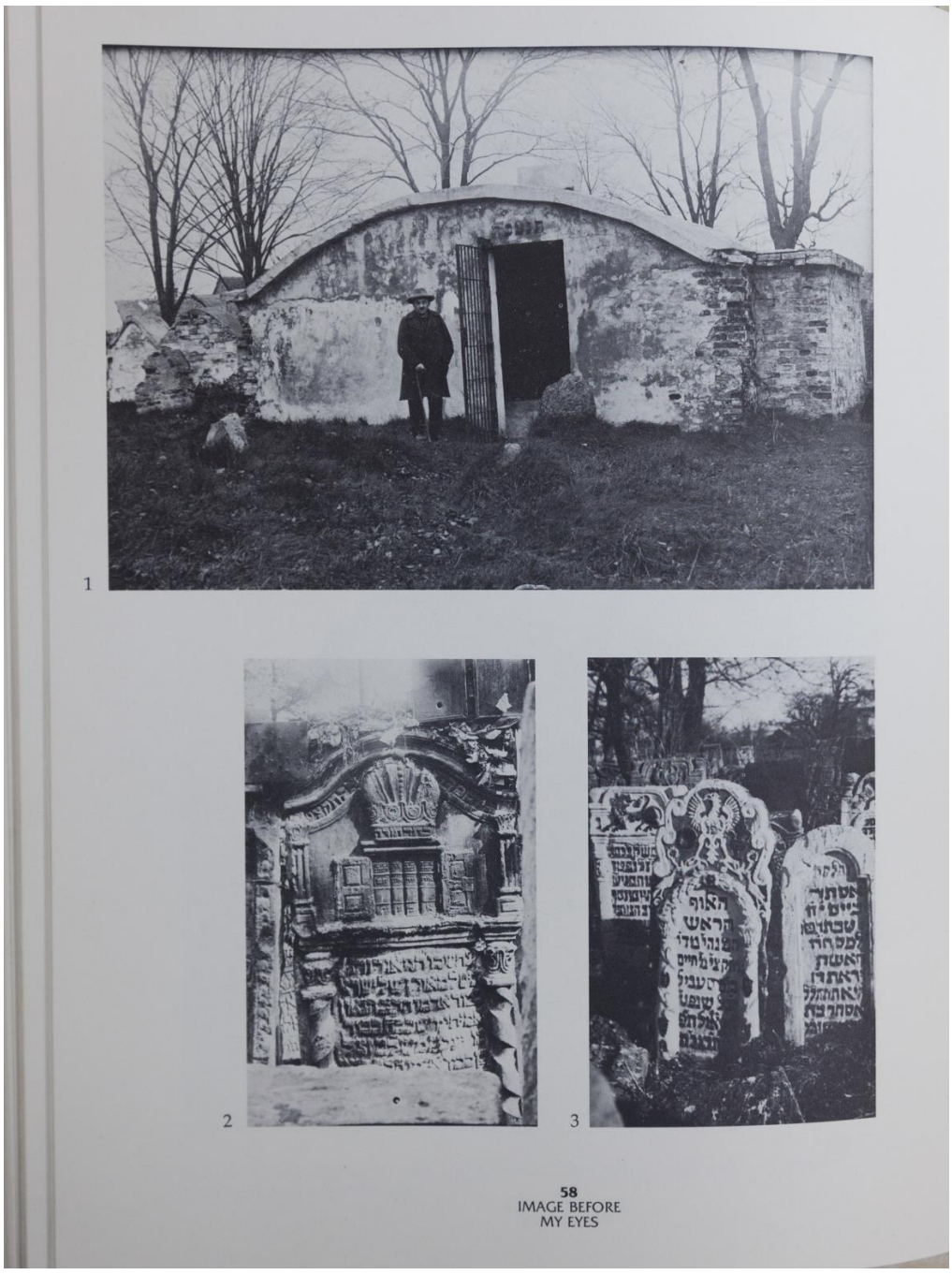
1

2

3

58
IMAGE BEFORE
MY EYES

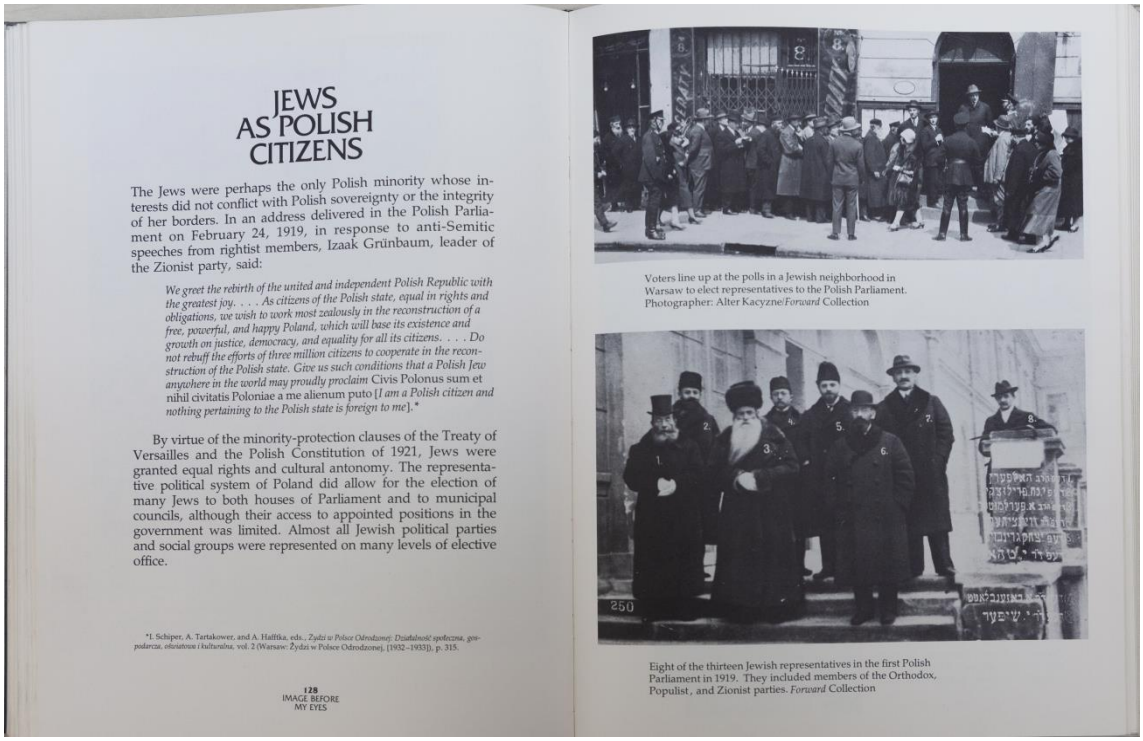

JEWS AS POLISH CITIZENS

The Jews were perhaps the only Polish minority whose interests did not conflict with Polish sovereignty or the integrity of her borders. In an address delivered in the Polish Parliament on February 24, 1919, in response to anti-Semitic speeches from rightist members, Izaak Grünbaum, leader of the Zionist party, said:

> *We greet the rebirth of the united and independent Polish Republic with the greatest joy. . . . As citizens of the Polish state, equal in rights and obligations, we wish to work most zealously in the reconstruction of a free, powerful, and happy Poland, which will base its existence and growth on justice, democracy, and equality for all its citizens. . . . Do not rebuff the efforts of three million citizens to cooperate in the reconstruction of the Polish state. Give us such conditions that a Polish Jew anywhere in the world may proudly proclaim* Civis Polonus sum et nihil civitatis Poloniae a me alienum puto [*I am a Polish citizen and nothing pertaining to the Polish state is foreign to me*].*

By virtue of the minority-protection clauses of the Treaty of Versailles and the Polish Constitution of 1921, Jews were granted equal rights and cultural antonomy. The representative political system of Poland did allow for the election of many Jews to both houses of Parliament and to municipal councils, although their access to appointed positions in the government was limited. Almost all Jewish political parties and social groups were represented on many levels of elective office.

*I. Schiper, A. Tartakower, and A. Hafftka, eds., *Żydzi w Polsce Odrodzonej: Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, vol. 2 (Warsaw: Żydzi w Polsce Odrodzonej, [1932–1933]), p. 315.

Voters line up at the polls in a Jewish neighborhood in Warsaw to elect representatives to the Polish Parliament. Photographer: Alter Kacyzne/*Forward* Collection

Eight of the thirteen Jewish representatives in the first Polish Parliament in 1919. They included members of the Orthodox, Populist, and Zionist parties. *Forward* Collection

Professor Mojżesz Schorr visiting Brześć nad Bugiem in the 1930s. Schorr, an Assyriologist and historian and rabbi of the Tłomackie Synagogue in Warsaw, was a Zionist and member of the Polish Parliament.

Róża Pomerantz-Meltzer, Zionist and member of the Polish Parliament. *Forward* Collection

S. Kaufer, mayor of the village Jeziorany Żydowskie (Jewish Jeziorany). His badge and hat bear insignias of his office. *Nasz Przegląd*, November 4, 1928

The first national convention of Jewish municipal representatives in Poland. Dobrzyń nad Wisłą. Izaak Grünbaum is seated in the center of the front row.

"In weight a fly, in strength a lion." Łazar Rundsztein, flyweight boxing champion of Poland, 1937. *Yidishe bilder*, August 1938

Lucjan Dobroszycki se narodil v roce 1925 a zemřel v roce 1995 v New Yorku. Byl polským historikem, specializujícím se na nejnovější dějiny Polska a na polsko-židovské vztahy. Přežil pobyt v lodžském ghettu, kam byl s celou rodinou zavlečen v roce

1939. V ghettu pobýval až do jeho likvidace v srpnu roku 1944, kdy byl s celou rodinou odsunut do Osvětimi. Dobroszyckého rodiče ani jeho dva mladší bratři pobyt v Osvětimi nepřežili, on se dočkal svého osvobození v roce 1945 v táboře v Terezíně. Po dlouhotrvajícím léčení tuberkulózy se vrátil do Lodže, kde se přihlásil ke studiu na univerzitě. Získal titul magistra i doktora na univerzitě v Leningradě a následně započal dlouhodobou spolupráci s Institutem historie Polské akademie věd.[16]

Barbara Kirshenblatt-Gimblett se narodila 30. září 1942 v kanadském Torontu. Během války byla vychovávána v imigrantské čtvrti uprostřed Toronta. Její rodiče přicestovali z Polska do Kanady, matka z Litevského Brestu v roce 1929 a otec z Opatowa v roce 1934. Barbara Kirshenblatt-Gimblett je univerzitní profesorkou ekonomie na Tisch School of the Arts na Newyorské univerzitě. Byla vedoucí týmu, připravujícího hlavní výstavu v Muzeu dějin polských Židů POLIN. Je kurátorkou výstav pro Institut pro výzkum židovství YIVO.

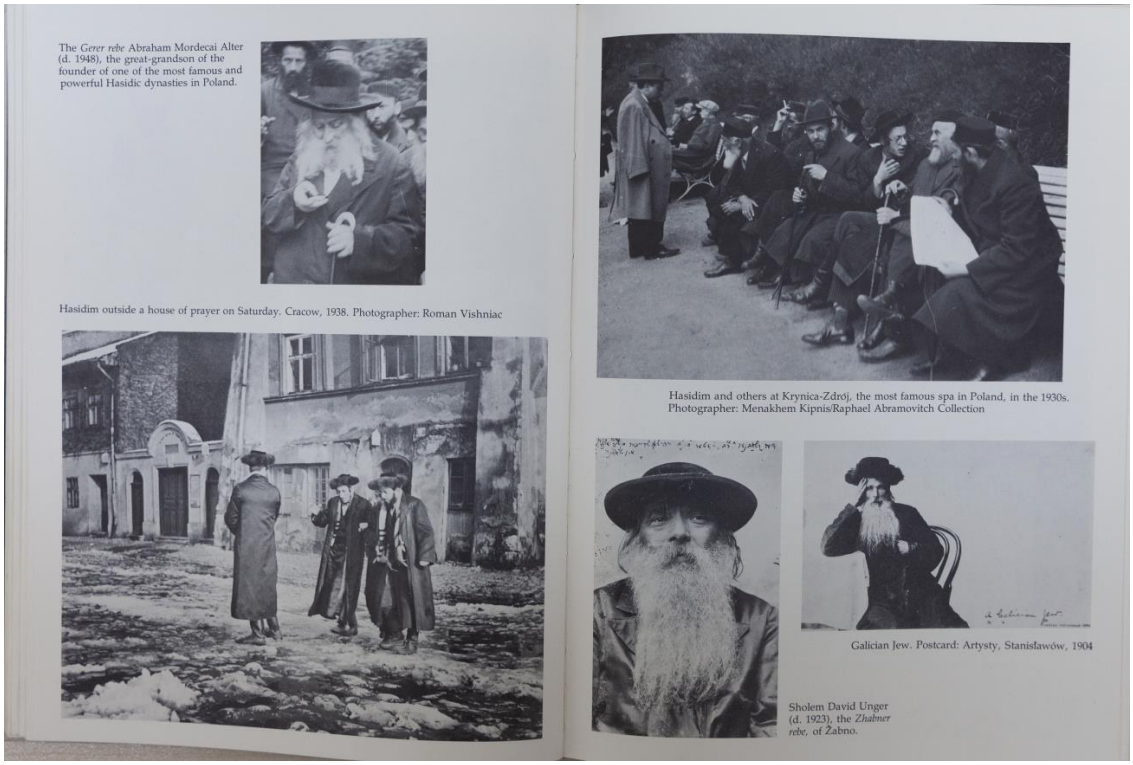
The *Gerer rebe* Abraham Mordecai Alter (d. 1948), the great-grandson of the founder of one of the most famous and powerful Hasidic dynasties in Poland.

Hasidim outside a house of prayer on Saturday. Cracow, 1938. Photographer: Roman Vishniac

Hasidim and others at Krynica-Zdrój, the most famous spa in Poland, in the 1930s. Photographer: Menakhem Kipnis/Raphael Abramovitch Collection

Galician Jew. Postcard: Artysty, Stanisławów, 1904

Sholem David Unger (d. 1923), the *Zhabner rebe*, of Żabno.

[16] Zpracováno podle zdroje https://www.nytimes.com/1995/10/26/nyregion/dr-lucjan-dobroszycki-70-wrote-of-doomed-polish-jews.html (online: 28. 6. 2020).

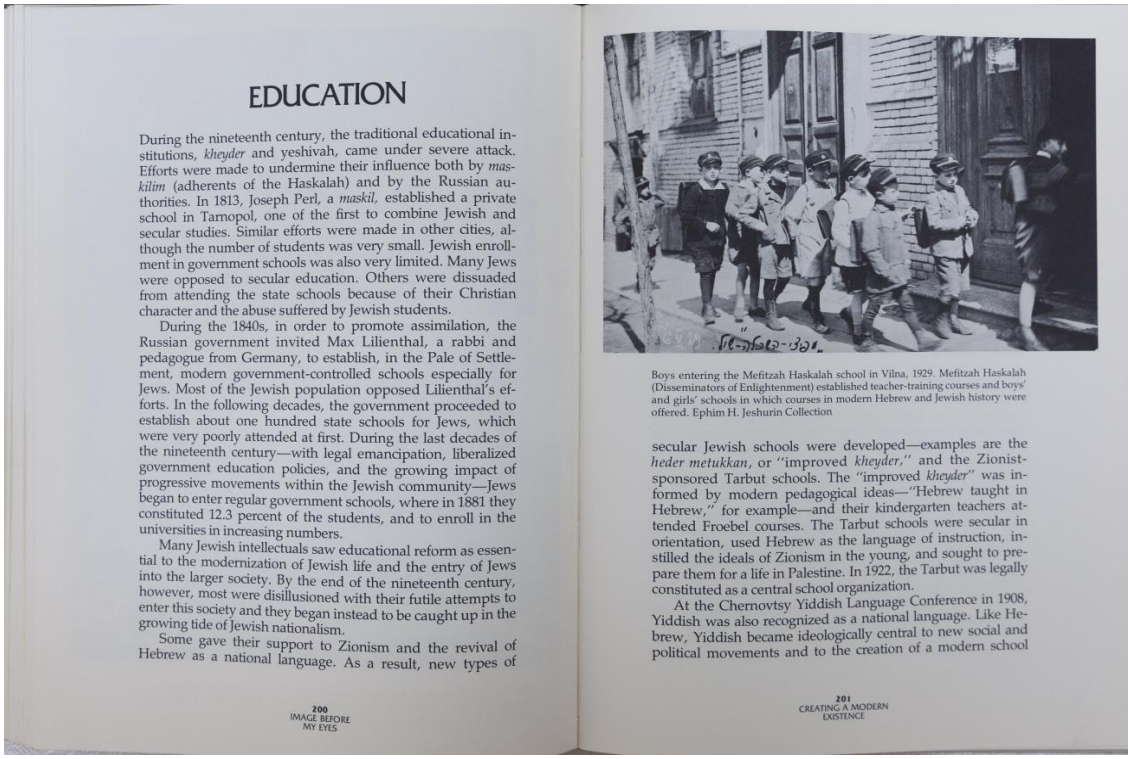

EDUCATION

During the nineteenth century, the traditional educational institutions, *kheyder* and yeshivah, came under severe attack. Efforts were made to undermine their influence both by *maskilim* (adherents of the Haskalah) and by the Russian authorities. In 1813, Joseph Perl, a *maskil,* established a private school in Tarnopol, one of the first to combine Jewish and secular studies. Similar efforts were made in other cities, although the number of students was very small. Jewish enrollment in government schools was also very limited. Many Jews were opposed to secular education. Others were dissuaded from attending the state schools because of their Christian character and the abuse suffered by Jewish students.

During the 1840s, in order to promote assimilation, the Russian government invited Max Lilienthal, a rabbi and pedagogue from Germany, to establish, in the Pale of Settlement, modern government-controlled schools especially for Jews. Most of the Jewish population opposed Lilienthal's efforts. In the following decades, the government proceeded to establish about one hundred state schools for Jews, which were very poorly attended at first. During the last decades of the nineteenth century—with legal emancipation, liberalized government education policies, and the growing impact of progressive movements within the Jewish community—Jews began to enter regular government schools, where in 1881 they constituted 12.3 percent of the students, and to enroll in the universities in increasing numbers.

Many Jewish intellectuals saw educational reform as essential to the modernization of Jewish life and the entry of Jews into the larger society. By the end of the nineteenth century, however, most were disillusioned with their futile attempts to enter this society and they began instead to be caught up in the growing tide of Jewish nationalism.

Some gave their support to Zionism and the revival of Hebrew as a national language. As a result, new types of

Boys entering the Mefitzah Haskalah school in Vilna, 1929. Mefitzah Haskalah (Disseminators of Enlightenment) established teacher-training courses and boys' and girls' schools in which courses in modern Hebrew and Jewish history were offered. Ephim H. Jeshurin Collection

secular Jewish schools were developed—examples are the *heder metukkan*, or "improved *kheyder*," and the Zionist-sponsored Tarbut schools. The "improved *kheyder*" was informed by modern pedagogical ideas—"Hebrew taught in Hebrew," for example—and their kindergarten teachers attended Froebel courses. The Tarbut schools were secular in orientation, used Hebrew as the language of instruction, instilled the ideals of Zionism in the young, and sought to prepare them for a life in Palestine. In 1922, the Tarbut was legally constituted as a central school organization.

At the Chernovtsy Yiddish Language Conference in 1908, Yiddish was also recognized as a national language. Like Hebrew, Yiddish became ideologically central to new social and political movements and to the creation of a modern school

Kniha je rozdělena na čtyři části:

– Dějiny židovské fotografie v Polsku

– Neměnnost minulosti

– Fotoaparát jako kronika

– Tvorba moderního života

Lucjan Dobroszycki redakčně zpracoval dva z plánovaných pěti dílů *„Kroniki getta łódzkiego"* (Kroniky lodžského ghetta). Materiál připravil tým obyvatel ghetta, pracujících v utajení, jež zaznamenal ponurý osud Židů v Dobroszyckého rodné Lodži. Pro Dobroszyckého šlo o velmi zásadní projekt, který však přerušil narůstající antisemitismus v Polsku v 60. letech 20. století.

KRONIKA
GETTA
ŁODZKIEGO
KRONIKA
GETTA
ŁODZKIEGO

1.6 Monika Krajewska: „Czas kamieni“ (Čas kamenů)

Fotografie: Monika Krajewska

Text: Anna Kamieńska, Jerzy Ficowski, Antoni Słonimski a další

Grafický design: Hubert Hilscher

Vydavatelství: Interpress, Varšava 1982

ISBN 83-223-1998-3

Monika Krajewska se narodila ve Varšavě a věnuje se židovským vystřihovánkám a židovskému pohřebnímu umění. Je manželkou filozofa a novináře Stanisława Krajewského. *Nyní pracuje jako učitelka na Židovské soukromé základní škole ve Varšavě na ulici Lauder-Morasha č. 94. Vyučuje výtvarnou výchovu s prvky židovské kultury. Na mnoha akcích a festivalech, souvisejících s židovskou kulturou, vede workshopy s tvorbou židovských vystřihovánek a výuku hebrejské kaligrafie. Je členkou Židovské náboženské obce ve Varšavě a členkou The Guild of American Papercutters*[17].

V roce 1982 vydala fotografickou publikaci „Czas kamieni" (Čas kamenů), ve které ukázala umělecké zpracování židovských náhrobků především z východního Polska. Tato publikace byla přeložena do angličtiny a francouzštiny.[18]

„Dílo Moniky Krajewské „Czas kamieni" je prvním fotografickým projektem ve formě knihy, který byl v Polské lidové republice publikovaný, a který se zabýval tématem vyhlazování židovské společnosti a kultury. Je to také mimořádná studie o tom, kam se poděly vzpomínky na židovské sousedy v poválečném Polsku." – píše o díle dvojice Łukasz Gorczyca a Adam Mazur v publikaci *„Fotoblok Europa Środkowa w książkach fotograficznych"* (Fotoblok Střední Evropa ve fotografických knihách), doprovázející stejnojmennou výstavu, přístupnou v období od 21. listopadu do 1. března 2020 v Mezinárodním kulturním centru v Krakově.

Kniha *„Czas kamieni"* je výsledkem mnohaleté práce, zaměřené na dokumentování židovských hřbitovů a jejich pozůstatků v regionu Podlesí, středním Polsku a Malopolsku. Podle autorčina sdělení její dílo je stále otevřené: *„Tato kniha je ovocem mnohaletých cest po stopách židovských památek v Polsku, ve kterých mám v úmyslu pokračovat".* Bohužel je kniha *„Czas kamieni",* i přes všechna předsevzetí autorky k její další tvorbě, doposud její jedinou fotografickou knihou.

Černobílé fotografie ukazují uměleckou a výtvarnou hodnotu macev, a zároveň ubíhající čas, narušující jejich integritu. Především však rámují širší kulturní a krajinný kontext, v němž se hřbitovy ocitly v sedmdesátých letech. Fotografie hřbitovů, zarostlých trávou a křovím, obklopených pseudomoderními socialistickými paneláky, ukazují míru zanedbávání, zapomnění a možná dokonce i averzi k hmotným pozůstatkům židovské

[17] *Cech amerických knihařů.*
[18] https://pl.wikipedia.org/wiki/Monika_Krajewska (online: 18. 3. 2020).

kultury. V šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých letech se hojně vydávaná fotografická díla věnovala koncentračním táborům, u kterých zdůrazňovaly spíše univerzální rozměr utrpení, než aby se skutečně dotkly tématu holocaustu, vyhlazení Židů. Kniha Moniky Krajewské i přes svou zjevnou nostalgii byla jedním z prvních skutečných děl, která se dotkla těchto témat. Fotografie jsou doplněny úryvky básní Jerzyho Ficowského, Antoniho Słonimského, Anny Kamieńské a dalších. Snímky Krajewské nicméně působí rozmanitě, uvolněně, vzdálené od inventarizační rutiny, a tvoří tak kompaktní dílo mimo zavedená pravidla. (...) Její dílo je stále aktuální i přesto, že ve své době bylo jedním z prvních, které poodhalilo oponu o tehdy málo známém období polského komunismu. (...) Fotografické dílo Moniky Krajewské dalo nový rozměr přemýšlení o minulosti a vzpomínkách. Její přístup, ať již více či méně vědomě, převzala příští generace umělců vlastně až po roce 2000[19].

[19] Adam Mazur, Łukasz Gorczyca: *Fotoblok. Europa Środkowa w książkach fotograficznych*, MCK Krakov 2019, str. 192, 194.

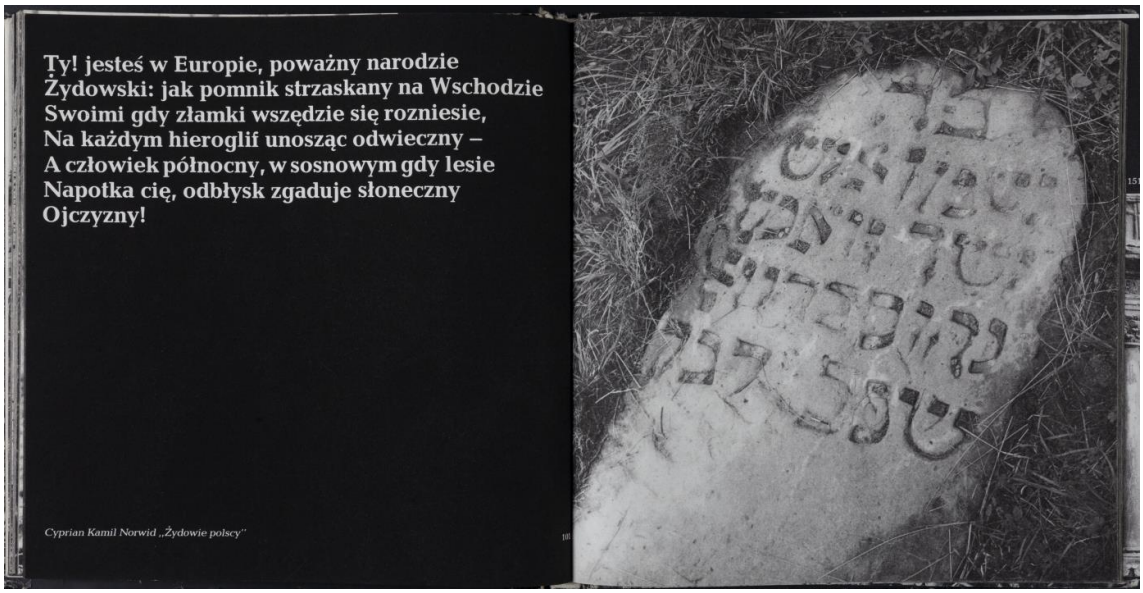
Ty! jesteś w Europie, poważny narodzie
Żydowski: jak pomnik strzaskany na Wschodzie
Swoimi gdy złamki wszędzie się rozniesie,
Na każdym hieroglif unosząc odwieczny –
A człowiek północny, w sosnowym gdy lesie
Napotka cię, odbłysk zgaduje słoneczny
Ojczyzny!
Cyprian Kamil Norwid „Żydowie polscy"

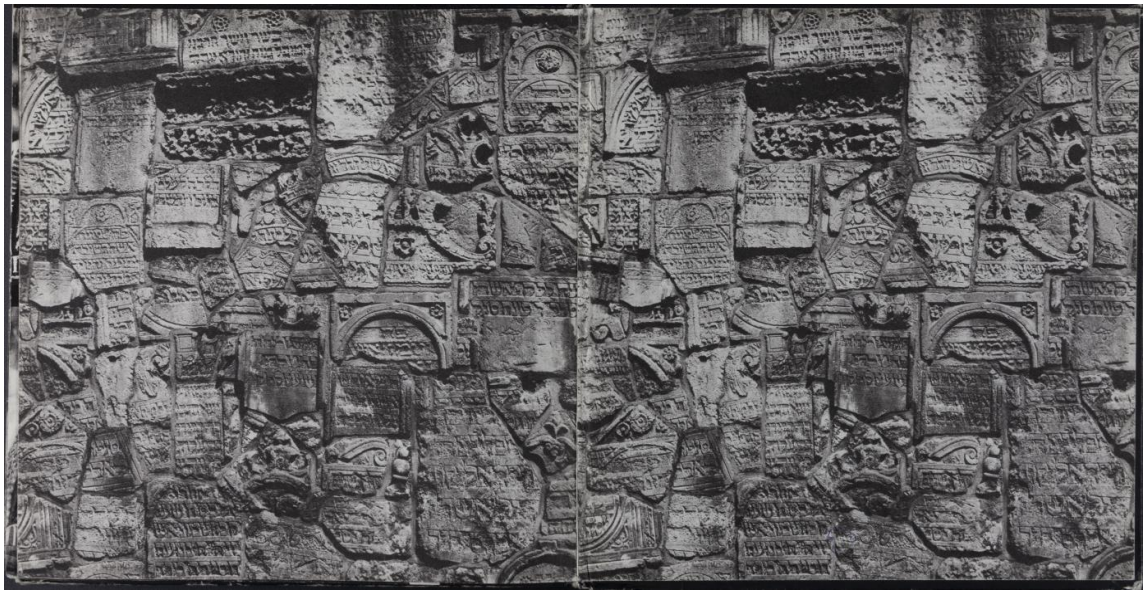

Nie masz już, nie masz w Polsce żydowskich miasteczek,
w Hrubieszowie, Karczewie, Brodach, Falenicy
48
Próżno byś szukał w oknach zapalonych świeczek
I śpiewu nasłuchiwał z drewnianej bożnicy.
Antoni Słonimski „Elegia miasteczek żydowskich"

1.7 Małgorzata Niezabitowska, Tomasz Tomaszewski:

„Ostatni. współcześni żydzi polscy“ (Poslední. Současní polští Židé)

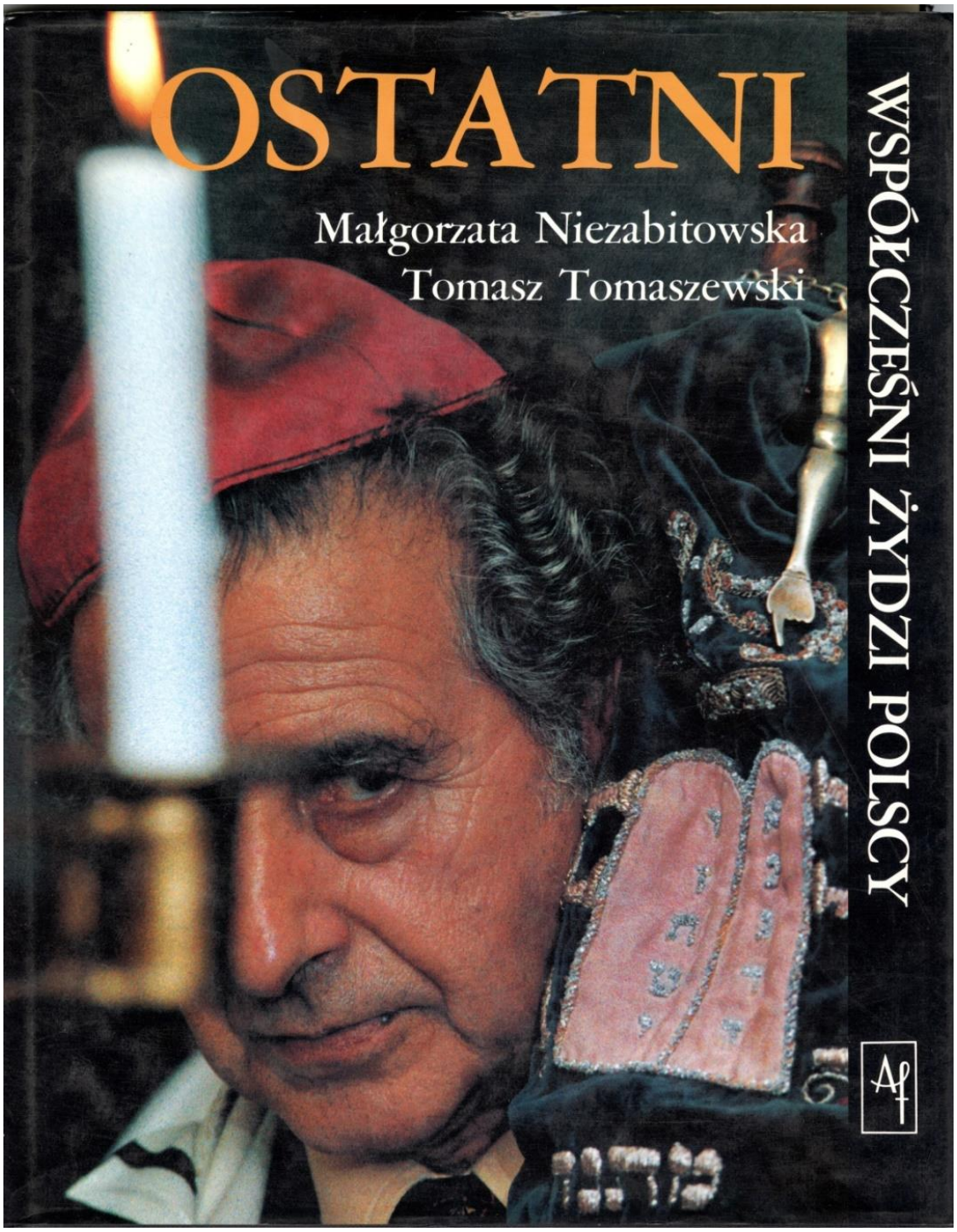

Vydavatelství: Artystyczne i Filmowe Varšava 1993

vazba: pevná s papírovou obálkou

počet stran: 174

Rozměry: 16×23cm

Váha: 0.88 kg

ISBN 83-221-0609-2

EAN: 8322106092

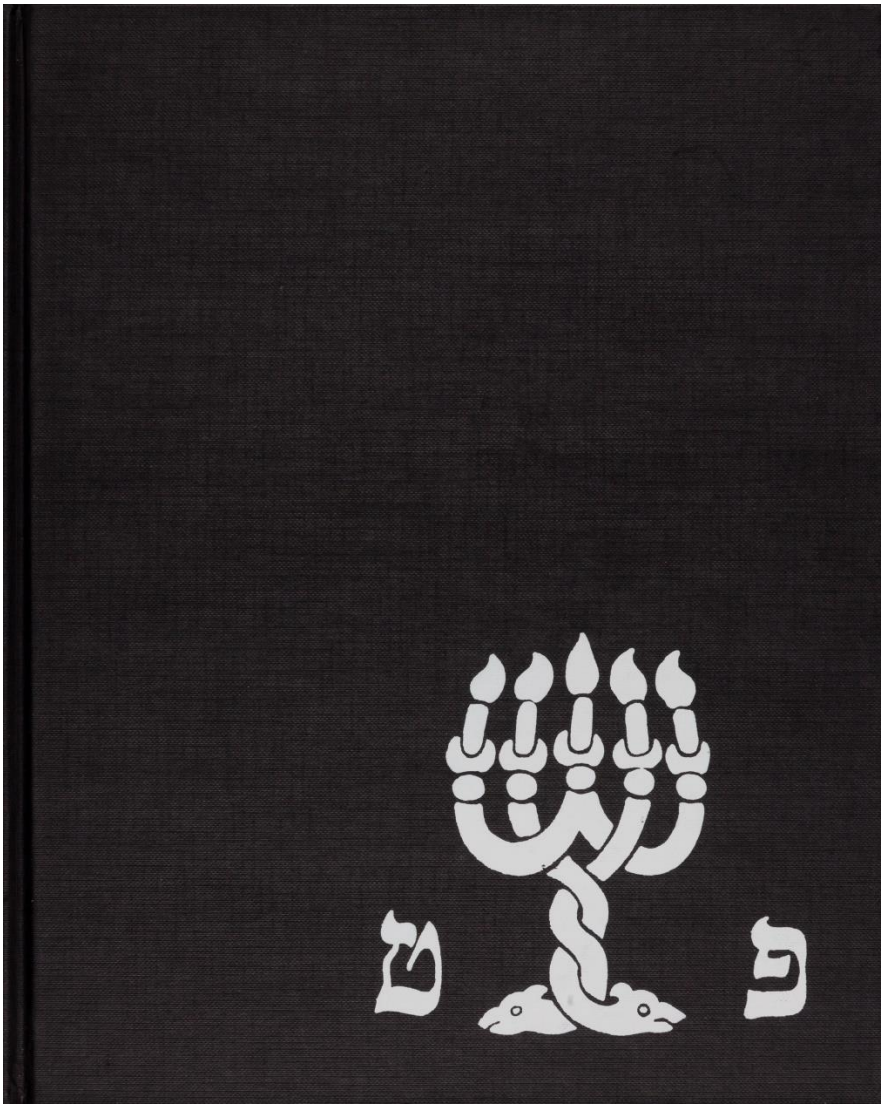

Fotografie, zveřejněné v knize, byly pořízeny Tomaszem Tomaszewským v letech 1982–1985, textovou část napsala Małgorzata Niezabitowska. První vydání vyšlo v roce 1986 ve vydavatelství Friendly Press v New Yorku.

V roce 1800 žily tři čtvrtiny všech Židů na světě v Polsku. V roce 1939 tvořila židovská komunita s více než tři a půl milionem lidí druhou největší etnickou skupinu v Polsku. V roce 1980 jich v Polsku zůstalo okolo pět tisíc.[20]

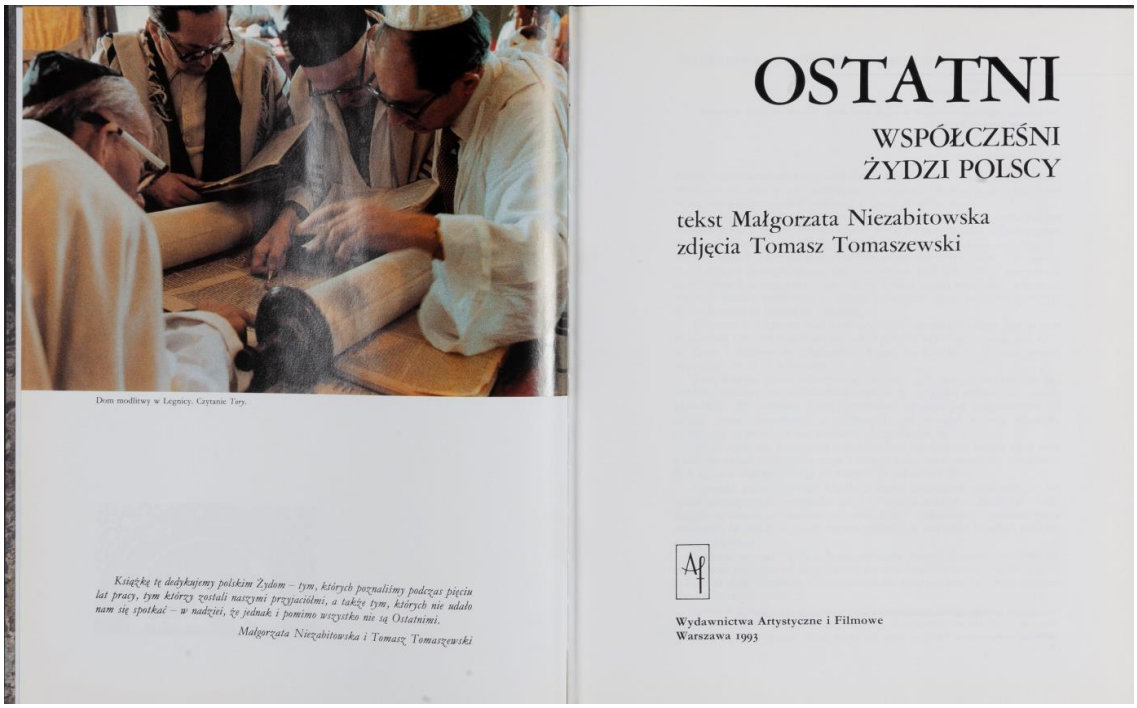
Dom modlitwy w Legnicy. Czytanie Tory.

Książkę tę dedykujemy polskim Żydom – tym, których poznaliśmy podczas pięciu lat pracy, tym którzy zostali naszymi przyjaciółmi, a także tym, których nie udało nam się spotkać – w nadziei, że jednak i pomimo wszystko nie są Ostatnimi.

Małgorzata Niezabitowska i Tomasz Tomaszewski

OSTATNI

WSPÓŁCZEŚNI ŻYDZI POLSCY

tekst Małgorzata Niezabitowska
zdjęcia Tomasz Tomaszewski

Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe
Warszawa 1993

V úvodu knihy autoři napsali: *v průběhu čtyřiceti poválečných let se světová pozornost upnula k polským Židům pouze při výročích dramatických událostí, jakými byly pogrom v Kielcích nebo masová emigrace v roce 1968. V těchto případech se o nich hovořilo hodně a hlasitě, a to jak v Polsku, tak i v zahraničí, avšak často zcela odlišně. A i přesto, že vše ostatní prošlo bez povšimnutí, něco přece jenom zůstalo. A i kdyby se mělo jednat o poslední kapitolu v téměř tisícileté historii polských Židů, měla by být napsaná.*

My jsme se rozhodli toto mlčení ukončit. A opět se vrací otázka – proč? Proč právě my, dva nežidé, kteří se narodili po válce a v průběhu dalších třiceti let života, kromě asimilovaného Žida, jiného na vlastní oči neviděli?

[20] Małgorzata Niezabitowska Tomasz Tomaszewski: *Ostatni. Współcześni Żydzi polscy,* Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, Varšava 1993 str. 7.

Oba patříme ke generaci, která zažila březen 1968[21]. Tehdejší antisemitská propaganda a emigrace Židů, mezi nimiž byli i naši přátelé, se pro nás stala v době našeho dospívání morálním šokem a zároveň první bolestnou politickou zkušeností. Muselo však uběhnout mnoho let, abychom se, už jako dospělí a profesně vyzrálí lidé, odvážili postavit tomuto tématu.[22]

Kniha je rozdělena na kapitoly: Proč?, Minjan z Lublinu, Dlouhá cesta domů, Mohl bych být miliardář, Moje soukromé šílenství, Největší, Výhonek, Nebojím se. Současně je korunována krátkou chronologií dějin Židů v Polsku a slovníkem základních pojmů a významů. Toto dílo je mimořádným svědectvím o životě Židů v Polsku na přelomu 80. a 90. let 20. století. Velmi cenné jsou rozhovory se zástupci generace, která přežila a pamatuje si holocaust, a kteří se, například jako Szymon Datner, vrátili do komunistického Polska, aby tam mohli dokumentovat a popisovat nacistické zločiny.

[21] Období brutálního potlačení mládežnických demonstrací za demokracii.
[22] Małgorzata Niezabitowska Tomasz Tomaszewski: *Ostatni. Współcześni Żydzi polscy,* Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, Varšava 1993 str. 7.

Staszek Krajewski w swoim mieszkaniu podczas modlitwy rozpoczynającej szabat.

Marek Edelman, jeden z przywódców powstania w Warszawskim Getcie, w swoim mieszkaniu w Łodzi.

– Jakie jest pana zdanie?

– Moja ocena, także w jakiejś mierze intuicyjna, to osiemdziesiąt–sto tysięcy uratowanych. W każdym razie ci Żydzi, około ćwierć miliona szukających pomocy, stanowili problem dla Polaków. To oni pukali do okien chat, do drzwi mieszkań, a razem z nimi pojawiały się pytania: Czy ratować i jak to czynić? Czy wspomagać choćby kawałkiem chleba, czy udawać, że się nie słyszy? Czy wreszcie pójść i donieść Niemcom, bo właśnie to nakazane było przez prawo. Tak jak wszelka pomoc zakazana była pod karą śmierci własnej i całej rodziny.

– Dla nas dzisiaj wybór wydaje się całkowicie oczywisty. Ale niedawno zaskoczyła mnie znajoma dziewczyna – Żydówka, osoba w moim wieku, którą cenię i za uczciwość i za odwagę. Ona powiedziała mi: „Wcale nie jestem pewna, czy dałabym miskę jedzenia Polakowi, gdyby za to groziła śmierć mnie i mojej córce".

Mojżesz Szapiro w swoim mieszkaniu.

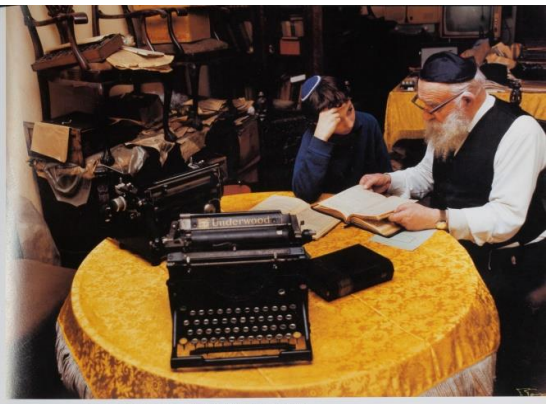

Mojżesz i Mateusz podczas lekcji religii w domu nauczyciela.

waż wówczas wyjeżdżali ludzie już zakorzenieni. A kiedy wyjechali, po raz pierwszy odczułam pustkę.

– Nie żałowałaś tego, że ty zostałaś?

– Nie, ja już byłam wrośnięta w Polskę. Miałam środowisko, przyjaciół.

– A twoje żydostwo?

– Stało się moją prywatną, całkowicie osobistą sprawą. Tak było do momentu urodzenia dzieci, a właściwie do chwili, gdy nieco podrosły. Kiedy chłopcy mieli po cztery, pięć lat, zaprowadziłam ich na cmentarz żydowski do grobu dziadków. Powiedziałam, że ja jestem Żydówką, a oni po mnie. To było jakby na poziomie podstawowym. A dalej było gorzej. Czułam, że powinnam im coś przekazać, ale nie bardzo wiedziałam co. I tu ogromnie pomógł Bogdan. Mówił chłopcom o *Biblii*, *Talmudzie*, o historii Żydów, a przede wszystkim o kulturze judeo-greckiej, w której żyjemy. Ukazywał korzenie. To były tematy stale obecne w naszym domu. Potem w 1983, podczas wizyty w synagodze, podszedł do nas jeden z modlących się. Zapytał,

czy synowie nie chcieliby uczyć się hebrajskiego. Mateusz od razu zareagował z entuzjazmem, Łukasz też się zgodził, więc ów mężczyzna zawołał pana Szapiro. Poznaliśmy się i chłopcy zaczęli chodzić do niego na lekcje. Łukasz dość szybko chciał się wycofać. Powiedziałam jednak, że ma się uczyć przez rok, a potem zadecyduje, ale już bardziej świadomie. I tak też się stało. Przyszedł do mnie i powiedział: „Mamo, ja wiem, że jestem Żydem, ale tego nie lubię". Więcej go nie namawiałam.

– Z Mateuszem było zupełnie inaczej.

– Tak, on odnalazł w tym coś własnego, prawdziwego. Chciał się uczyć dalej i kiedy pan Szapiro zaproponował Bar Micwę, zgodził się z radością.

– Z dwóch braci, którzy zostali wychowani jednakowo i są prawie w tym samym wieku, jeden wybrał polskość, a drugi żydostwo.

– My także zastanawialiśmy się nad tym. Oczywiście nie ma jednoznacznej odpowiedzi. Łukasz jest wręcz zafascynowany polską kulturą. Mnóstwo wie, czyta, ogląda. Sam pisze opowiadania, sztuki dla dzieci i robi to na-

Jonasz Stern z kotem, którego nazywa Synkiem, w swojej pracowni malarskiej.

Rozhovor s Tomaszem Tomaszewským. 9. 4. 2020:

V úvodu své knihy jste napsal: „Oba patříme ke generaci března 1968. Tehdejší antisemitská propaganda a emigrace Židů, mezi nimiž byli i naši přátelé, se pro nás stala v době našeho dospívání morálním šokem a zároveň první bolestnou politickou zkušeností. Muselo uběhnout mnoho let, abychom se, už jako dospělí a profesně vyzrálí lidé, odvážili postavit tomuto tématu.“ Byla práce na albu obtížná vzhledem k době, kdy vznikala?

Práce trvala přes pět let, během kterých jsme hovořili s více než třemi tisíci polských Židů. V té době jsme poznali většinu tehdejších Židů. Tehdy jsem pořídil přes sedm tisíc fotografií a moje žena napsala několik stovek stránek textu. Jednalo se o obtížnou práci, kterou nám však usnadňovalo to, že nás lidé, které jsme poznali, doporučovali dále.

Kdo Vám pomohl s kontaktováním Židů?

Moje žena a já jsme chodili na setkání sebevzdělávací skupiny zvané ŻUL, tj. Żydowski Uniwersytet Latający (Židovská létající univerzita), jejímž spoluzakladatelem byl Stanisław Krajewski. Tehdy se u Krajewských potkávalo okolo deseti, někdy i dvanácti lidí. Jednalo se o vzdělané lidi, mnohdy to byli ortodoxní Židé. Stanisław Krajewski hovořil o životě Židů. Příslušníci tehdejších bezpečnostních složek se o tyto schůzky velmi zajímali, ale přestože je velmi znepokojovaly, nijak nezasahovali. Tam jsme se seznámili s mnoha lidmi z židovské komunity. Ale jak jsem řekl, jen díky tomu, že jsme znali mnoho lidí, kteří se o věc zajímali a chtěli, abychom o Židech vyprávěli, jsme mohli být doporučováni dále. Židé se báli, mnozí se našemu zájmu divili, ale nikdo z nich nás neodmítl. Tehdy jsme v Polsku navštívili mnoho míst, jako například Lublin, Krakov, Poznaň, Varšavu, Gdaňsk.
Velmi nám pomohli Gołda Tencer a Szymon Szurmiej ze Židovského divadla, se kterými jsme cestovali mezi malými židovskými komunitami, kde oni hrávali představení, a nám se dařilo oslovovat další lidi.

Zajímal jste se o jiná židovská témata?

Podílel jsem se na několika takových tématech. Nejdůležitější pro mě však byla práce pro *The New York Times Magazine*, sobotní přílohu deníku, něco jako je *Duży Format* (Velký formát) deníku *Gazeta Wyborcza*. Asi před pěti lety jsem dělal materiál o renesanci židovského života v Polsku. Vzpomínám si na vesnici nedaleko Krakova, kde vrchní polský rabín Michael Schudrich učil mladé lidi, a na pozadí jezdily staré povozy. Bylo léto a čas sklizně obilí. Ve Varšavě jsem pak vytvořil sociologické portréty asi tuctů zástupců mladé židovské generace.

Szymon Szurmiej w kostiumie z przedstawienia *Dybuk*, na scenie Teatru Żydowskiego, którego jest dyrektorem.

pociechy potrzebuje". I taką pociechą stało się właśnie żywe żydowskie słowo. Aktorka Diana Blumenfeld stojąc na spuchniętych jeszcze nogach, ubrana w bordowoczerwony szlafrok zaśpiewała na pierwszym koncercie w Domu Pereca żydowską pieśń. Niedługo potem powtórzyła ten występ w teatrze miejskim. Sala przepełniona była ludźmi, którzy jeszcze wczoraj nie mieli prawa do życia. Diana zdążyła tylko wypowiedzieć pierwsze słowo, kiedy na sali rozległ się potężny płacz. To było jak wielkie oczyszczenie. Koncert ten stał się początkiem nowego teatru żydowskiego odradzającego się po dniach potopu. A potem ruszyło jak lawina. Tam gdzie tylko docierali Żydzi, powstawały zespoły artystyczne, w których nierzadko występowali wyłącznie amatorzy. Jednocześnie w Łodzi i we Wrocławiu utworzono duże, w pełni profesjonalne teatry. W 1950 roku zostały one połączone w Państwowy Teatr Żydowski imienia Ester Rachel Kamińskiej. Działa on już trzydzieści pięć lat. W tym roku mamy jubileusz.

– Tak, ale przez te lata sytuacja zmieniła się radykalnie. Żydzi z Polski wyjechali, a teatr pozostał.

– Przede wszystkim nie wszyscy wyjechali. Zostało ich mało, ale właśnie takich, którym jesteśmy najbardziej potrzebni. Jeździła pani wiele razy

87

Golda Tencer, gwiazda Teatru Żydowskiego, podczas przerwy w występach w klubie TSKŻ w Częstochowie.

Juliusz Berger, aktor Teatru Żydowskiego, w klubie TSKŻ w Gliwicach podczas przedstawienia, które zgromadziło większość żyjących w mieście Żydów.

nie na coraz niższym poziomie. No i skończyło się tak, że w Stanach działają jedynie małe grupy teatralne bez stałej siedziby. Powstają one dla wystawienia jednej sztuki, przeważnie bulwarowego melodramatu. Żydzi nazywają to „szunt" – szmira.

– Co stało się ze znakomitymi aktorami, którzy wyjechali z Polski?

– Niektórym udało się zrobić karierę. Na przykład Dżigan i Schumacher, doskonała para kabaretowa z Łodzi, zdobyli za granicą wielką popularność. Niestety, należą oni do wyjątków. Wybitni aktorzy dramatyczni poszli przeważnie do teatrów hebrajskich w Izraelu a angielskich w USA. Bariera językowa była jednak tak duża, że mało komu udało się ją przeskoczyć. Ida Kamińska powiedziała nam podczas spotkania w Izraelu, po dziewięciu latach życia na emigracji: „Jeśli chcecie być aktorami żydowskimi, nie wyjeżdżajcie z Polski".

– Pan objął teatr w 1970 roku.

– Po wielkiej emigracji 68 roku teatr był w zupełnej rozsypce. Zostało zaledwie siedmiu aktorów. Musiałem wszystko budować na nowo – zespół, repertuar. Najważniejszą sprawą było jednak przywrócenie ludziom wiary

90

Tomasz Tomaszewski se narodil 6. května 1953 ve Varšavě, je polským reportážním a novinářským fotografem. Je také spolupracovníkem časopisu National Geographic (jeho fotografie byly zařazeny do nejlepší sbírky fotografií Národní galerie). Přednáší a pořádá individuální výstavy fotografií v Polsku, USA, Německu a Itálii. Uspořádal celou řadu individuálních výstav v Polsku i v zahraničí a vydal i několik knih, mimo jiné *„Cyganie polscy"* (Polští Cikáni) (1982), *„Ostatní współcześni Żydzi polscy"*

(Poslední současní polští Židé) (1993), *„W poszukiwaniu Ameryki“* (Hledání Ameriky) (1994), „W Centrum“ V centru (2003) - o každodenním životě pacientů Dětského léčebného centra. Kromě toho lze fotografie Tomaszewského obdivovat v publikacích *„Najlepsze Zdjęcia National Geographic”* (Nejlepší snímky National Geographic) (1999) a *„Wielka Księga Dziesięciolecia”* (Velká kniha desetiletí) (2001). Dne 14. prosince 2009 obdržel Tomasz Tomaszewski bronzovou medaili za zásluhy o kulturu „Gloria Artis“. Je manželem Małgorzaty Niezabitowské, bývalé mluvčí vlády premiéra Tadeusze Mazowieckého.

Tomasz Tomaszewski, Świętochłowice – Lipiny, oslavy svátku Božího těla, 2009, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

O životě fotografa Tomasze Tomaszewského vypráví dokumentární film „Czarna skrzynka“ (Černá skříňka) z roku 2013, který v roce 2014 získal ocenění na festivalu cestovatelů Tři živly v Krakově.[23]

Tomasz Tomaszewski je držitelem doktorského titulu na varšavské Akademii krásných umění. Je členem Svazu polských uměleckých fotografů, agentury Visum Archiv Agency v Hamburku, agentury National Geographic Creative Agency ve Washingtonu a American Society of Media Photographers. Specializuje se na reportážní fotografii a jeho snímky jsou publikovány v předních polských i světových novinách a časopisech jako National Geographic, Stern, Paris Match, GEO, New York Times, Elle či Vogue. Vydal několik autorských knih: „Ostatni. Współcześni Żydzi polscy“ (Poslední. Současní polští Židé)(text Małgorzata Niezabitowska), „W poszukiwaniu Ameryki“ ***(Hledání Ameriky)*** *(text Małgorzata Niezabitowska), „Cyganie – inni ludzie tacy jak my“ (Cikáni – další lidé jako my), W Centrum (V centru), „Niezwykła Hiszpania“ (Úžasné Španělsko), „Rzut beretem“ (Hod beretem), „Zapewnia się atmosferę życzliwości“ (Přátelská atmosféra zaručena), či „To, co trwałe. Górale, tradycja i wiara“, (To, co je trvalé. Horalé, tradice a víra). Zároveň ilustroval přes tucet společných děl. Uspořádal mnoho individuálních výstav v USA, Kanadě, Velké Británii, Izraeli, Japonsku, Nizozemsku, Itálii, Irsku, Německu, Indonésii, Brazílii, Madagaskaru a Polsku. Tomaszewski je držitelem mnoha polských i mezinárodních ocenění. Přes 30 let je pravidelným přispěvatelem časopisu National Geographic USA, ve kterém mu bylo publikováno 18 fotografických esejí, a od roku 1999 je hlavním polským konzultantem jeho polského vydání. Zároveň se věnuje i výuce fotografování v Polsku, USA, Německu a Itálii.* [24]

[23]https://pl.wikipedia.org/wiki/Tomasz_Tomaszewski_(fotograf) (online: 27. 3. 2020).
[24]https://academy.tomasztomaszewski.com/o-mnie/ (online: 27. 3. 2020).

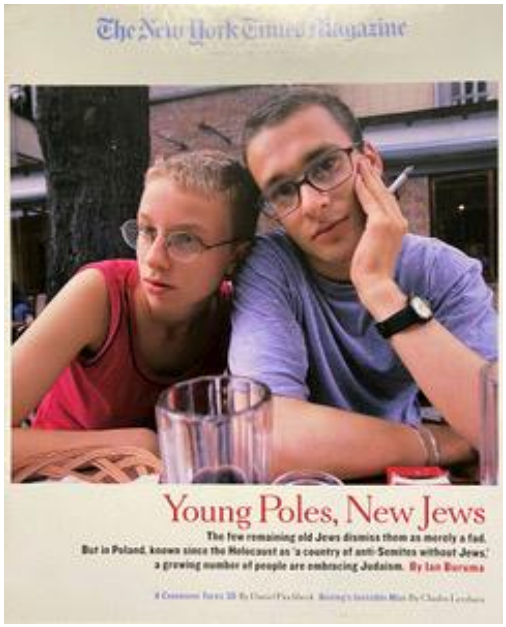
The New York Times Magazine

Young Poles, New Jews

The few remaining old Jews dismiss them as merely a fad. But in Poland, known since the Holocaust as 'a country of anti-Semites without Jews,' a growing number of people are embracing Judaism. By Ian Buruma

The New York Times

July 31, 1997

Tomasz Tomaszewski
05-510 Konstancin
Baronga #19
Poland

Dear Tomasz,

It is with great pleasure that I send you these issues. Everyone here is very pleased with the photographs. Your ears should be ringing with all the compliments the pictures have received.

So I thank you for two things. First, the great pictures. And second, the phenomenal effort you made to get the story done in a very short time. I will not forget the way you went back up to the summer camp near Zywiec immediately after having just returned from it, to shoot a second cover possibility. And you were sick with the flu!

Respectfully yours, and with warmest regards,

Kathy Ryan

P.S. Hope you are feeling better and keeping dry.

Fotografie ze soukromého archivu Tomasze Tomaszewského

1.8 Wojciech Wilczyk: „Niewinne oko nie istnieje”,

(Nevinný pohled neexistuje)

Elżbieta Janicka, Wojciech Wilczyk: „Inne Miasto” (Jiné město)

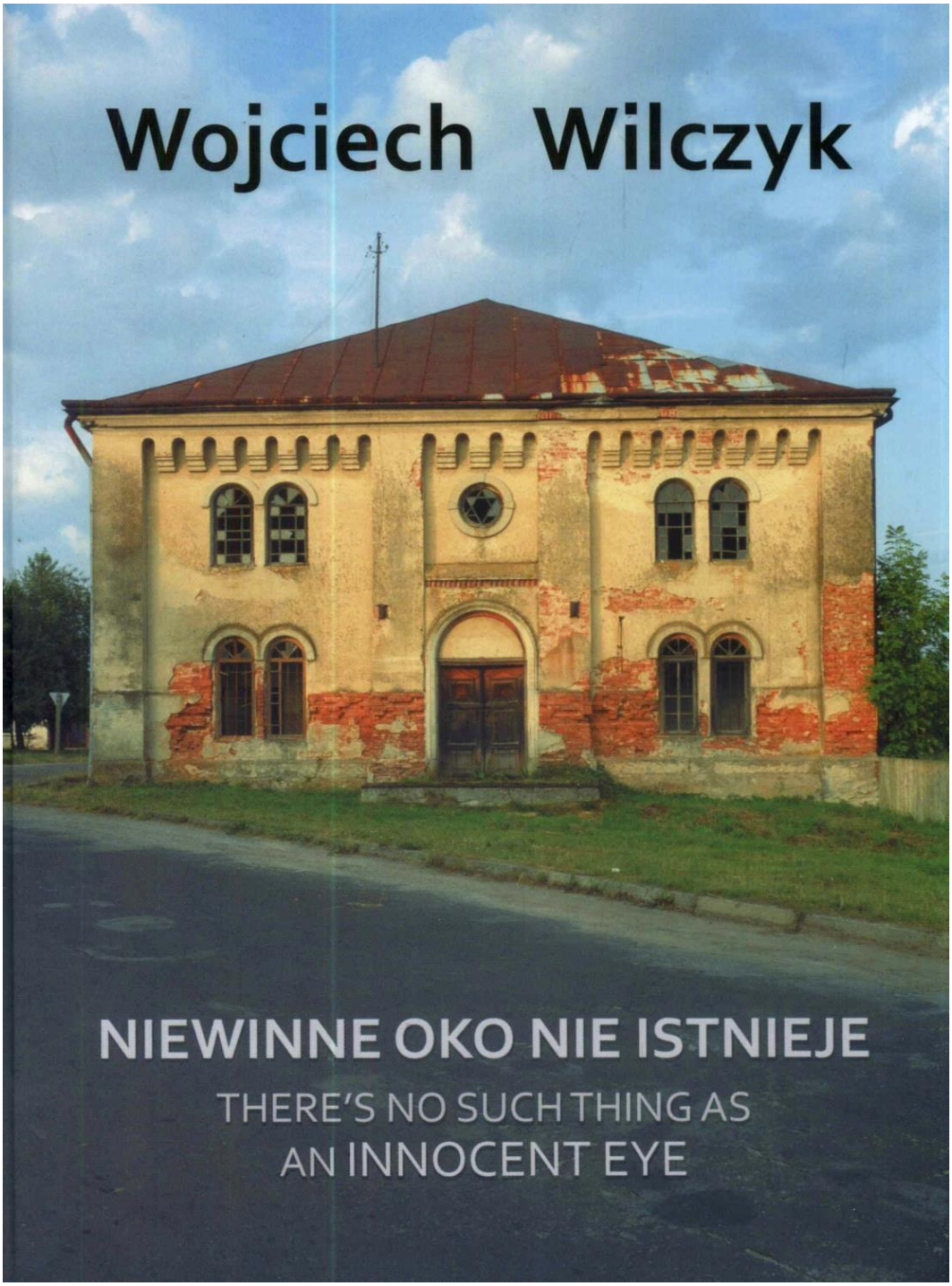

Název: Niewinne oko nie istnieje
Autor: Wojciech Wilczyk
ISBN: 978-83-61407-96-6, 83-919506-6-2
Návrh obálky: Wojciech Wilczyk
Vydavatelství: Atlas Sztuki i korporacja ha!art, Lodž-Krakov, 2009

Bílá Rawska synagoga 9. 12. 2006, foto: Wojciech Wilczyk

Kargowa synagoga 29. 3. 2008, foto: Wojciech Wilczyk

Synagoga v obci Modliborzyce 16. 1. 2007 foto: Wojciech Wilczyk

Rozhovor s Wojciechem Wilczykem ze dne 27. 4. 2020:

Přečetl jsem si na vašem blogu, že váš otec někdy v 50. letech 20. století fotografoval židovský hřbitov v Krakově, a vy mimo jiné nyní fotíte židovská témata. Odkud se u vás vzal tento zájem?

Můj otec fotografoval krakovskou čtvrť Kazimierz v 50. a 60. letech minulého století. Výsledkem jeho práce byla výstava jeho fotografii na 1. Festivalu židovské

kultury. Mám dojem, že můj otec své dílo nedokončil, nefotografoval příliš systematicky. Otec Eugeniusz se narodil a žil ve čtvrti Grzegórzki, která sousedila s Kazimierzí. Škola, kterou navštěvoval, stála na ulici Miodowa v krakovské Kazimierzi a polovina jeho spolužáků ze třídy byli Židé.
V mém případě bylo impulsem k činu prostředí. Před několika lety jsem cestoval po Polsku, a při mnohých cestách do Varšavy jsem si všiml mnoha opuštěných a zničených synagog. Na začátku jsem chtěl vyvolat malou provokaci tím, že ukážu tyto zničené synagogy v kontrastu vůči novým kostelům, které vznikaly po zvolení Jana Pavla II. papežem. Později, když jsem viděl, v jakém jsou synagogy stavu, začal jsem dokumentovat cíleně a pečlivě. Udělal jsem si důkladnou studii a našel přes tři sta takových objektů. Po roce 1945 byly objekty, které se nějak týkaly Židů, ničeny nebo přetvářeny například na skladiště.

Jak dlouho jste na tomto materiálu pracoval?

Na tomto materiálu jsem pracoval v letech 2006–2008. Věděl jsem, že výsledkem této práce musí být kniha, ale nesmí to být typická fotografická publikace. Některé objekty jsou tak ošklivé, že bez ohledu na to, jak je fotografujete, zůstanou ošklivými. Zajímavé jsou velké městské budovy, například ve Slezsku. V obcích je situace o mnoho horší, jelikož tam jsou tyto budovy malé a nezřídka zcela zničené. S ničením začali Němci, a to, co po válce zůstalo, Poláci přestavěli nebo změnili charakter budov. Byl jsem přesvědčen, že v případě tohoto typu fotografie musíte pracovat věcně, systematicky a dokumentárně. Tato kniha má mít vzdělávací charakter, proto má každý snímek svou vysvětlivku a celá kniha je svým způsobem komplexním dílem. Konečným výsledkem je, kromě knihy samotné, výstava, skládající se z dvaceti fotografii o rozměrech 1×1 metr. Kromě toho jsem připravil i prezentaci a zvukový záznam, vytvořený z nahrávek rozhovorů s obyvateli míst, kde jsem fotografoval.

Je tento cyklus už ukončen nebo plánujete navštívit ještě i další místa?

Cyklus je již uzavřen. Nové fotografie už přidávat nebudu, protože bych musel začínat od nuly. Mnoho budov už bylo zničeno a některé shořely.

Došlo při sbírání podkladů k nějaké výjimečné situaci?

Docházelo k různým situacím, některé byly i nebezpečné. Jednou mi vyhrožoval nějaký muž, asi bych se ubránil, ale bylo mi líto vybavení. K této situaci došlo v době, když jsem fotografoval budovu bývalé synagogy, v níž byla aktuálně umístěna lékárna. Za ní stála další budova, přičemž se ukázalo, že to byl rabínův dům. Ten si myslel, že můj zájem o jeho dům by mu mohl nějakým způsobem uškodit, ale naštěstí se nedorozumění potom vysvětlilo.

Chtěl bych se vás zeptat i na druhý projekt se židovskou tématikou, který jste realizoval společně s Elżbietou Janickou. Jedná se o projekt *„Inne Miasto"* (Jiné město). Co Vás inspirovalo k realizaci tohoto projektu?

Jednou jsem měl vernisáž na Festivalu na ulici Próżna ve Varšavě a shodou okolností jsem bydlel v hotelu Czarny Kot. Cestou na vernisáž jsem procházel přes bývalé ghetto a všiml jsem si, že paneláky, které tam nyní stojí, nezakryly úplně všechno. Elżbieta Janicka zrovna v této době psala knihu *„Festung Warschau"* (Pevnost Varšava) o židovských domech, zabraných po roce 1945 novými majiteli, o Sibiřském náměstí, kostelech, památníku padlým a zavražděným na východě, památníku s katolickým křížem uprostřed bývalé židovské čtvrti. Během našich rozhovorů se zrodil nápad pořídit fotografie, ukazující plochu bývalého varšavského ghetta. Chtěli jsme fotograficky zdokumentovat všechny stopy po předválečné židovské čtvrti, která díky developerským změnám zcela změnila svůj vzhled. Fotografovali jsme velkoformátovou kamerou pro film o velikosti 4×5 palců. Na projektu jsme pracovali hlavně brzy zjara a na konci podzimu, když na stromech už nebylo listí a dny už nebyly tak slunečné. Nechtěli jsme mít totiž na snímcích žádné stíny ani vegetaci, protože by to narušilo ráz budov. Při práci jsme hledali vyšší budovy, ze kterých bychom mohli fotografovat s nadhledem, tedy minimálně alespoň z pátého a maximálně patnáctého patra. Z větší výšky už fotografování nemělo smysl, protože mizela linie horizontu. Nechali jsme se inspirovat fotografy francouzské architektury z konce 19. století a americkými fotografy ze začátků 20. století.

V roce 2013 jsme během výstavy v Národní galerii umění Zachęta představili 28 velkoformátových fotografií ve formátu 130×115 cm a v katalogu výstavy bylo představeno dalších 30 fotografii. Plánovali jsme, že celkem se bude jednat o 60

fotografií. Nejvíce snímků je z tzv. Malého ghetta: Grzybowského náměstí, Paláce kultury a vědy, a třídy Solidarity. Chtěli jsme vytvořit moderní pohled na město, avšak naše cesty se rozešly, a tak jsme projekt nedotáhli do konce. Přesto ho necháváme v takovém stavu, jak jsme ho zanechali.

Varšava, Malé ghetto. Pohled z ul. Pańska 65 směrem na severozápad, 8. dubna 2011, foto: Elżbieta Janicka, Wojciech Wilczyk

Varšava, Malé getto. Pohled z domu č. 5 na ulici Grzybowska směrem na jihozápad, 8. dubna 2011 foto: Elżbieta Janicka, Wojciech Wilczyk

Varšava, Malé ghetto. Pohled z domu č. 39 na ul. Zielna směrem na severozápad, 13. dubna 2012, foto: Elżbieta Janicka, Wojciech Wilczyk

Wojciech Wilczyk se narodil 4. 1. 1961 v Krakově. Je absolventem polské filologie na Jagiellonské Univerzitě (diplom 1986). Fotografuje od roku 1988.

Je autorem esejů a kritických článků na téma umění a fotografie, většinou pro magazíny *Tygodnik Powszechny, Gazeta Wyborcza, Gazeta Antykwaryczna, FA-art, Opcja, fotoTAPETA, Obieg, Kwartalnik Fotografii* a *Herito.*

Napsal tři poetické knihy:

- **„Steppenwolf”** (Stepní vlk), Centrum Sztuki – Teatr Dramatyczny, Lehnice 1997
- **„Eternit”**(Eternit), Lampa i Iskra Boża, Varšava 2003
- **„Realizm”**(Realismus), Wydawnictwo a5, Krakov

Je kurátorem výstavy *„Fotorealizm”* v Galerii Zderzak, Krakov 2003, prezentující dokumentární fotografie od autorů: Sławoje Dubiely, Piotra Szymona, Andrzeje Ślusarczyka a Ireneusze Zjeżdżałky.
Je kurátorem monografické výstavy Ireneusze Zjeżdżałky, nazvané *„Sedymentacje”* (Sedimentace), v galerii Pauza, Krakov, květen 2009 (v rámci Měsíce Fotografie v Krakově).

Společně s Ericou Lehrer, Romou Sendyk a Magdou Zych je kurátorem výstavy *„Widok zza bliska. Inne obrazy Zagłady”* (Příliš blízký pohled. Jiný pohled na holocaust), Etnografické muzeum v Krakově, prosinec 2018 – březen 2019.

V letech 1992–1996 vytvořil projekt s názvem *„Pejzaż symboliczny”* (Symbolická krajina), věnovaný bourané koksovně „Walenty” (*primo voto* „Wolfgang”) ve Slezské Rudě.

V letech 1998–1999 portrétoval 21 autorů, zařazených do tzv. „60. ročníků”, vybral jejich texty, a následně připravil i knihu s názvem *„Antologia”* (Antalogie), kterou vydalo nakladatelství Oficyna Literacka, kniha měla 290 stran a více než 80 portrétních fotografií.

V letech 1995 až 2004 pracoval na fotografické dokumentaci, věnované účastníkům náboženské ceremonie v sanktuáriu v Kalvárii Zebrzydowské (Knihu s fotografiemi z kalvárie, vytvořených během pouti na Velký týden a srpnového svátku nanebevzetí sv. Marie vydalo v roce 2010 nakladatelství Kropka).

V letech 1999–2003 vytvořil dokumentární projekt „Czarno-Biały Śląsk” (Černobílé Slezsko), zachycující změny, probíhající v postprůmyslových oblastech Horního Slezska. Vydavatelem stejnojmenné knihy byla galerie Zderzak a Hornoslezské centrum kultury v Katovicích. V létě roku 2001, při práci na tomto projektu, vytvořil také krátký soubor barevných snímků hornoslezských obchodních výloh, který byl v roce 2012 pod názvem *„Kapitał 2001”* (Kapitál 2001) zařazen na výstavu „Dokumenty polské transformace” v kulturním centru CSW – Zamek Ujazdowski ve Varšavě.

V roce 2002 spolu s Krzysztofem Jaworským připravil výtvarnou prezentaci nazvanou artbookż.pl s názvem „Kapitał”, celý název „KAPITAŁ w słowach i obrazach” (Kapitál

slovem i obrazem), obsahující výběr poezie ze souboru *„Kapitał – 2001”* a fotografie, pocházející ze souboru, vytvořeného během realizace projektu *„Czarno-Biały Śląsk”*. V roce 2004 tato kniha vyšla i v německém jazyce. Vydavatelem byla galerie Pigasus a Polnischen Versager Verlag.

V letech 2003 – 2006 pracoval průběžně na dvou fotografických cyklech, a to na barevném souboru *„Życie po życiu”* (Život po životě), věnovaném vyřazeným automobilům, a černobílém *„Postindustrial”*(Postindustriál), zachycujícím uzavřené a rozpadající se průmyslové objekty na území Polska a Německa.

Ve druhé polovině roku 2006 (přesněji 3. 9. 2006) začal pracovat na projektu s názvem *„Niewinne oko nie istnieje”* (Nevinný pohled neexistuje), který na příkladech architektury kulturních objektů prohledává prostor vizuální paměti na bývalé židovské sousedy.

V roce 2010 začal společně s Elżbietou Janickou pracovat na projektu *„Inne Miasto”* (Jiné město), věnovaném současné Varšavě. Cílem tohoto počinu je vytvoření dokumentace vzhledu bývalé neformální židovské čtvrti, tzv. Severní čtvrti, kterou v době okupace Němci změnili na ghetto, a po potlačení povstání v roce 1943, s výjimkou několika částí „malého ghetta“, téměř úplně srovnali se zemí. První částečná prezentace projektu *„Inne Miasto”* se konala v Národní galerii Zachęta v roce 2013.

1.9. Łukasz Baksik: „Macewy codziennego użytku”
(Macevy pro každodenní použití)

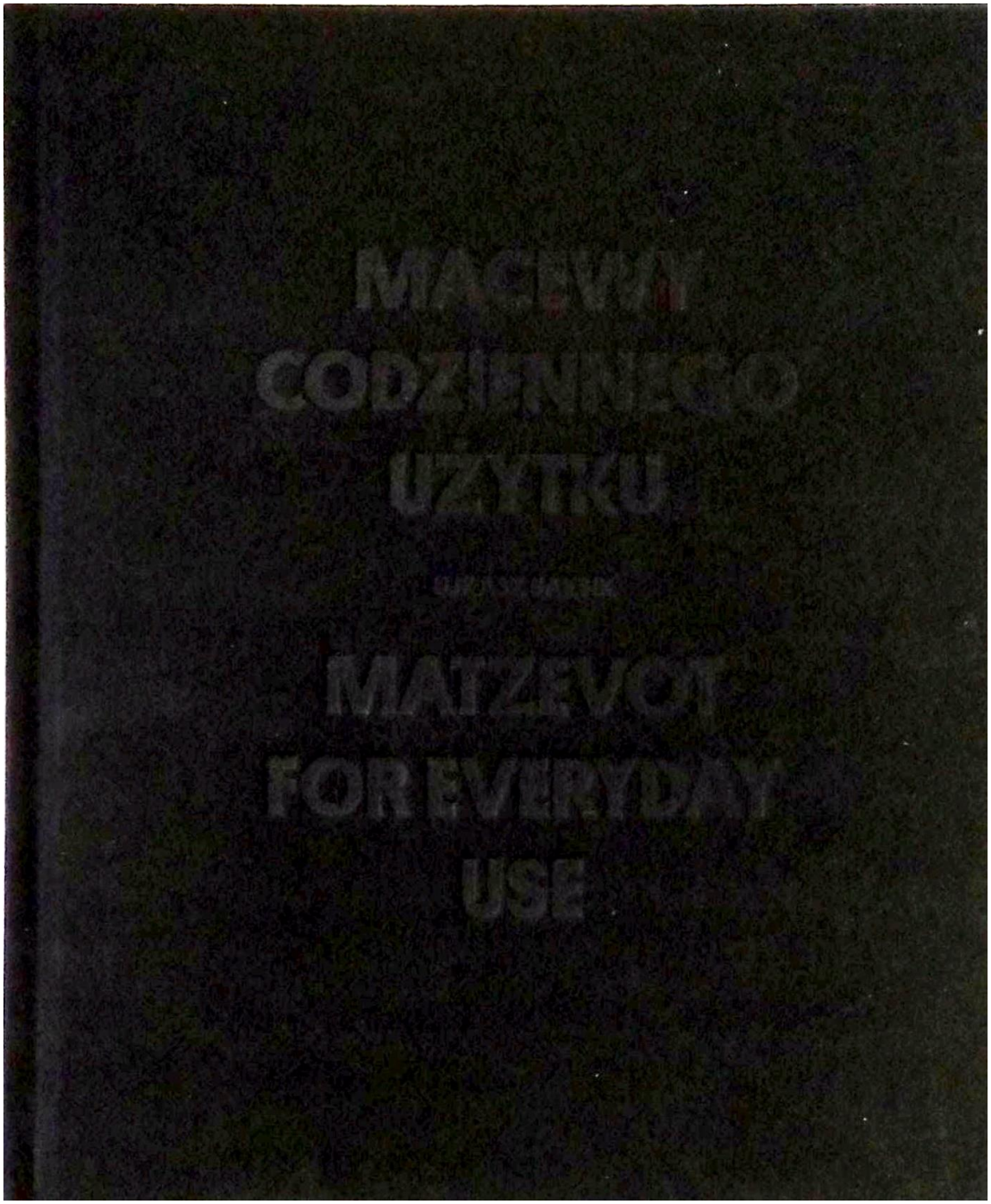

Pevná vazba

první vydání: 5. 3. 2013

ISBN: 978-83-753-6580-1

EAN: 9788375365801

Počet stran: 144

Rok vydání: 2013

Vydavatelství: Czarne, Sękowa

Formát: 195×240mm

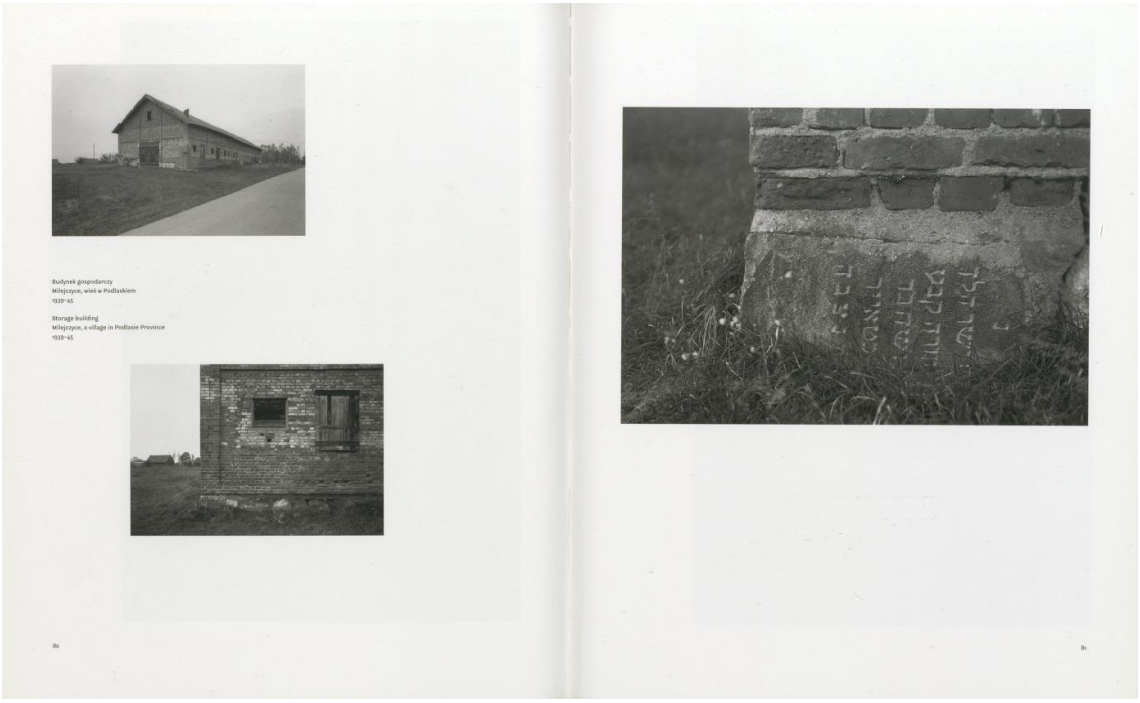

Macevy – židovské náhrobky, ozdobené symboly a nápisy, v sobě nosí informace o životě konkrétních lidí, rodin a celých štatlů – židovských městeček. Kolik macev bylo před válkou na dvanácti stovkách židovských hřbitovů v Polsku? Možná několik tisíc, možná několik milionů. Více než čtyři stovky židovských hřbitovů již neexistují. Na jejich

místě jsou sídliště, hřiště, smetiště či pískový důl, jehož písek, používaný na stavbu obytných bloků obsahuje i zbytky lidských ostatků. Na sto padesáti hřbitovech pak nenajdeme více než sto náhrobků.[25]

Snímky vznikly v letech 2008–2011[26]

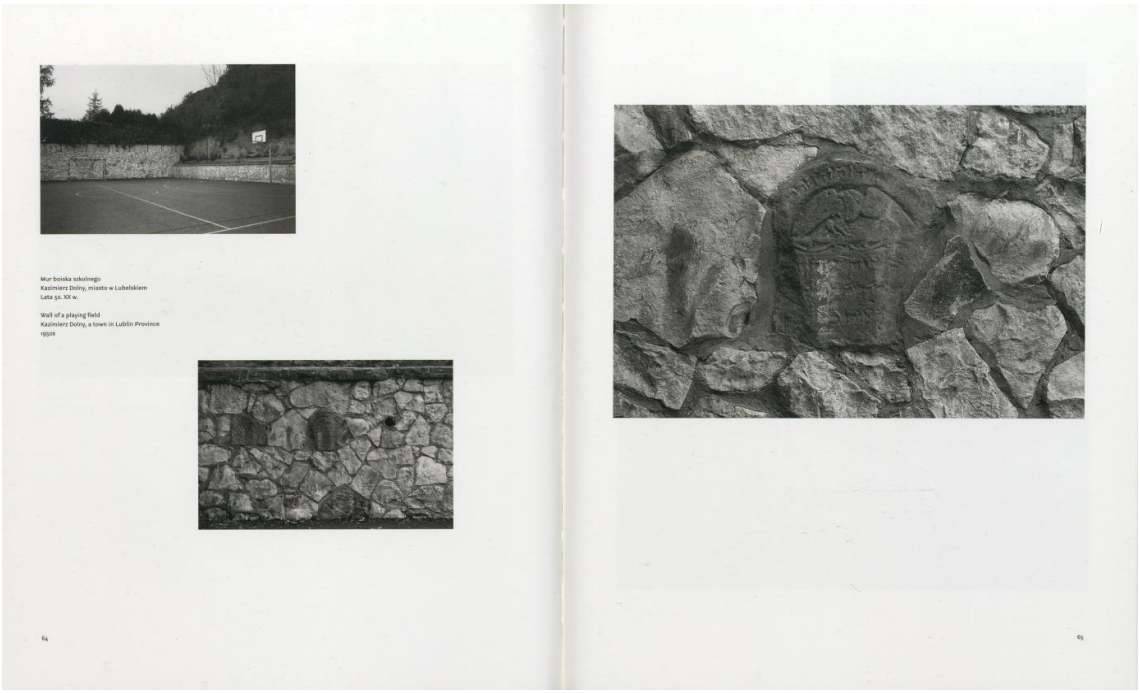

[25] https://www.znak.com.pl/ksiazka/macewy-codziennego-uzytku-lukasz-baksik-13386 (online: 8. 4. 2020).
26 Ibidem.

Nawierzchnia placu
Karolin, wieś w Kujawsko-Pomorskiem
Lata 80. XX w.

Surface of a courtyard
Karolin, a village in Kujawy-Pomerania Province
1980s

TU POCHOWANA
JEST KOBIETA UKOCHANA
JEJ SZLACHETNA DUSZA WZNIOSŁA SIĘ
[...] DROGI DOBRA POSZUKIWA[ŁA]

HERE LIES
A WOMAN DEAR
HER NOBLE SPIRIT SOARED
[...] [SHE] SOUGHT THE PATH OF GOODNESS

Toczak (kołowrotek szlifierski)
Tykocin, miasto w Podlaskiem

Grindstone
Tykocin, a town in Podlasie Province

Během války němečtí okupanti kamenem z náhrobků dláždili nádvoří obsazených budov, zpevňovali cesty či stavěli zdi. Po válce Poláci z macev stavěli pomníky, zpevňovali železniční náspy a břehy řek. Stavěli z nich pece, podlahy a obrubníky. V polských vesnicích můžeme najít stovky okružních brusných kamenů vytvořených z macev, v městech pak zídky a chodníky. Ještě stále jsou na nich vidět hebrejské nápisy. Kniha fotografií Łukasze Baksika dokumentuje tyto neobvyklé, rozporuplné výjevy[27].

Rozhovor s Łukaszem Baksikem ze dne 23. dubna 2020:

Jak vznikl nápad na „Macevy pro každodenní použití“?

Židovské hřbitovy mě zajímaly vždycky a jezdil jsem za nimi po celém Polsku. Celkem jsem navštívil přes 200 míst. Při sbírání informací jsem zjistil, že v Polsku zůstalo okolo 1200 hřbitovů s macevami.

Znal jste knihu Moniky Krajewské „Czas Kamieni“ (Čas kamenů)?

Ano, měl jsem v hlavě fotografie z této knihy, ale nechtěl jsem je kopírovat. Necítil jsem potřebu vytvářet nějaký výtvarný projekt. Ze začátku jsem fotografie dělal jen „do šuplíku“. Fotografoval jsem dokumentárním způsobem - používal jsem široké záběry a velké přiblížení. Kromě židovských jsem fotografoval i hřbitovy jiných vyznání.

Jak jste vyhledával lokalizace objektů?

Ze začátku mi poskytovala informace Monika Krawczyk z Nadace ochrany židovského dědictví. Po seznámení se s Krzysztofem Bielawským jsem pak už tři čtvrtiny adres měl od něj. Celkem jsem používal dva hlavní zdroje informací: od Jana Jagielského z Židovského historického institutu a od již zmíněného Krzysztofa Bielawského.

Pamatujete si nějaký zásadní okamžik během hledání informací?

Nejdůležitější byla návštěva na dolním Kazimierzi. Na náměstí před synagogou, ve které bylo později kino, jež za čas stejně přestalo fungovat, byla osoba, která prodávala různé předměty. Mezi těmito jsem objevil sedmiramenné svícny – menory. Dali jsme se

[27] https://www.znak.com.pl/ksiazka/macewy-codziennego-uzytku-lukasz-baksik-13386 (online: 8. 4. 2020).

spolu do řeči a ta osoba mi řekla, že macevy byly používány jako kámen do základů, na kola studní a jako mlýnské kameny. To, co jsem uslyšel, mně velmi překvapilo. Prodavače jsem dokonce navštívil doma a jeho žena mi ukázala jeden z kamenů. Den před tímto setkáním jsem byl ve Wąwolnici, kde je na kopci židovský hřbitov, ale nejsou na něm žádné macevy. Když jsem scházel z pahorku, najednou jsem pod nohama ucítil něco tvrdého. Později jsem zjistil, že macevy byly používány na stavbu chodníku, ale část ještě ležela volně na stráni. Zpočátku jsem si myslel, že je to jen místní zvyk. Protože rád pracuji po sedmičkách, chtěl jsem najít sedm takových situací. Na svých cestách jsem používal průvodce *„Pamiątki i zabytki kultury żydowskiej w Polsce“* (Památky a artefakty židovské kultury v Polsku) od Przemysława Burcharda, ve kterém jsou popsány příklady použití macev při dlažbě chodníků a na další účely. Po prvních nálezech jsem založil databázi více než tří stovek lokací. Navštívil jsem stovky míst a vytvořil přes 1500 fotografií. Věnoval jsem se tomuto tématu asi devět či dvanáct let. Kdysi mi prof. Joanna Tokarska-Bakir řekla, že mým posláním by měla být práce, která vyvolá navrácení macev na jejich původní místa. Poté, co mi vyšla kniha a připravil jsem výstavu, jsem si uvědomil, že je moje mise u konce. Už se tomuto tématu nevěnuji.

S jakými reakcemi jste se při sbírání materiálu setkal, byly pozitivní, nebo jste narazil na odpor?

Na veřejných místech jsem žádné problémy neměl. Na soukromém pozemku většinou předcházel fotografování rozhovor a povolení vlastníka. Rozhovory byly často zajímavé a pro projekt velmi přínosné. Zpočátku, kdy jsem nemohl najít žádnou další stopu, jsem chtěl „lidmi trochu otřást“, aby macevy odevzdali. Následně jsem se přece jen vrátil k dialogu, když jsem zjistil, jaké příběhy jednotlivé osoby a macevy spojují. Setkával jsem se především s potomky lidí, kteří při stavbě svých domů macevy používali. Okolo Zámostí jsem se seznámil s ženou, která měla z macev vyrobené celé schody. Chvíli jsme spolu hovořili a pak mi poskytla asi sedm minut na jejich fotografování. Nedovolila mi kameny zvednout, abych nemohl vidět nápisy. Já jsem zase nechtěl fotografovat „naslepo“, aniž bych nápisy viděl. Po dvou letech jsem tuto ženu navštívil znovu a ona mi opět fotografování dovolila pouze bez zvedání kamenů. Protože byla nemocná, nechtěl jsem ji příliš trápit. V obci Końská jsem fotografoval opuštěný dům, vedle kterého stála stodola postavená z macev. Fotografoval jsem i na ulici, kde v jednu chvíli ke mě přišla starší paní a řekla mi, že se jí moje fotografování nelíbí.

Nakonec mi sice dovolila fotografovat, ale upozornila mě, že kdyby se objevil zeť, určitě by s fotografováním nesouhlasil. Asi po dvou letech jsem se na místo opět vrátil, bylo asi 5:30 hodin ráno, a já jsem viděl, že se ke mě blíží nějaký rozčilený člověk. Vzpomněl jsem si na zetě té starší ženy a chtěl jsem se setkání s ním raději vyhnout, obzvláště v tuto dobu. Když přišel muž blíž, okamžitě na mě začal křičet. Začal mi sahat na fotoaparát a hrozil, že zavolá policii. Já jsem však jeho tlaku neustoupil, vysvětlil jsem mu své záměry, a on mi nakonec dovolil fotografovat.

Blízko Bydhoště leží obec Osięciny. Byl jsem upozorněn předem, že tam mohu narazit na potíže, přesto jsem se rozhodl s místními lidmi promluvit. Jakmile jsem během rozhovoru zjistil, že jim problém dalšího použití macev nedochází, zeptal jsem se jich, zda by jim nevadilo, kdyby někdo chodil po náhrobku jejich prarodičů. Pak po krátké úvaze začali okamžitě měnit názor.

V Zatorzi u Osvětimi jsem narazil na malý statek, který během 2. světové války zabrali Němci. Obora i dvůr byly celé vydlážděné macevami. V devadesátých letech si hospodářův syn tento problém uvědomil a sám odvezl většinu kamenů zpátky na židovský hřbitov. Několik macev, které ještě nestačil vrátit na hřbitov, nechal na dvoře, protože zjistil, že část jím vrácených kamenů ze hřbitova zmizela, nebo byla zničena.

Zažil jste nějaké šokující situace?

Ano, zjistil jsem, že nedaleko obce Przysucha je do zdi stodoly zazděný kousek macevy. Na místě se ukázalo, že je z macev postavená celá stěna. Tento pohled byl pro mě šokující. Macevy byly používány i na katolické náhrobky, ale i na hroby lidí jiného vyznání. Takové věci jsem objevil v Tucznawě a Vladislavi. Když jsem na toto téma s lidmi mluvil, říkali mi, abych se jel podívat na východ Polska, na venkov, protože se tento problém týká hlavně vesnic. Sylwia Hutnik mi řekla, že „město je žegota[28] a antisemitismus je vesnice". Tento argument jsem jí vyvrátil, když jsem jí řekl, že jsem našel takové příklady i ve Varšavě. Jednou jsem ukázal své kamarádce, jež je pravoslavného vyznání, macevy na katolickém hřbitově. Řekla mi k tomu, že „to je normální, to jsou celí katolíci". Při práci jsem narazil na použití macev na katolické i evangelické náhrobky. Říkalo se za války, že Němci jsou ti zlí, kdo ničili hřbitovy, ale po

[28] žegota – krycí jméno Rady pro pomoc židům, Rada Pomocy Żydom przy Delegacie Rządu RP na Kraj.

válce dělali Poláci z důvodu nedostatku stavebního materiálu stejné věci. Tato situace přetrvávala až do 70. let 20. století. Znám i případ kapličky ze 17. století, která nese název „Drugi upadek“ (Druhé zastavení), protože na její stavbu byly také použity macevy.

Pracujete v současné době na nějakém projektu, týkajícím se Židů?

Samozřejmě, mám rozdělané dva projekty. Jeden je *„Oto Tora“* (To je Tóra). Tóra[29] je často vyrobena z pergamenu, takže ji bylo možné použít na výrobu jiných předmětů, jako jsou bubínky, hrací karty či pochvy nožů. Před asi dvěma lety jsem narazil na dva takové bubínky, jeden z nich byl v antikvariátu v Lodži. Bohužel jsem si ani jeden nemohl vyfotografovat.

Druhý projekt nese název *„Miejsce zbrodni”* (Místo činu). Je to projekt, týkající se míst, kde byli během 2. světové války zavražděni Židé. Toto téma mně zaujalo v době, kdy jsem četl o konkrétním poli v Polsku, na kterém se při kosení nechává vždy určitá část pole neposečená. Údajně je tam mohyla, ale jen místní lidé vědí, co se tam opravdu skrývá.

Łukasz Baksik – fotograf, zajímající se především o dokumentární a sociální témata. Je autorem výše zmíněné knihy fotografií *„Macewy codziennego użytku“* a stejnojmenné výstavy (instalované mj. v Centru moderního umění Zamek Ujazdowski ve Varšavě, 2010, v Etnografickém muzeu Seweryna Udziely v Krakově, 2011, v Národním historickém muzeu Běloruska v Minsku, 2012, v Kanceláři uměleckých výstav galerie umění v Olštýnu, 2015). Dokumentuje způsoby využití židovských náhrobků jako stavebního materiálu. Ve svých fotografických souborech a instalacích *„Polska żyje papieżem“* (Polsko žije papežem), *„Drugie danie po polsku“* (Druhý chod na polský způsob) a *„Kumulacja“* (Kumulace) kritizuje kult Karola Wojtyły, přičemž se zaměřuje na přidružené okolnosti samotného jevu a sám subjekt nechává v pozadí.

[29] tóra –hebrejská bible.

Budynek gospodarczy
Końskie, miasto w Świętokrzyskiem
1939–45

Storage building
Końskie, a town in Świętokrzyskie Province
1939–45

1.10. Agnieszka Traczewska: „Powroty” (Návraty)

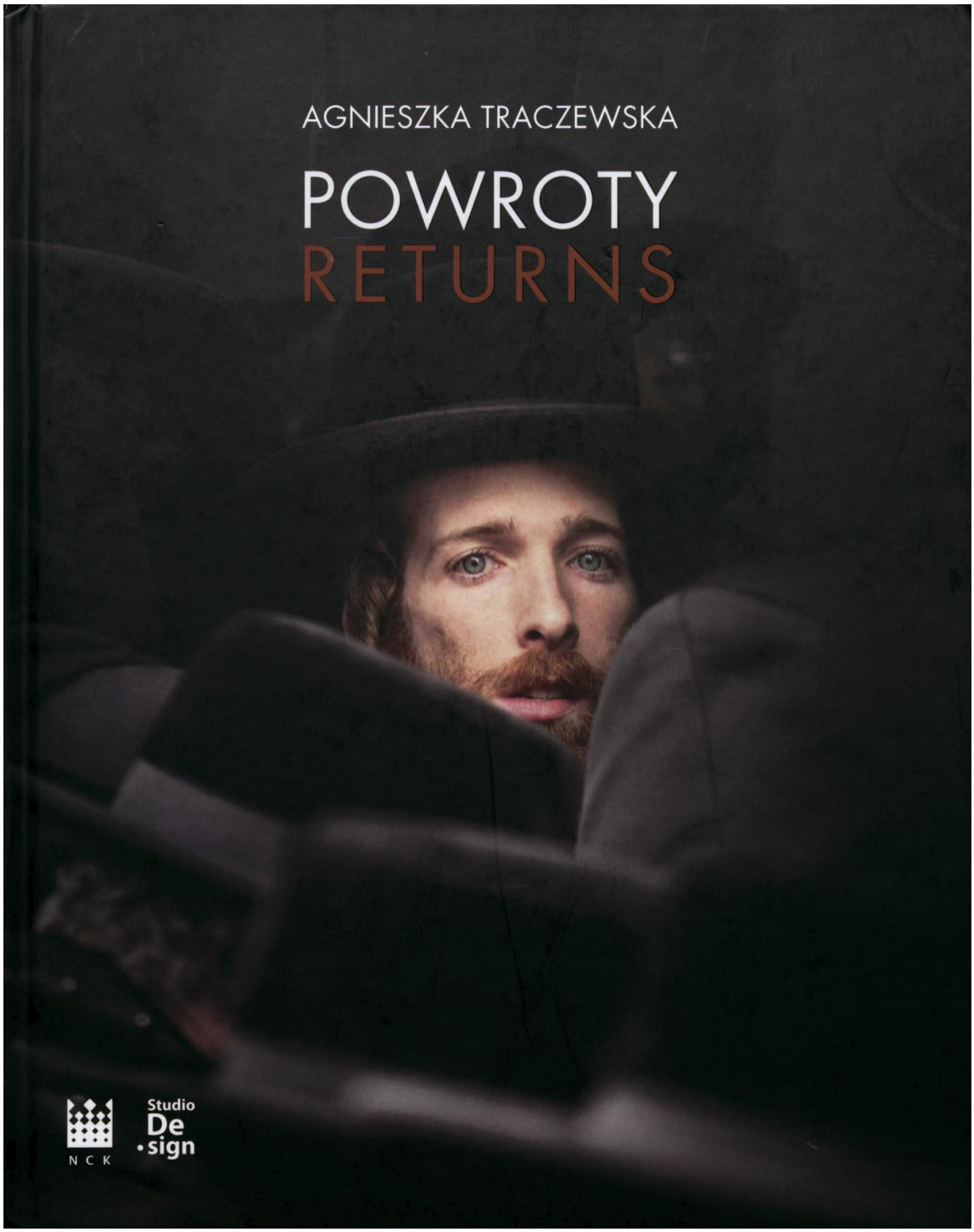

Autor: Agnieszka Traczewska

Vědecká spolupráce: prof. Marcin Wodziński

překlad: Marek Kazmierski

Rok vydání: 2018

Spoluvydavatel: Studio Design Łódź

Počet stran: 208

Vazba: pevná

Formát: 243×306 mm

ISBN: 978-83-7982-296-6

Židé v Polsku žijí již přes tisíc let a chasidismus se zde objevil ve druhé polovině 18. století. Agnieszka Traczewska velmi intuitivně, empaticky, odhodlaně, s vděčností a velkou profesionalitou ukázala chasidy v nejintimnějších duchovních okamžicích, o kterých vnější svět moc neví. Její kniha nás zavede na cestu, která se nám může jevit jako cesta do minulosti, přestože se celá odehrává v současnosti prof. Jonathan Webber.[30]

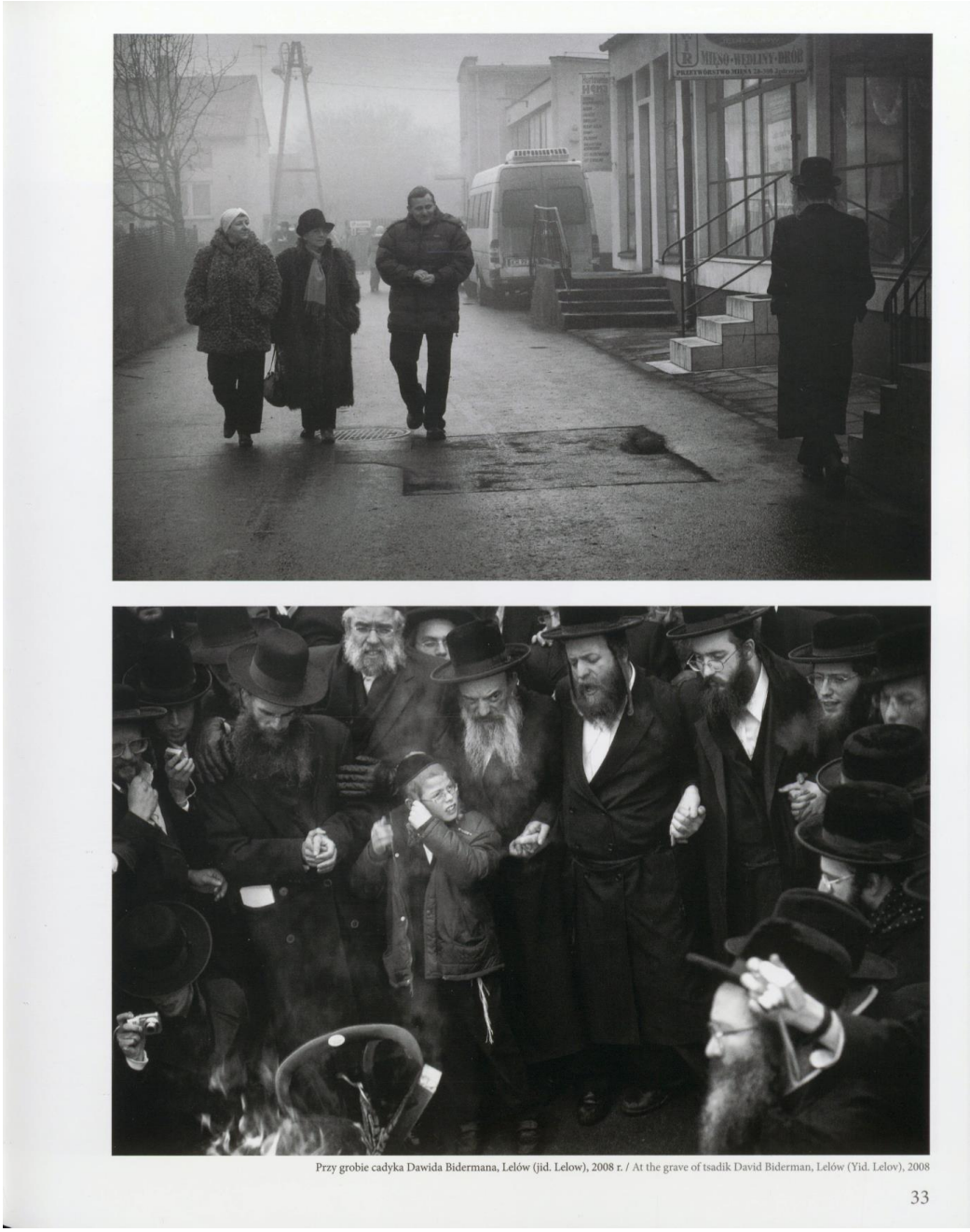

Przy grobie cadyka Dawida Bidermana, Lelów (jid. Lelow), 2008 r. / At the grave of tsadik David Biderman, Lelów (Yid. Lelov), 2008

33

[30] https://sklep.nck.pl/pl/p/POWROTYRETURNS-Chasydzkie-powroty-do-miejsc-nie-zapomnianych/795 (online: 2. 4. 2020).

Chasidé věří, že jednou ročně se duše každého zemřelého vrací na místo, kde je pohřbeno jeho tělo. Cadik vracející se ve výročí smrti na místo svého hrobu čtě všechny kvitly[31] *a následně vynáší prosby do nebe. Fotografie Agnieszky Traczewské ukazují to, co se jiným zachytit nepodařilo. Ukazuje, čím je chasidismus. prof. Marcin Wodziński* [32]

Rozhovor s Agnieszkou Traczewskou, 26. února 2020:

Kde se u vás vzal zájem o židovskou tématiku?

Všechno začalo v roce 2008, kdy mi moje kamarádka, Židovka, která věděla o mé fotografické vášni, řekla, že bych se měla podívat na Chasidy v Leżajsku, kde se každoročně na jorcajt[33] cadika Elimelecha sjíždí několik tisíc Židů. Vyrazila jsem tedy

[31] Kvitl je malý útržek papíru, na nějž jeden ze světcových písařů napsal jméno prosebníkovo a jméno jeho matky.
[32] https://sklep.nck.pl/pl/p/POWROTYRETURNS-Chasydzkie-powroty-do-miejsc-nie-zapomnianych/795 (online: 2. 4. 2020).
[33] Výročí smrti.

do Leżajska a tím začalo moje fotografické pozorování světa chasidů. Abych se v této problematice mohla lépe orientovat, naučila jsem se halachu[34]. Díky tomu vím, kdy a jak se chovat, obzvláště pokud jsem žena a navíc ještě gojka[35].

Vydala jste knihu „Powroty“ (Návraty)

Stejně jako moje první kniha vypráví o chasidech, kteří z celého světa přijíždějí na hroby cadiků v Polsku. Při práci na knize, kdy jsem si uvědomila rozsáhlost celého fenoménu, jsem nabyla dojmu, že je to můj dluh, který musím splatit. Patřím ke generaci, která by měla památku na Židy uchovat. Já pocházím z Krakova a z Haliče, a ve škole jsem samozřejmě slyšela o holocaustu, ale nikdo nás neučil o kultuře početné židovské společnosti v Polsku, a už vůbec se nemluvilo o tom, jak by mohlo vypadat soužití a každodenní život Židů a Poláků.

Práce na tomto souboru byla velmi těžká, ale teď má i příjemná pozitiva. Když mi někdo zavolal, že ve tři hodiny ráno někde bude skupina chasidů, já jsem tam okamžitě vyrazila. Často jsem obětovala celou noc čekání, jako například v Radoszycích v lese na hřitově, ale byla jsem se svými snímky i na červeném koberci v sídle OSN.

Podařilo se vám chasidy o sobě a své práci přesvědčit?

Chasidé viděli, že já nejsem tou osobou, která jen hází fotografie do počítače a na sociální sítě, ale že jsem ambasadorkou svého světa a mohu tak sdělit důležité informace. Pro mě není nejdůležitější reportážní rozměr mojí publikace. Důležité je to, proč chasidé přiletí z New Yorku na jeden den, bez hotelu, bez návštěvy Vavelu, a dokážou se soustředit na návštěvách a kirkutech[36]. Zásadní je pro mě i centristický způsob myšlení o dynastii a o cadikovi, jenž je pro chasidy typický.

Na čem v současné době pracujete, rozšiřujete si svůj pohled na Židy?

Zabývám se pouze chasidy. Mám velkou sbírku fotografií, která mi umožňuje sestavení celého panoramatu chasidismu ve světě. Navštívila jsem nejvýznamnější centra chasidů po celém světě: Izrael, Antverpy, Brooklyn, Stanford, Londýn, São Paulo a

[34] Celkový souhrn židovského náboženského práva.
[35] Hanlivé označení příslušníka nežidovského národa nebo náboženství.
[36] židovský hřbitov.

Montreal. Teď plánuji druhou knihu o světovém chasidismu od předválečného období do současnosti.

Polská filmová producentka a fotografka Agnieszka Traczewska se narodila 2. března 1969. Ukončila divadelní studia na Jagellonské univerzitě, pracovala jako manažerka kultury. V roce 1989 založila v Krakově filmové studio Largo, ve kterém vznikaly takové filmy jako mj. *„Zwyczajny marzec“* (Obyčejný březen) Adama Michnika, vyprávějící o událostech v březnu 1968, *„Dworzec Gdański“* (Gdaňské nádraží), věnovaný židovské emigraci z Polska v roce 1968), *„Kocham Polskę“* (Miluji Polsko) o polské nacionalistické organizaci Młodzież Wszechpolska (Celopolská mládež), *„Profesor“* (Profesor) – portrét Leszka Kołakowského, *„Pokolenie 89“* (Pokolení 89), *„Czarodziejska góra. Amerykański portret Czesława Miłosza“* (Kouzelná hora. Americký portrét Czesława Miłosze), *„Bruno Schulz“* či *„Zwyczajna dobroć“* (Obyčejná dobrota), portrét Jerzyho Turowicze.

Jako fotografka od roku 2006 vytváří série snímků, věnovaných chasidům, přijíždějícím do Polska navštívit hroby cadiků, a portrétuje svět ortodoxní židovské společnosti žijící

v Izraeli a Spojených státech. Za snímek *„First time“* (Poprvé) získala v roce 2014 ocenění National Geographic Traveler Photo Award.

1.11. Larissa Baldovin, Ania Koszykowski: „Przystanek Gliwice” (Zastávka Glivice)

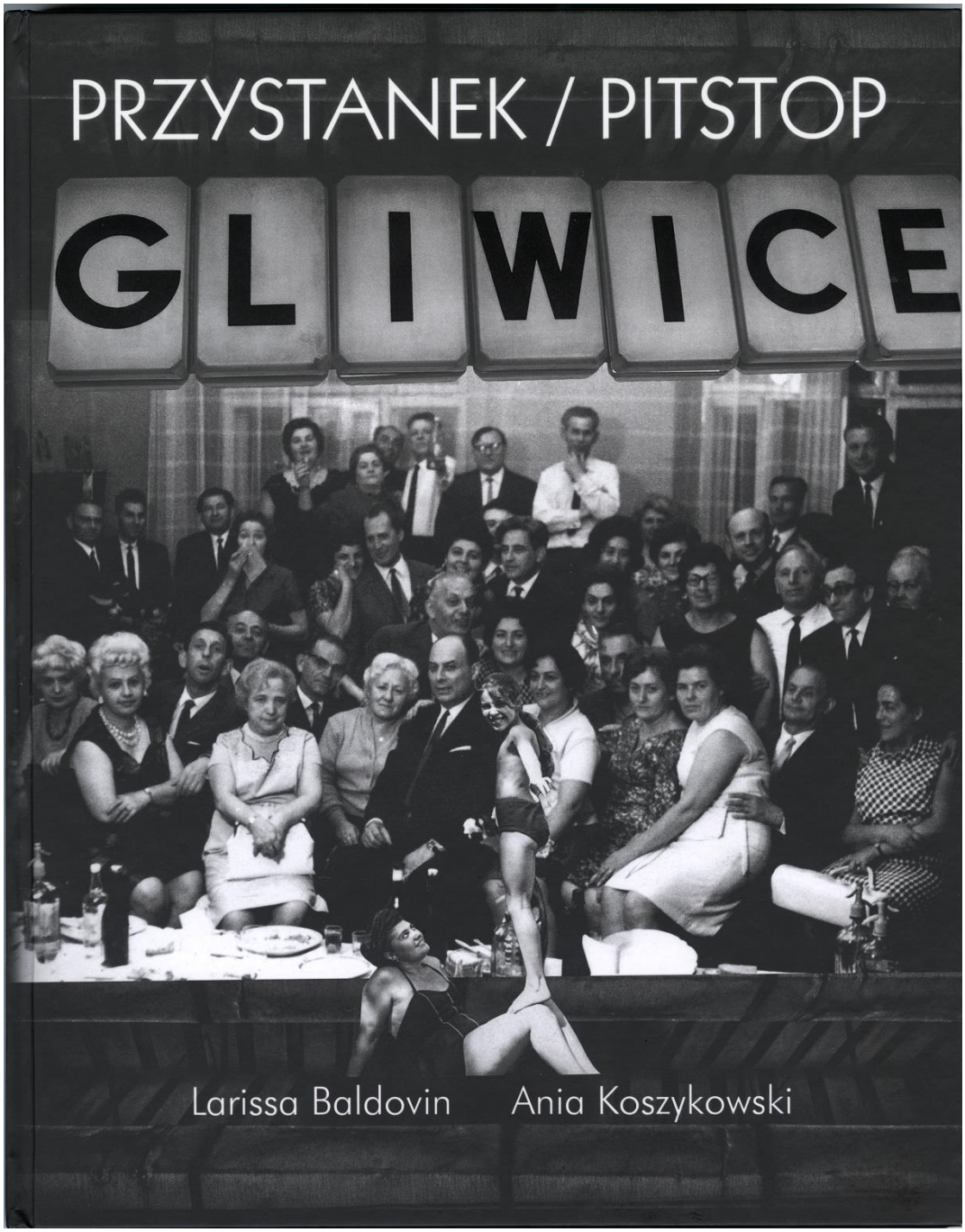

Autorky: Larissa Baldovin, Ania Koszykowski

Překlad: Michał Hochman

Rok vydání: 2019

Vydavatelství: Larissa Baldovin, Glivice

Počet stránek: 168

Vazba: pevná

Formát: 243×306 mm

ISBN: 978-83-954449-0-6

W grudniu 1947 roku powstał w Gliwicach oddział Żydowskiego Towarzystwa Kultury i Sztuki, rok później jego przewodniczącym został członek PZPR Michał Kalmewicki. Organizacja ta zajmowała się popularyzacją „nowej" kultury żydowskiej w myśl założeń plenum KC PZPR z sierpnia 1947 roku, czyli związanej ideowo z komunizmem i socjalizmem. O upolitycznieniu ZTK (wkrótce przemianowanego na TSKZ, czyli Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce) świadczy fakt, że najważniejsze stanowiska w nim zajmowały głównie osoby należące do PZPR, nie inaczej było w Gliwicach[1].

W lutym 1949 roku rozpoczęła działalność biblioteka i świetlica przy ul. Zwycięstwa 5,

[1] AŻH, Inwentarz Żydowskiego Towarzystwa Kultury. Akta oddziałów terenowych, oprac. A. Żółkiewska, Warszawa 2009, s. 3-4. /Archives pp 3-4.

In December 1947 a branch of Social and Cultural Association of Jews in Poland (TSKZ) was established in Gliwice. The following year Michał Kalmewicki (member of the PZPR[1] – the Polish United Workers Party) became its first chairman. TSKZ was formed to initiate a "new" Jewish life as per communistic party ideology. Throughout Poland, Gliwice included, the most important positions within all TSKZ branches, were filled by the PZPR members.

V ZJAZD
TOWARZYSTWA
SPOŁECZNO-KULTURALNEGO
ŻYDÓW w POLSCE

↓ Piąty Zjazd Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce/The Fifth TSKZ Conference in Poland. (Źródło/Source: GS)

↓ Od lewej/From left: Adam Dauerman, Jerzy Szok, Stanisław Sztarn, Mieciech Erlich, Józef Grojsman. (Źródło/Source: GS)

→ Od lewej/From left: Adam Dauerman, Józef Grojsman, Rachmil Edelhajt, Jerzy Szok, Stanisław Sztarn, Mieciech Erlich. (Źródło/Source: GS)

Inscenizacje spektakli/Stage design

Jerzy Duda-Gracz

Od lewej/From left: Hanna Pomeranczblum, Roza Lempert, Maria Hat, Emma Chodosz, N.N., Etka Sayling. (Źródło/Source: GS)

Od lewej/From left: Józef Bendkowski, Bronia Goldsztejn, Jerzy Szok, Stanisław Sztarn, Józef Grojsman, Jakub Rozces. (Źródło/Source: GS)

Od lewej/From left: Leon Furmański, Roza Lempert, Hania Pomeranczblum, Emma Chodosz, N.N., Rutka Goldsztejn. (Źródło/Source: GS)

Rocznica powstania w Getcie Warszawskim/The Anniversary of the Warsaw Ghetto Uprising. Od lewej/From left: Leon Furmański, Maria Hat, Hania Pomeranczblum, Frida Tawszer, Emma Chodosz, Etka Sayling, Roza Lempert; siedzą/sitting – Jadzia Kowejba, Rutka Goldsztejn. (Źródło/Source: GS)

Frida Tawszer (Źródło/Source: TSKZ)

Zenia Grojsman (Źródło/Source: TSKZ)

Kultura

W czasie wojny i dorosłych. Nastolatki mogły dzięki zajęciom prowadzonym przez profesjonalistów doskonalić umiejętności plastyczne i muzyczne. W latach 60. opiekunem „kulturalnym" młodzieży w gliwickim TSKŻ był – wówczas student Akademii Sztuk Pięknych – **Jerzy Duda-Gracz**, który m.in. przygotowywał dekoracje do przedstawień. Ten wybitny artysta malarz był szczerze zainteresowany i zafascynowany kulturą żydowską, o czym świadczy cykl jego linorytów „Judaica" (zaprezentowanych jako praca dyplomowa). Jerzy Duda-Gracz nie tylko pracował z nastolatkami w Gliwicach i Bytomiu, ale także podczas kolonii młodzieżowych TSKŻ w Mrągowie w 1965 r. reżyserował sztukę teatralną wystawianą przez kolonistów dla mieszkańców miasta. Po latach nadal ciepło wspominał swoje dawne uczennice, z którymi korespondował. W jednym z prywatnych listów tak pisał o dawnej pracy i spotkaniach z młodzieżą: *Ramiona jesteśmy przez upływ czasu i często okazuje się, że to najcudowniejsze […] już dawno za nami i warto do tego wracać, żeby nie zwątpić. […] Zachowuje się jak sentymentalny uczeń, zapominając o siwiejących skroniach…*

Culture

One of the many tasks of TSKŻ was to provide cultural activities to youth and adults.

Thanks to those activities, which were provided by hired professionals, the teenagers were able to improve their skills in art and music. In the 60's, the cultural guardian **Jerzy Duda-Gracz**, a student at the Academy of Fine Arts, prepared scenography for the theater performances at Gliwice's TSKŻ. This outstanding artist-painter was genuinely interested and fascinated by Jewish culture, as shown by his Academy graduation series of linocuts entitled Judaica. Jerzy Duda-Gracz worked not only with the youths of Gliwice or Bytom, but also during summer camps in Mrągowo. In 1965, he directed a theatrical play prepared by the campers for the city inhabitants. Jerzy continued a warm correspondence with his students over the years.

In one of his personal letters, he wrote about his time teaching as: *we are squeezed by the passing time and quite often what was the most wonderful feeling […] it is a long time behind us, yet it's worth it, coming back to it, not to doubt […] pretending to be a sentimental student who is forgetting about greying hair*[1].

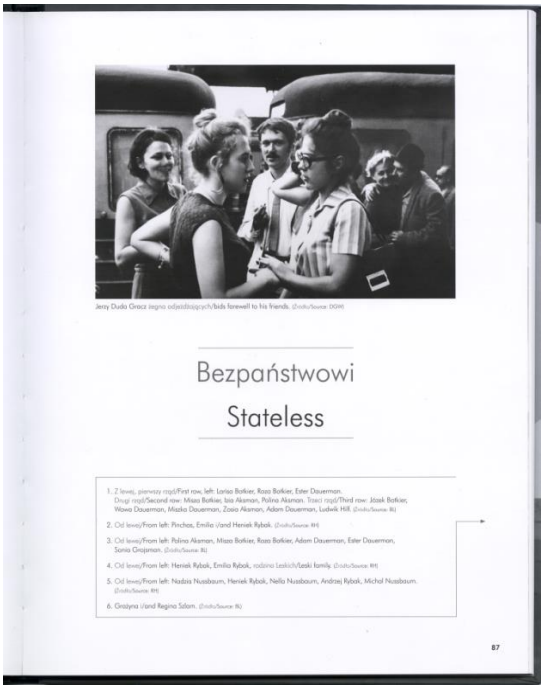

Bezpaństwowi

Stateless

Larissa Baldovin se s Annou Koszykowskou seznámila přes internet, když chtěla napsat magisterskou práci o Židech v Glivicích po roce 1945. Ve fotografické knize *„Przystanek Gliwice"* (Zastávka Glivice) popisuje židovskou společnost, žijící v Glivicích v 50. a 60. letech 20. století.

V úvodu autorky píšou: *Tato kniha má mimo jiné posloužit mladým pokolením, žijícím v emigraci, která se již nemohou zeptat svých dědečků a babiček na jejich minulost. Nechť je svědectvím dobrých okamžiků, bezstarostných her, upřímného přátelství, spojujícího lidi různých kultur, vyznání a jazyků, kteří se v minulém století v Glivicích setkali. Vystupují se svými dávnými jmény, aby jste je poznali tak, jak by chtěli být zapamatováni.*[37]

Kniha je rozdělena na dvě části. V první autorky popisují poválečné osudy glivických Židů, prezentují činnost Kulturně - společenského sdružení v Polsku a jejich život podle víry. První část končí podkapitolou *„Nadchodzi burza"* (Přichází bouře), ve které se autorky věnují událostem, jež způsobily nucenou emigraci Židů v roce 1968. Druhá část knihy, nazvaná *„Album Rodzinny"* (Rodinné album), představuje v krátkých rozhovorech příběhy sedmadvaceti židovských rodin, především repatriantů z východu.

V červnu roku 2019 Larissa Baldovin společně s Annou Koszykowskou a Michałem Hochmanem představili knihu fotografií v prostorách Kulturně - společenského sdružení[38] v Katovicích, Glivicích, Vratislavi a ve Varšavě.

[37] Larissa Baldovin, Ania Koszykowski: *Przystanek Gliwice,* Glivice 2019, str 9.
[38] Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce oddział v Katowicach.

Larissa Baldovin a Michał Hochman během setkání po premiéře knihy v sídle Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce oddział v Katowicach 24. 6. 2019, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Setkání u příležitosti představení knihy v sídle TSKŻv Katovicích

24. 6. 2019, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

2. Fotografové

2.1. Alter Kacyzne

Alter Kacyzne a Szymon An-ski, 1917

Alter Kacyzne se narodil 31. května 1885 ve Vilniusu a zemřel 7. července 1941 v Tarnopolu. Byl polským fotografem, spisovatelem a publicistou židovského původu. Narodil se do chudé vilniuské rodiny, žijící na území, spadajícím pod ruské impérium. Jeho otec pracoval jako zedník a matka byla švadlenou. Chodil do tradiční židovské základní školy a později do rusko-židovské školy. V rodině se mluvilo jazykem jidiš. Četl mnoho knih a sám se naučil hebrejsky, rusky, polsky, německy a francouzsky. Po smrti otce v roce 1899, ve věku čtrnácti let, začal pracovat jako praktikant v profesionálním fotografickém studiu svého strýce v Jekatěrinoslavi (dnes Dněpr na Ukrajině). Byl výborný samouk a napsal mnoho povídek v ruštině. Psal i básně, a některé z nich poslal i Szymonovi An-skému. Ve stejné době se oženil s Khanou Khachnovou. V roce 1910 se,

ovlivněn tvorbou Icchoka Lejba Pereca v jidiš, přestěhoval do Varšavy, kde si otevřel fotografické studio. Navázal blízkou spolupráci s Perecem, jenž se stal jeho literárním mentorem. Na objednávku americké organizace HIAS – Hebrew Immigrant Aid Society (Sdružení pomoci židovským imigrantům) vytvořil ve 20. letech rozsáhlou fotografickou dokumentaci života polských Židů. Na objednávku newyorského deníku Forwerts (The Jewish Daily Forward) vytvářel fotoreportáže nejen z území meziválečného Polska, ale také Palestiny, Španělska, Maroka, Itálie a Rumunska. Je autorem mnoha povídek, divadelních dramat a románů v jazyce jidiš, mj. „Chore perły" (Nemocné perly). Je tvůrcem stovek dokumentárních snímků, zachycujících meziválečnou židovskou společnost v Polsku. Alter Kacyzne byl zavražděn během pogromu v Tarnopoli po vstupu Německého vojska do města v roce 1941.[39]

Tři Židé na lavičce, foto: Alter Kacyzne

39 https://pl.wikipedia.org/wiki/Alter_Kacyzne (online: 27. 5. 2020).

Piňští Židé při čtení Mišny, foto: Alter Kacyzne, 19. 10. 1924

Žid učí svého vnuka číst, foto: Alter Kacyzne

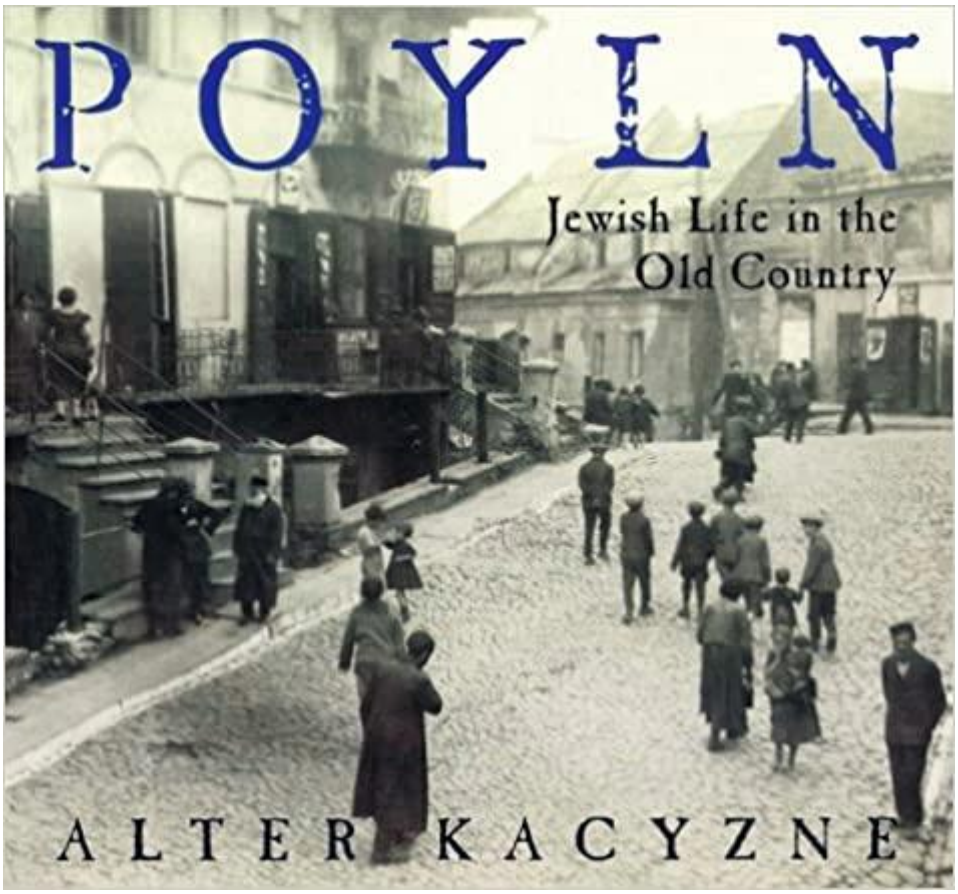

Název: *„Poyln, Jewish life in the old“* (Polyn, Židovský život ve staré vlasti)

Autor: Alter Kacyzne

Vydalo: New York: Metropolitan Books, 1999, ve spolupráci s Institute for Jewish Research YIVO ve spolupráci s Sulimate Kacyzne-Reale

Počet stránek: 158

ISBN: 0805050973

Kniha obsahuje nikdy dříve nepublikované fotografie ze života polských Židů ve 20. letech 20. století. V roce 1921 získal Alter Kacyzne zakázku od newyorského deníku *Forverts,* vydávaného v jazyce jidiš, na dokumentaci života Židů ve „staré vlasti“. Alter Kacyzne pak deset let cestoval po Poylnu (jak Polsku v jidiš říkají tři miliony Židů) a fotografoval práci řemeslníků, trhy ve Varšavě, Krakově a v odlehlých vesnicích.

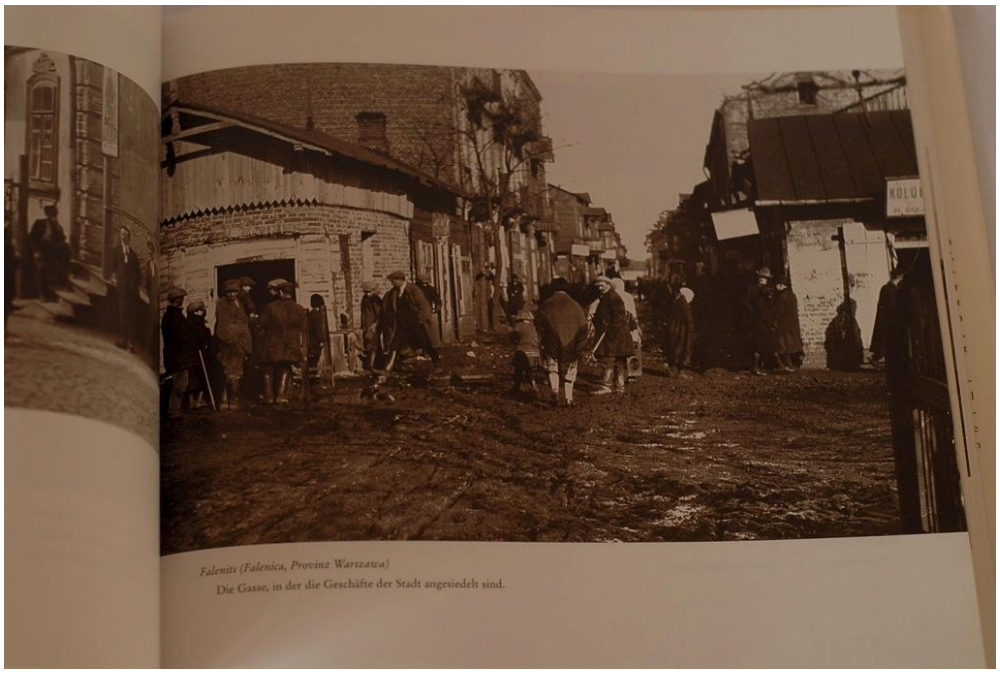

Učitel známý jako „Binyomin Hersh the Beard", Biała, Polska, 20. léta 20. století, foto: Alter Kacyzne Popiska fotografa: *„Nejdelší brada v obci Biała, kterou žáci nejednou přibili ke stolu, jakmile usnul. Proto má tak kouzelné a smutné oči."*

Židovský truhlář se s láskou dívá na svoji dospívající dceru, Czortków na Podolu, 20. léta 20. století, foto: Alter Kacyzne

2.2. Mendel Grossman

Narodil se 27. června 1913 v Gorzkowicích nebo Staszowě a zemřel při pochodu smrti okolo roku 1945 v Königs Wusterhausen. Do poslední chvíle svého života držel v rukou fotoaparát. Pocházel z chasidské rodiny. Před válkou fotografoval herce divadla Habima. Na počátku roku 1939 získal zakázku na vytvoření knihy s fotografiemi dětí pro Sdružení ochrany zdraví[40]. Kniha však nebyla nikdy vydána. Společně s Henrykem Rossem pracoval jako oficiální fotograf ve statistickém oddělení úřadu Pověřeného židovské staršiny[41] Lietzmannshtadt Ghetto v Lodži a pro německou administraci ghetta Gettoverwaltung, díky čemuž se mohl vyhnout zákazu fotografování Židů, vydanému německými úřady. Měl vytvářet snímky pro pracovní průkazy a doklady, ale i snímky produktů vyráběných v ghettu a záběry pracujících lidí[42]. V letech 1940–1944 vytvořil kromě oficiální práce i více než deset tisíc fotografií, zachycujících každodenní život

[40] Towarzystwa Ochrony Zdrowia.
[41] Przełożony Starszeństwa Żydów.
[42] https://sztetl.org.pl/pl/biogramy/5125-grossman-mendel (online: 7. 6. 2020).

v ghettu. Gestapo však Grossmana podezřívalo, že vytváří i fotografie, nesouvisející se zájmy vedení ghetta. Grossman však i přes hrozící nebezpečí a represe pokračoval ve své činnosti a fotografoval přístrojem skrytým pod kabátem. Tímto způsobem zdokumentoval i „Velka Szpera“ (název „Szpera“ pochází z německých slov „Allgemeine Gehsperre“ a znamená úplný zákaz opustit domov, který Němci zavedli 5. září 1942), *což byl krycí název pro odsun do vyhlazovacích táborů, jehož oběťmi se staly děti mladší 10 let a lidé starší 65 let, nemocní a neschopní práce. V průběhu „Velkého Szperu“ v období mezi 5. – 12. zářím 1942, bylo do tábora smrti v Chełmnu nad Nerou odvezeno více než 15 000 lidí*.[43] Ilegálně vytvořené negativy Grossman ukrýval v parapetu okna svého bytu v domě na ulici Marynarska č. 55.

Mendel Grossman fotografující deportaci Židů z lodžského ghetta

Foto: Grossmanův asistent Arieh Ben Menachem

Po válce byly v domě, který naštěstí nebyl poškozen, negativy Mendela Grossmana nalezeny a předány do Muzea bojovníků ghetta. Další historii

[43] https://www.jhi.pl/blog/2019-09-05-wielka-szpera-w-getcie-lodzkim (online: 7. 6. 2020).

Grossmanových fotografií podrobně popisuje Joanna Podolska v článku *„Fotografowie getta Litzmannstadt“* **(**Fotografové ghetta Litzmannstadt**)**, otištěném v příloze deníku *Gazeta Wyborcza* v roce 1998. *Negativy Grossmanových snímků odvezla po válce jeho sestra Szoszana Grosman-Zil-Bar (Zylbersztajn) do Izraele, kde nakonec skončily v kibucu Nizranim. V roce 1948 však tento kibuc obsadila egyptská vojska a originály zmizely. Existuje však naděje, že někde přežily a jednou se objeví v káhirských archivech.*

Několik stovek vyvolaných Grossmanových snímků našel další obyvatel ghetta Nachman Zonabend, kterému se podařilo válku přežít a zachránit i podstatnou část archivu ghetta. V roce 1947, kdy se v Lodži konal proces s velitelem německého úřadu Gettowervaltung Hansem Biebowem, vystavil Zonabend Grossmanovy snímky. Po válce je odvezl do Švédska a nakonec skončily na různých místech, mj. v Institutu YIVO v New Yorku, část je jich možné vidět v Muzeu holocaustu a v Domě bojovníků gheta[44] *v kibucu Lohamei Haghetaot.*

V roce 1970 vydal Dům bojovníků ghetta fotografickou knihu s Grossmanovými snímky, nazvanou „With the Camera in the Ghetto“ (S kamerou v ghettu), a v roce 2000 knihu „My Secret Camera“ (Moje skrytá kamera) s dodatkem „Life in the Lodz Ghetto“ (Život v lodžském ghettu). O Grossmanově životě byl natočen i film. [45]

V srpnu 2009, v rámci oslav 65. výročí zrušení Lietzmannshtadt Ghetto, byla na ul. Piotrkowska č. 87 otevřena výstava *„Getto. Terra incognita”* (Ghetto. Neznámé území). *Tato výstava měla za cíl co nejúplněji zrekonstruovat a představit Grossmanovu zmizelou fotografickou knihu. Celé dílo spolu v podzemí vytvořili dnes již nežijící Arie Ben Menachem (přesněji Arie Printz) a Mendel Grossman. Cílem autorů bylo připomenout památku na život obyvatel Litzmannstadt Ghetta. Je to možná jediný příklad fotomontáže z fotografií, vytvořený během války. Knihu tvořily bleděmodré papírové listy, vytvořené v dílně na výrobu papíru přímo v ghettu. Na těchto listech byly umístěny černobílé snímky, pořízené Mendelem Grossmanem, a doplněné hesly, komentáři a výřezy jiných fotografií. Okolo snímků je rámeček, namalovaný akvarely a kvašem. Na jiných listech byly použity skvrny, vystřižené z barevného papíru. Důležité bylo také to, že kniha*

[44] Getto Fighters' House.
[45] https://lodz.wyborcza.pl/lodz/1,35136,6950116,Fotografowie_getta_Litzmannstadt.html (online: 7. 6. 2020).

obsahovala texty v jidiš i v polském jazyce. Vznik knihy je důležitý jako jasný tvůrčí akt (a zároveň akt vzpoury a boje). Výstava ukazuje 18 panelů s fotomontážemi z nalezených snímků a překlad textů z hebrejštiny, poskytnutý Svazem Lodžanů v Izraeli[46].[47]

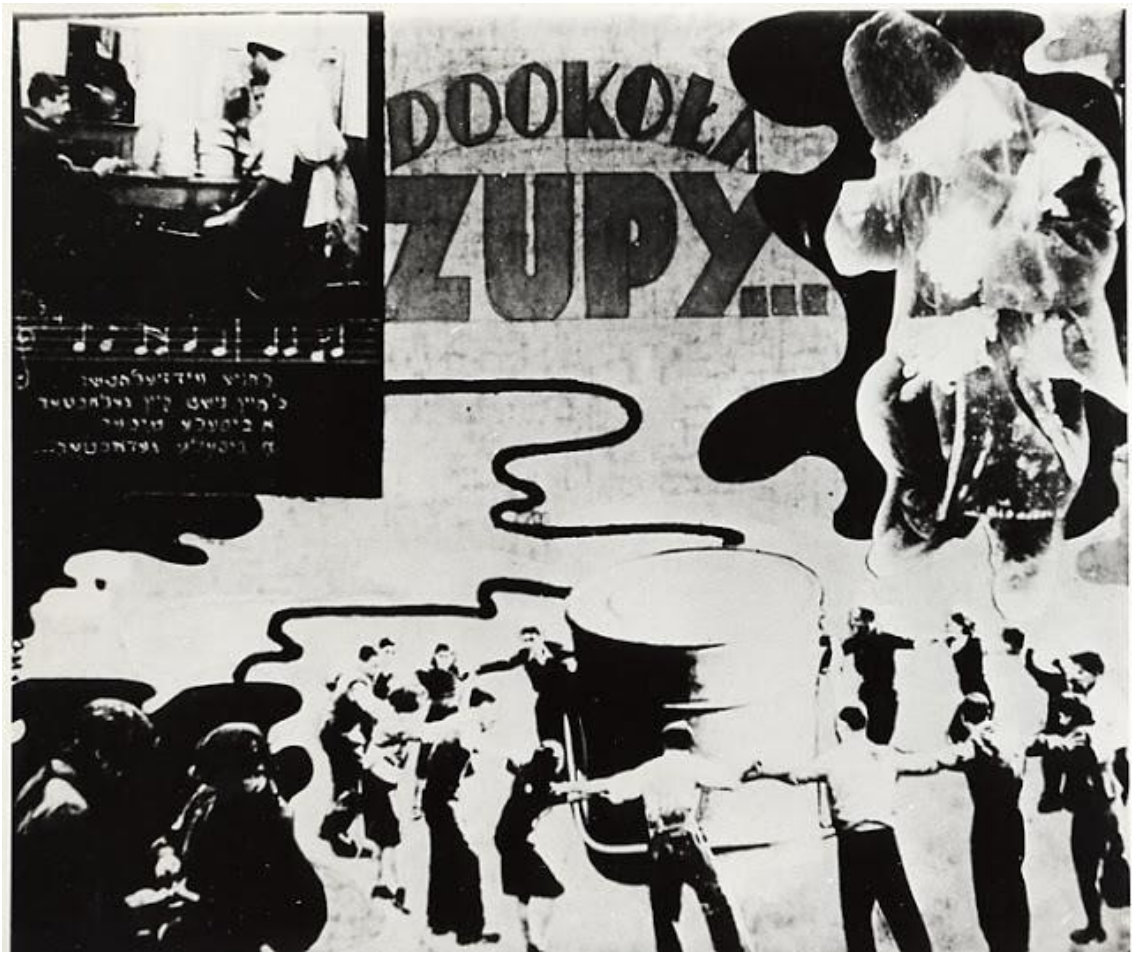

[46] Związek Łodzian w Izraelu.
[47] https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/l/497-lodz/120-aktualnosci/56420-wystawa-ghetto-terra-incognita (online: 6. 6. 2020).

Fotomontáže Arie Ben Menachem s fotografiemi Mendela Grossmana

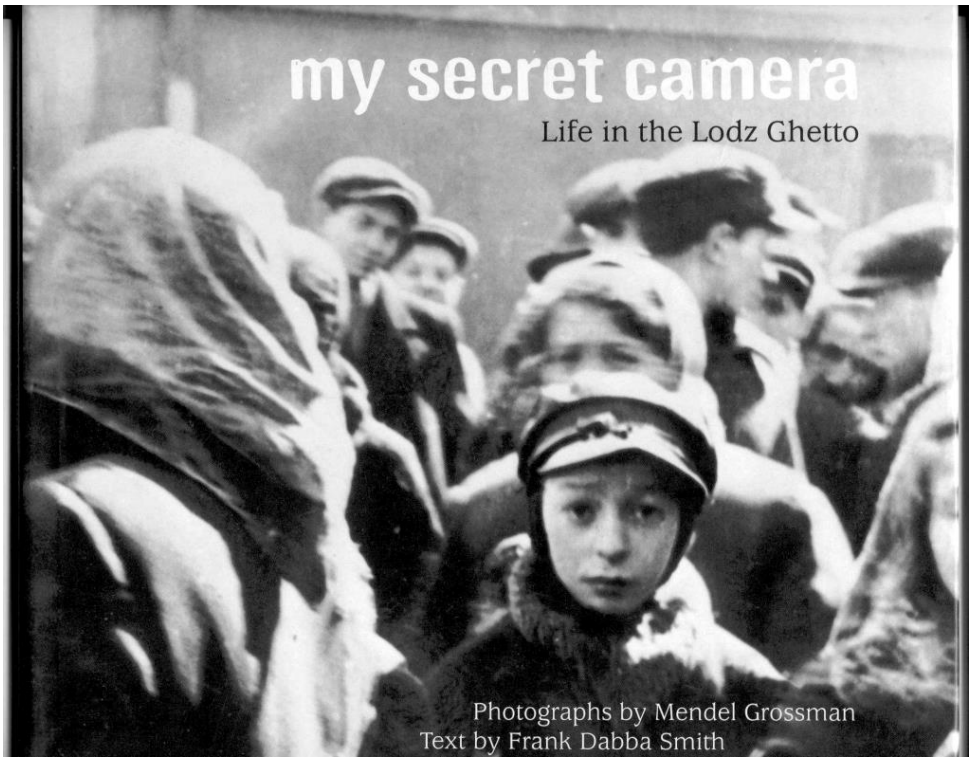

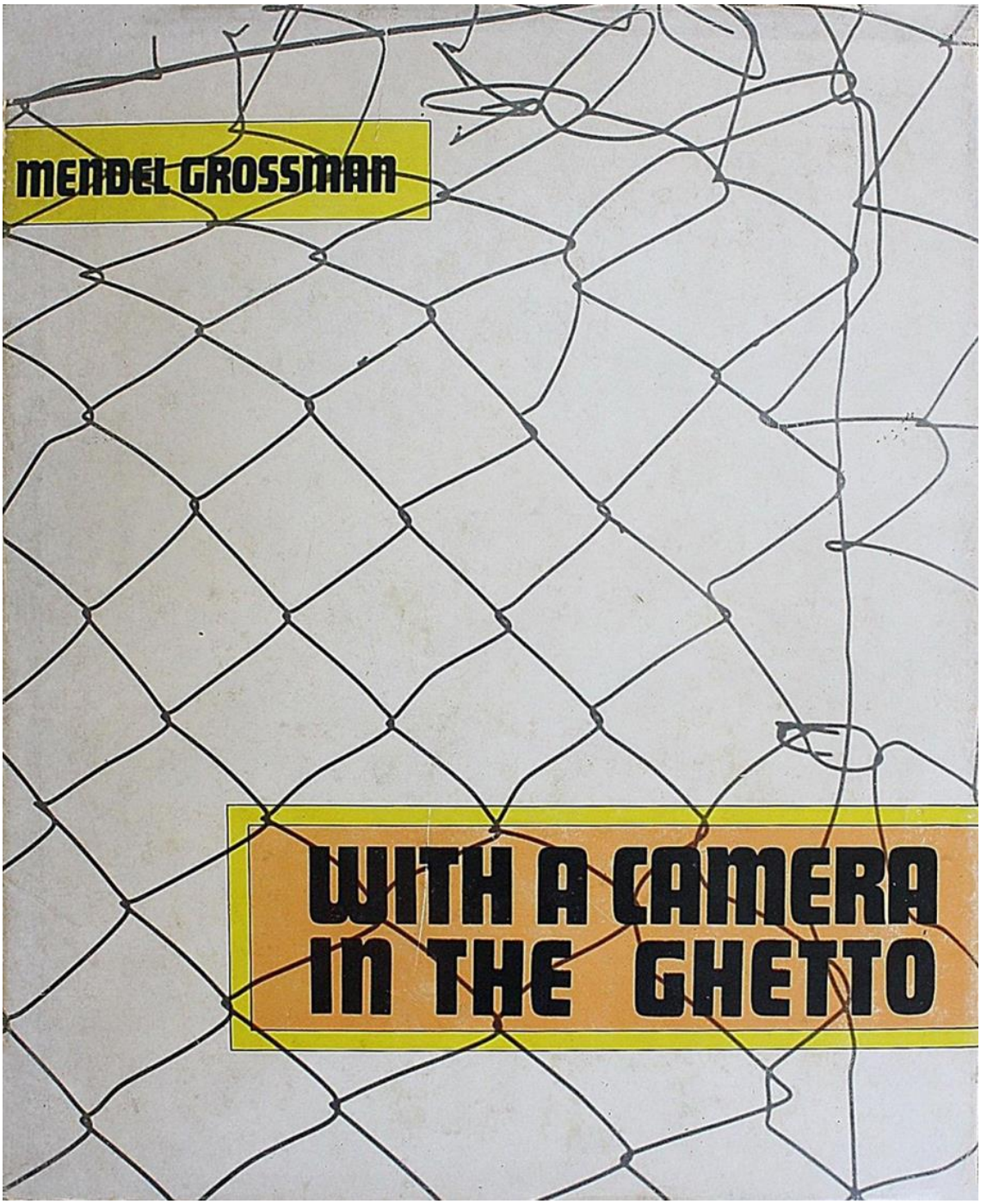
MENDEL GROSSMAN
WITH A CAMERA
IN THE GHETTO

Fotografie zachycuje nemocného Grossmanova otce v ložském Ghettu, foto: Mendel Grossman

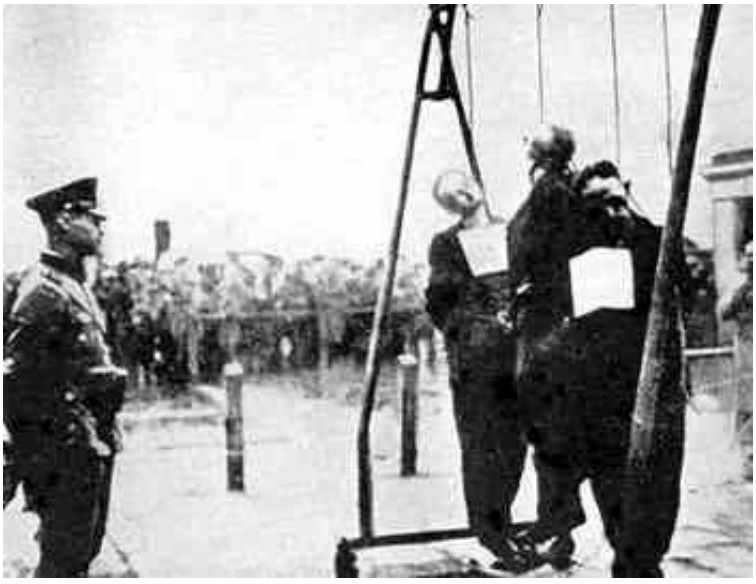

Oběšení Židé v lodžském ghettu, foto: Mendel Grossman

2.3. Walter Genewein

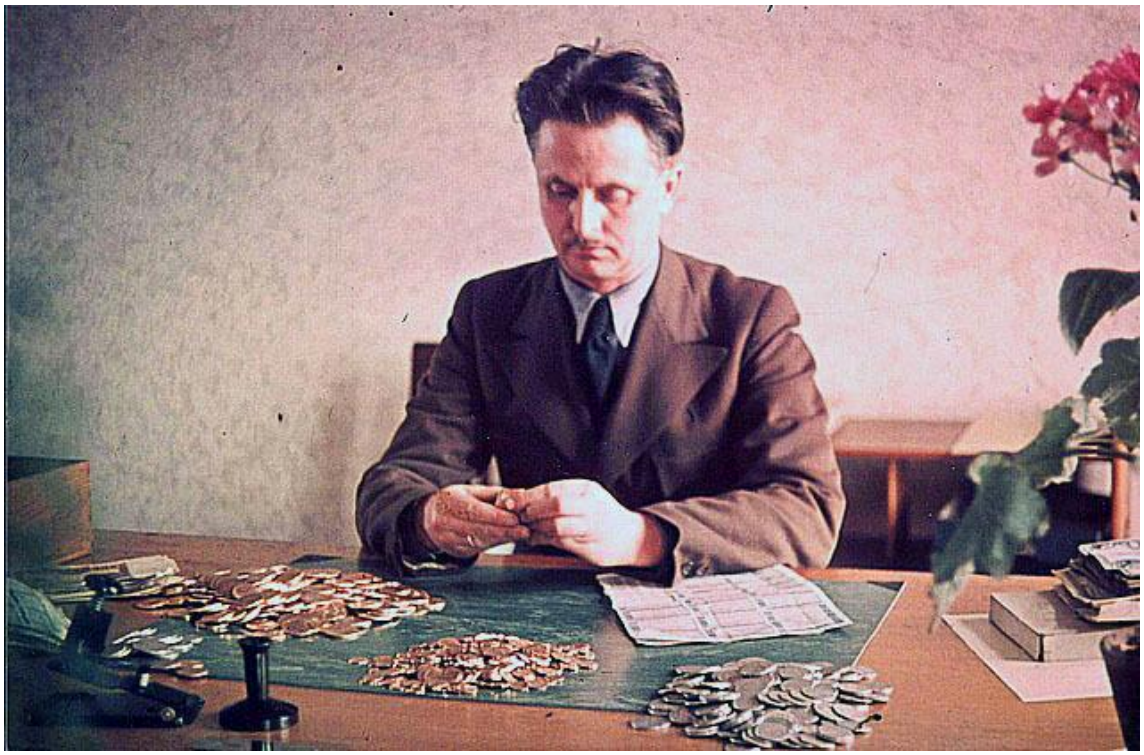

Narodil se 4. května 1901 v Salcburku a zemřel v roce 1974 v Saalfedenu u Salcburku. Jako rakouský obchodník se v roce 1938 stal členem NSDAP. *Do Němci okupované Lodže přijel v červnu roku 1940 a ihned začal pracovat v německém velitelství lodžského ghetta (Gettoverwaltung), kde měl za úkol dohlížet na finanční stránku vedení ghetta. Díky těmto okolnostem se stal blízkým spolupracovníkem vedoucího tohoto úřadu – Hanse Biebowa, jehož rukama procházely mezi jinými nejrůznější finanční částky a cennosti, zabavené vězňům v ghettu. Za svoji pečlivou a spolehlivou práci získal několik vyznamenání III. říše.*

Soukromě se Walter Genewein zajímal o černobílou fotografii. Na konci 30. let 20. století začal experimentovat s barevnými fotografickými diapozitivními materiály německé firmy Agfa, které tato firma zakrátko uvedla na trh. Většina těchto experimentů se odehrála během jeho pobytu v Lodži.

V archivu firmy Agfa se dochovala i korespondence, týkající se technického poradenství.[48]

48 https://pl.wikipedia.org/wiki/Walter_Genewein#CITEREFLoewy55-61 (online: 7. 6. 2020).

V roce 1947 Geneweina jeho soused obvinil z toho, že se obohatil na Židech. *Vážený podnikatel však s klidem prohlásil, že koberec, vázu a prsten s briliantem zakoupil legálně v Lodži za velmi výhodnou cenu. Prohlásil také, že Getto Litzmanstadt nebylo žádným koncentračním táborem, ale pouze uzavřenou obytnou čtvrtí pro Židy.* [49]

V roce 1998 natočil Dariusz Jabłoński o Walteru Geneweinovi film „Fotoamatér“, ve kterém srovnal sto dvacet z celkového počtu více než čtyř stovek nalezených diapozitivů, patřících Židovskému muzeu ve Frankfurtu nad Mohanem. Tyto zachycovaly idealizovaný obraz života v ghettu se svědectvím Arnolda Mostowicze, přeživšího lékaře z ghetta.

Židovské muzeum získalo 484 snímků v roce 1987. Staly se základem výstavy „Naszą jedyną drogą jest praca”. Getto w Łodzi 1940–1944“ (Naší jedinou cestou je práce.

[49] Ewa Biała „*Gazeta Wyborcza* „ 1998 za https://culture.pl/pl/dzielo/fotoamator (online: 7. 6. 2020).

Ghetto v Lodži 1940–1944), ve vídeňském antikvariátu Löcker v roce 1990. Celkem 126 barevných snímků bylo otištěno v katalogu k výstavě[50].

[50] http://web.archive.org/web/20160604034415/http://www.juedischesmuseum.de/?id=430 (online: 7. 6. 2020).

2.4. Julia Pirotte-Sokolska

Foto: Guroed

Julia Pirotte-Sokolska, rozená Gina Diament, je fotografkou židovského původu, která se narodila 1. ledna 1908 v Końskowoli a zemřela 25. července 2000 ve Varšavě. *V roce 1934 emigrovala do Belgie, kde se provdala za Jeana Pirotta, a získala tak i belgické občanství. V Belgii také začala navštěvovat novinářské kurzy a studovat fotografii, vytvořila v té době také své první fotoreportáže s dělnickou tématikou. Krátce po vpádu německého vojska do Belgie v roce 1940 je s manželem okolnosti rozdělily a ona již svého muže nikdy neviděla. Emigrovala tehdy do jižní Francie, kde se významně zapojila do místní buňky hnutí odporu. Pašovala zbraně, falešné doklady a ilegální publikace. Pracovala tehdy jako novinářská fotografka pro deník Dimanche Illustré. Portrétovala dělníky, fotografovala pradleny a čističe bot v jejich každodenní scenérii. Po válce se Pirotte vrátila do Polska, kam si přivezla i své nejcennější negativy. Začala spolupracovat s Vojenskou fotografickou agenturou*[51]*, pracovala mezi jinými i jako fotoreportérka pro deníky Trybuna Wolności a Żołnierz Polski. Tou dobou pracovala na emotivní reportáži, skládající se z asi stovky snímků na téma židovských pogromů, ke kterým došlo 4. července 1946. Zemřelo tehdy 37 Židů a 35 jich bylo vážně zraněných. Pirotte se podařilo na místě fotografovat nedlouho po celé události, kdy oběti ještě byly v nemocnici a ve městě panovala protižidovská atmosféra. Dramatické černobílé snímky zachycují pozůstalé, oplakávající oběti násilí, a portréty zraněných v nemocnici. Nechybí mezi nimi ani drastické pohledy na těla zavražděných během pogromu*[52]*. Tři negativy z Kielec autorce zabavila bezpečnostní služba.* [53]

[51] Wojskowa Agencja Fotograficzna.
[52] https://culture.pl/pl/tworca/julia-pirotte (online: 30. 5. 2020).
[53] https://pl.wikipedia.org/wiki/Julia_Pirotte (online: 30. 5. 2020).

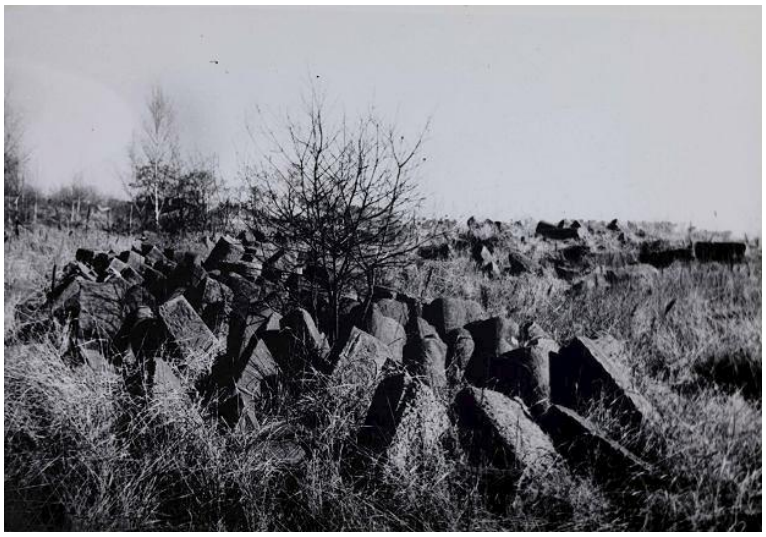

V roce 1957 navštívila Izrael, kde se v roce 1958 seznámila s ekonomem Jefimem Sokolským (1904–1974), který 21 let strávil v gulagu, a provdala se za něj. Vlna antisemitismu po březnových událostech ji přiměla k zanechání profesní činnosti.

V pozdějších letech pravidelně navštěvovala Belgii, Francii a Spojené státy, kde v roce 1984 zorganizovalo newyorské Centrum fotografie výstavu jejího díla. V roce 2008 se několik jejích snímků objevilo v galerii Zachęta na výstavě „Dokumentalistki" (Dokumentaristky). V roce 2016 vyšel román Maji Wolné „Czarne liście" (Černé listí), ve kterém je Pirotte jednou z hlavních hrdinek.[54]

Od 17. března do 18. května 2008 se v Národní galerii umění Zachęta konala výstava *„Dokumentalistki – Polskie Fotografki XX wieku"* (Dokumentaristky – polské fotografky 20. století). Mezi padesáti zastoupenými autorkami byla se svými díly i Pirotte-Sokolská.

„Dokumentaristky – polské fotografky 20. století", pohled na expozici, 2008, foto: Sebastian Madejski

54 https://pl.wikipedia.org/wiki/Julia_Pirotte (online: 30. 5. 2020).

ZACHĘTA
Zachęta
Narodowa
Galeria Sztuki
pl. Małachowskiego 3
00-916 Warszawa
tel. (48 22) 827 58 54
www.zacheta.art.pl
Dokumentalistki
Polskie fotografki XX wieku
18 III – 18 V 2008
efect
LOT

2.5. Menachem Kipnis

Menachem Kipnis se narodil v roce 1878 v Uszomirzi a zemřel pravděpodobně 15. května roku 1942 ve varšavském ghettu. Byl učitelem, novinářem, fotografem, publicistou, satirikem a fejetonistou, autorem textů písní, zpěvákem, popularizátorem a znalcem židovské hudby. Spolupracoval s newyorským deníkem *Forwerts*, na jehož objednávku fotografoval život Židů ve velkých i malých městech v meziválečném Polsku. Věnoval se především fotografování lidí v židovských čtvrtích. Kipnisovy fotografie se nacházejí v archivu YIVO v New Yorku.

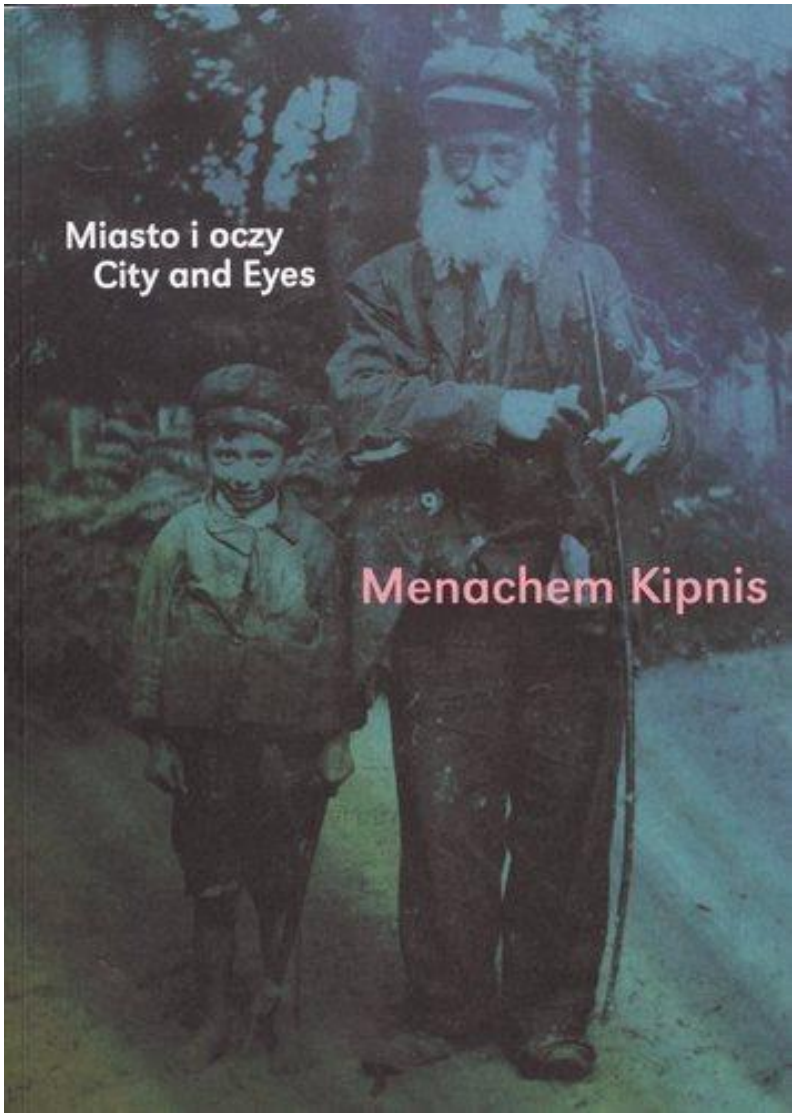

Od 30. ledna do 15. května 2014 se v Institutu židovských dějin ve Varšavě[55] konala výstava *„Miasto i oczy“* (Město a oči), na které bylo prezentováno devadesát fotografií Menachema Kipnise, zachycujících život Židů v předválečné Varšavě, v různých mazoveckých městech a ukrajinských štetlech. Kurátorem výstavy byla Teresa Śmiechowska.

Fotografie z výstavy *„Miasto i oczy“*, foto: Menachem Kipnis

[55] Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie.

Fotografie z výstavy *„Miasto i oczy“*, foto: Menachem Kipnis

Fotografie z výstavy *„Miasto i oczy“*, foto: Menachem Kipnis

Fotografie z výstavy *„Miasto i oczy“*, foto: Menachem Kipnis

*„Menachem Kipnis - fotografie przedwojenne” (*Menachem Kipnis – předválečné fotografie) je název výstavy, jejíž vernisáž se konala 18. června roku 2001 v Bílé synagoze v Sejnech. Na výstavě byla prezentována sbírka snímků, ilustrujících život Židů

v Polsku, které byly publikovaly v amerických časopisech. Výstava byla připravena v rámci projektu „Vor hudebníků – mezi New Yorkem a Sejnami“[56]

[56] Tratwa Muzykantów – pomiędzy Nowym Jorkiem a Sejnami.

2.6. Willy Georg

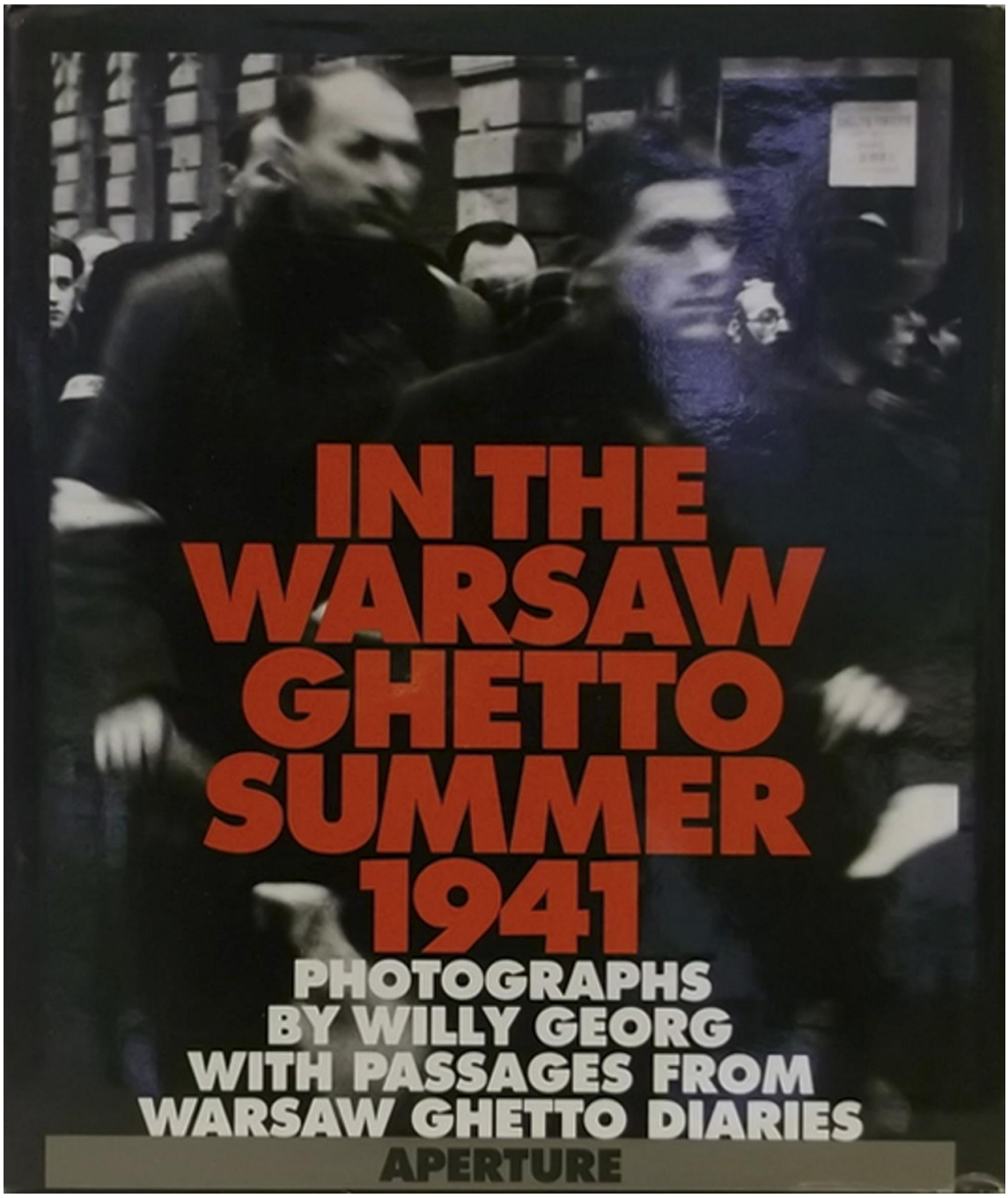

Němci zřídili židovské ghetto ve Varšavě 2. října roku 1940. Bylo největší nejen v generální gubernii, ale i v celé Němci okupované části Evropy. V době největší

obsazenosti v něm žilo kolem 460 tisíc osob. Ewa Jankowska ve varšavské příloze *Metro* deníku *Gazeta Wyborcza* popisuje příběh vzniku snímků Willyho George.

Ghetto bylo uzavřeno a izolováno od zbytku města v listopadu 1940. Právě po této události, v létě roku 1941, byl německý voják Willy Georg, fotografující mladé německé vojáky, vpuštěn do varšavského ghetta. Povedlo se mu nafotografovat čtyři roličky filmu, při fotografování páté byl zatčen, a fotoaparát mu byl i s filmem uvnitř zabaven. Naštěstí jej vojáci příliš důkladně neprohledali a první čtyři roličky filmů se tak zachovaly. [57]

Varšavské ghetto, foto: Willy Georg

[57] https://metrowarszawa.gazeta.pl/metrowarszawa/56,141636,23284448,zabrali-mu-aparat-ale-zdjecia-ukryl-zarejestrowal-zycie-codzienne.html (online: 18. 7. 2020).

Varšavské ghetto, foto: Willy Georg

Po této události zadal Willy Georg vyvolání svých filmů laboratoři ve Varšavě a pak je zaslal své ženě do Muensteru. Na konci 80. let 20. století se pak Willy Georg setkal s Rafaelem Scharfem, polským Židem žijícím v Londýně, a zabývajícím se polsko-židovskými dějinami, a věnoval mu svoje snímky z varšavského ghetta. Scharf následně publikoval výběr z těchto fotografií ve své knize *„W getcie warszawskim: lato 1941“* (Ve varšavském ghettu: léto 1941)“, vydané nakladatelstvím Aperture v roce 1993.

Willy Georg se narodil v roce 1911 v německém Muensteru a zemřel v roce 2005.

Varšavské ghetto,

foto: Willy Georg

2.7. Max Kirnberger

Také ghetto v Lublinu mělo svého fotografa. Byl jím v roce 1902 v Landsbergu narozený německý voják Max Kirnberger. Před válkou se učil ve škole pro neslyšící. Jako voják Wehrmachtu se pak dostal do Polska. Fotografoval každodenní život v době okupace Lublinu, Zámostí, Izbice a Řešova. V roce 1942 onemocněl a musel se vrátit do Německa. Po válce pracoval jako učitel. Zanechal po sobě 490 barevných negativů, pocházejících z období 1937 – 1941, z nichž 77 vzniklo v Lublinu. Celá sbírka Kirnbergerových fotografií se nachází v Německém muzeu historie v Berlíně. Max Kinberger zemřel v roce 1983.

U příležitosti 68. výročí vyhlazení vydalo centrum Grodská brána – Divadlo NN[58] *fotografickou knihu, obsahující sedmdesát barevných fotografií, vytvořených v roce 1940 na území ghetta. Snímky, které vidíme v knize Lublin 1940, Max Kinberger, Fotografie z ghetta, vytvořené v Lublinu během 2. světové války německým vojákem a amatérským fotografem Maxem Kinbergerem, skončily v centru Grodská brána – Divadlo NN v létě roku 2008, a ocitly se tak ve zvláštním místě, v Grodské bráně, zvané také bránou židovskou, kde centrum sídlí. Tato brána vede na neexistující místo – židovskou Atlantidu, a je místem, kde jsou stejně jako v Arše paměti shromažďovány a uchovávány pro příští generace v podobě starých fotografií, dokumentů a vzpomínek, vypovídající o vyhlazeném židovském městě. Fragment úvodu ve fotografické knize Max Kirnberger fotografie ghetta.*[59]

Ghetto v Lublinu, foto: Max Kirnberger

[58] *Brama Grodzka – Teatr NN.*
[59] https://teatrnn.pl/lublin-fotografia/kolekcja-kolorowych-zdjec-lubelskiego-getta-maxa-kirnbergera/ (online: 18. 7. 2020].

Ghetto v Lublinu, foto: Max Kirnberger

2.8. Chris Schwarz

Chris Schwarz byl uznávaným fotografem, který cestoval a pracoval po celém světě, od Severního Irska až po Japonsko, od Kanady po Afghánistán. Během své kariéry spolupracoval s mnoha organizacemi a institucemi, mj. s Červeným křížem, Světovou zdravotnickou organizací a celou řadou britských charitativních organizací. Byl autorem mnoha výstav a publikací. Ve své práci se zajímal hlavně o sociální problémy: fotografoval mimo jiného bezdomovce, postižené a nevyléčitelně nemocné.

Schwarz do Polska poprvé přijel v roce 1981 se záměrem fotografovat hnutí Solidarita. Po pádu komunistické vlády se do Polska vrátil a zajímal se o prvky židovské minulosti, které našel ve městech a vesnicích v okolí Krakova. Díky své zálibě se seznámil s britským antropologem Jonathanem Webberem, se kterým začali pracovat na společném projektu „Śladami Pamięci" (Po stopách paměti). Prof. Johnathan Webber, tou dobou přednášející na Oxfordu, je dnes vedoucím organizace UNESCO pro židovské a mezikulturní studium, a o terénní výzkum v Polsku se zajímal již dříve. Ať už samostatně, nebo v čele větších vědeckých uskupení, prozkoumával město za městem, vesnici za vesnicí, a sbíral informace o reliktech židovské minulosti, které stále můžeme na území Polska najít. Výsledkem zkoumání byla monografie s názvem „Ślady Pamięci: Ruiny żydowskiej cywilizacji w polskiej Galicji" (Stopy paměti: Ruiny židovské civilizace v polské Haliči), kterou mělo ve svém publikačním plánu zařazeno vydavatelství Litman Library of Jewish Civilization. Při hledání fotografa pro projekt se Webber setkal se Schwarzem. Po deseti letech, věnovaných projektu s více než tisícovkou snímků, se Schwarz rozhodl založit Židovské muzeum Haliče jako stálou galerii pro svá díla.

V únoru roku 2004 se Schwarz vydal s autem naloženým počítačovým a fotografickým vybavením do Polska. S pomocí přátel začal s úpravami staré tovární budovy v bývalé krakovské židovské čtvrti Kazimierz. Zaregistroval své muzeum jako veřejně prospěšnou instituci v Polsku, ale i ve Velké Británii. Jonathana Webbera pak požádal, aby se ujal role předsedy správní rady. Během sedmi týdnů pak bylo muzeum otevřeno. Výstava fotografií Chrise Schwarze „Śladami Pamięci" se stala ústředním prvkem muzea. Během dalších tří let se díky dalším výstavám, bohatému kulturnímu

programu, vzdělávací činnosti a především díky obětavosti a pracovitosti svého zakladatele stala z muzea klíčová instituce, navracející zájem o židovskou kulturu v Polsku. Až do své předčasné smrti v roce 2007 tak Schwarz pomáhal návštěvníkům uvědomit si nejen existenci světa, jenž byl zničen holocaustem, ale i bezpočet pokusů o uchování paměti o tomto světě v současném Polsku. Po Schwarzově smrti procházelo muzeum těžkým obdobím transformace, ale nakonec se podařilo uchovat jeho unikátní charakter a současně dynamicky oživit jeho činnost. Muzeum každoročně navštěvují desítky tisíc lidí z nejrůznějších zemí, nejen židovského původu, mladí i staří, a muzeum se pro ně stalo částí polského a židovského kulturního obrazu Krakova. Poslední léta svého života Schwarz věnoval fotografování a záchraně stop židovského života, které je stále možné v polské Haliči najít. Díky své kreativitě a otevření se světu dokázal spojit lidi a dávat jim možnost opětovné interpretace historie a morální odpovědnosti.[60]

[60] https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%BBydowskie_Muzeum_Galicja_w_Krakowie (online: 7. 2. 2020).

2.9. Chuck Fishman

Chuck Fishman je americký fotograf žijící v New Yorku. V roce 1975, ještě jako student, přijel poprvé do Polska, aby dokumentoval život polských Židů. O dva roky později, v roce 1977, vydal fotografickou knihu *„Polish Jews The Last Chapter“* (Polští Židé, poslední kapitola). Fishman dokumentoval generaci Židů žijící v době Polské lidové republiky, která přežila pogromy během války i poválečné vlny emigrace. Chuck Fishman se do Polska vrátil v letech 1978, 1979, 1980 a 1983. Jak uvedl v rozhovoru pro Dům Kereta, který se věnuje mj. i kulturní činnosti: *„aby doplnil tuto osobitou fotografickou výpověď.“*[61] *Pracoval hlavně ve větších městech, bývalých významných židovských centrech, v nichž stále doutnal židovský život. Fotografoval v Krakově, Vratislavi a Varšavě, ale i v Lodži, Lublinu a v Přemyšlu, kde se ke svému židovskému původu hlásila pouze hrstka lidí*.[62]

Polští Židé, 1975, Mojżesz Leker, správce židovského hřbitova v Lodži, foto: Chuck Fishman

[61] http://domkereta.pl/9100558?1 (online: 21. 6. 2020).
[62] https://chidusz.com/wystawa-re-generation-chuck-fishman-w-zydowskim-muzeum-galicja-w-krakowie/ (online: 27. 3. 2020).

Polští Židé, 1979, Chuck Fishman

Na fotografiích vzniklých během těchto cest můžeme vidět především staré lidi, nejčastěji muže. Jednotlivé osoby nebo malé skupinky před synagogou, v domě modliteb, v košer jídelně či v soukromém bytě. Občas se objevují i děti, jako na snímku z roku 1979 z Varšavy, kde v malém sále, blízko tehdy zavřené synagogy Nožiků, zachytil Fishman skupinu dětí učících se hebrejštinu, jde však spíše jen o vyjímku potvrzující pravidlo.[63] Fishman se vrátil do svobodného postkomunistického Polska v roce 2013, aby se opět věnoval tématice polských Židů. *Na jeho snímcích z druhé dekády 21. století můžeme často najít rozesmáté mladé Židy – třetí a čtvrtou generaci po holokaustu, členy nově zakládaných obcí a židovských organizací, plných nadšení a zápalu pro obnovu židovského života. Mezi vytvořením nejstarší a nejnovější fotografie, prezentované na*

[63] https://chidusz.com/wystawa-re-generation-chuck-fishman-w-zydowskim-muzeum-galicja-w-krakowie/ (online: 27. 3. 2020).

výstavě v Židovském muzeu Galicja, uběhlo 43 let. Fishmanův projekt je tedy jedním z nejkomplexnějších fotografických projektů, věnovaných evropským Židům ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. Všechny snímky jsou černobílé. Šlo o autorovo záměrné rozhodnutí dokumentovat současný život Židů pomocí stejných uměleckých prostředků, které používal v 70. a 80. letech 20. století.

Polští Židé, 1979, foto: Chuck Fishman

Chuck Fishman je slavný newyorský novinářský fotograf, který čtyřikrát získal ocenění v prestižní soutěži World Press Photo. Jeho snímky se mnohokrát objevily na úvodních stránkách takových magazínů, jako Life, Newsweek, Time, či Fortune. Během čtyřiceti let své fotografické kariéry se Chuck Fishman soustředil především na společenské a politické aspekty. Jeho díla byla publikována, vystavována a zařazována do sbírek po celém světě, a mnohokrát získala i ocenění v soutěži World Press Photo. Fishmanovy fotografie můžeme najít na obálkách magazínů jako Time, Life, Fortune, Newsweek, The London Sunday Times, The Economist a celé řady dalších. Jeho díla byla vybrána do antologie periodik, vydávaných American Photography and Communication

Arts. Fishmanovy fotografie se nacházejí i ve sbírkách Smithson National Portrait Gallery, v sídle Organizace spojených národů, v Muzeu historie polských Židů POLIN, v Centru kreativní fotografie Státní univerzity v Arizoně, v The Studio Museum v Harlemu, v Hogan Jazz Archive, v Tylane Univerzity a v mnoha dalších institucích, ale i ve sbírkách soukromých osob, různých institucí a firem.[64]

Synagoga Ec Chajim ve Varšavě, 2003, foto: Chuck Fishman

[64]https://chidusz.com/wystawa-re-generation-chuck-fishman-w-zydowskim-muzeum-galicja-w-krakowie/ (online: 27. 3. 2020).

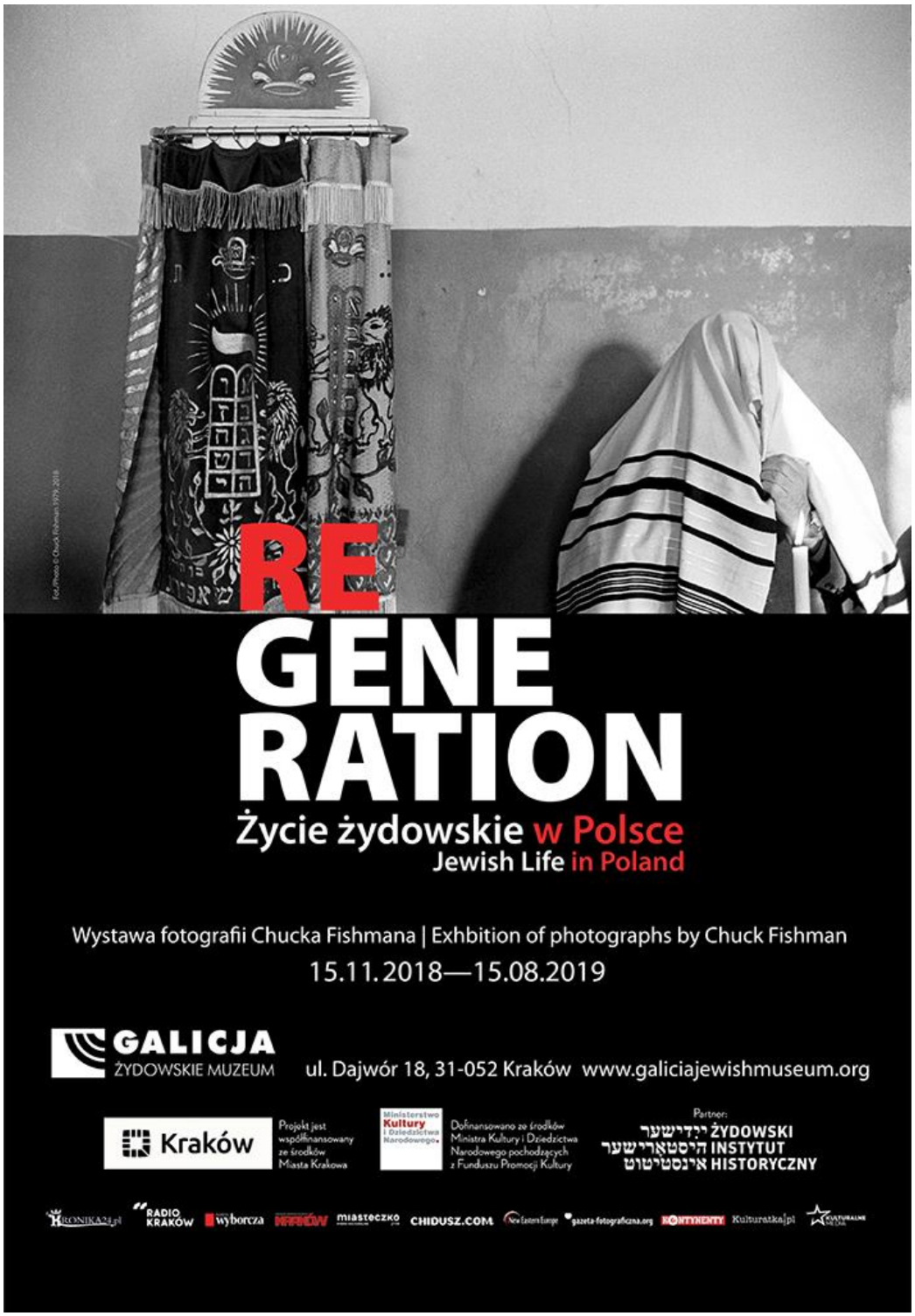

Od 15. listopadu 2018 do 15. srpna 2019 hostilo Židovské muzeum Galicja v Krakově výstavu fotografií Chucka Fishmana *„Regeneration – Życie żydowskie w Polsce“* (Regeneration – Židovský život v Polsku).

2.10. Joanna Sidorowicz

Joanna Sidorowicz se narodila ve Vratislavi, je členkou polského uměleckého fotoklubu AFRP, sdružení autorů a členkou fotografického sdružení Edmunda Osterloffa v Radomsku. Je také členkou Jurajského fotoklubu v Čenstochové, skupiny Atina Galerie & Centra rozvoje, čenstochovské Nadace festivalu umělecké fotoreportáže a členkou fotografické skupiny FotoAzyl.

Łańcut, chasid zpívající v synagoze, 2016, foto: Joanna Sidorowicz

Joanna Sidorowicz je neodlučitelně spojena s čenstochovským fotografickým prostředím, kde žije i tvoří. Fotografuje od roku 2003. Zvláštní místo v její tvorbě zaujímá fotografie architektury (z velké části Čenstochovské), krajinářská a portrétní fotografie, ale i fotografování dírkovou kamerou. Hodně prostoru ve své tvorbě věnuje tématům, souvisejícím s židovskou kulturou. Zúčastnila se mnoha plenérů a dílen, několik

fotografických plenérů v Polsku i v zahraničí sama zorganizovala. Je také členkou i předsedkyní porot mnoha regionálních i celostátních fotografických soutěží.

Joanna Sidorowicz je autorkou i spoluautorkou mj. 40 individuálních a 70 skupinových fotografických výstav. Její fotografie, prezentované na soutěžních výstavách, získaly mnoho ocenění, diplomů a gratulační dopisy (mj. 1. cena v soutěži Zobacz Częstochowę – 2014, 3. cena v soutěži Zobacz Częstochowę – 2015, 3. cena v soutěži Okno na świat Śpiochów, 1. cena v soutěži Geometria pejzażu – 2016). V roce 2019 se stala stálou členkou sdružení autorů Fotoklubu Polské republiky.[65]

Bialystok, židovský hřbitov, foto: Joanna Sidorowicz

[65] https://pl.wikipedia.org/wiki/Joanna_Sidorowicz (online: 7. 4. 2020) .

Čenstochová, Staré město, Stopa po mezuze, 2018, foto: Joanna Sidorowicz

2.11. Krzysztof Bielawski

Krzysztof Bielawski je absolventem Vyšší školy turismu a hoteliérství ve Varšavě a Institutu historie Varšavské univerzity, oboru historie a kultura Židů. Je také zakladatelem internetové stránky www.cmentarze-zydowskie.pl a odborníkem na dědictví židovské kultury v Centru dějinných informací Muzea historie polských Židů POLIN. Je také autorem článků, publikovaných např. na stránkách magazínů *Kwartalnik Historii Żydów*, *Miasteczko Poznań*, *Spotkania z Zabytkami*, a ročenky *Zagłada Żydów. Studia i Materiały.*

Foto: Krzysztof Bielawski

Na tomto místě musíme zmínit českou fotografickou skupinu Signum, založenou v roce 1990, jejímiž členy jsou Pavel Jasanský, Radek Bajgar, Jaroslav Kučera, Dana Kyndrová, Josef Ptáček a Jan Vaniš. Prvním společným dílem skupiny byl rozsáhlý projekt z let 1990–1991, obsahující fotografie židovských hřbitovů v Čechách a na Moravě, který přímo ovlivnil jejich stav po čtyřiceti letech komunistické vlády.

Foto: Krzysztof Bielawski

Foto: Krzysztof Bielawski

Rozhovor s Krzysztofem Bielawským, 20. dubna 2020:

Kde se vzal váš zájem o židovská témata?

O židovskou tématiku jsem se začal zajímat, když mi bylo asi dvacet let. Později jsem se věnoval mnoha dalším oborům, k židovské tématice jsem se vrátil až v roce 2005. Začal jsem tehdy fotografovat židovské hřbitovy, přičemž musím zdůraznit, že jsem jen fotograf amatér. V roce 2005 došlo v Polsku k nebývalému rozkvětu internetu, a já jsem se rozhodl založit stránku www.cmentarze-zydowskie.pl.. Zanedlouho jsem si všiml velké odezvy společnosti na fotografie, jež jsem tam publikoval. Kromě fotografování jsem začal pracovat i na indexaci nápisů, opsaných z macev.

Umíte hebrejský nebo jidiš?

Neuměl jsem hebrejsky ani jidiš, takže abych mohl skutečně pracovat, přihlásil jsem se na kurz hebrejštiny. Na kurzu však šlo hlavně o výuku komunikace v běžných každodenních situacích, rozhodl jsem se proto rezignovat z této formy výuky a začal jsem se učit samostatně. Před kurzem jsem se sám naučil hebrejskou abecedu, což mi umožnilo vytvoření již zmíněného indexu nápisů na macevách, soustřeďuji se pouze na jméno a příjmení zemřelé osoby, jméno otce a datum narození a úmrtí.

Jde o váš jediný dlouhodobý projekt?

Není to můj jediný projekt. Již několik let fotografuji stopy po mezuzách a objekty, kde tyto stopy najdu. Tato činnost mě přivedla k založení stránek www.mezuzy.eu, kde jsou prezentovány výsledky mého hledání. Nyní na tomto projektu pracují, inspirovaní mými výsledky, Helena Czernik a Aleksander Prugar z nadace MI POLIN. Kromě zmíněných témat fotografuji i kulturní události a jorcajty, čili výročí smrti. Okolnosti během fotografování židovských hřbitovů u mě vyvolaly mnohem větší zájem o dědictví a historii Židů, a staly se pro mě prostředníkem pro práci v nadaci POLIN. Díky získaným vědomostem jsem dokonce napsal knihu „*Zagłada żydowskich cmentarzy“* (Genocida židovských hřbitovů), která vyjde za několik týdnů.

Foto: Krzysztof Bielawski

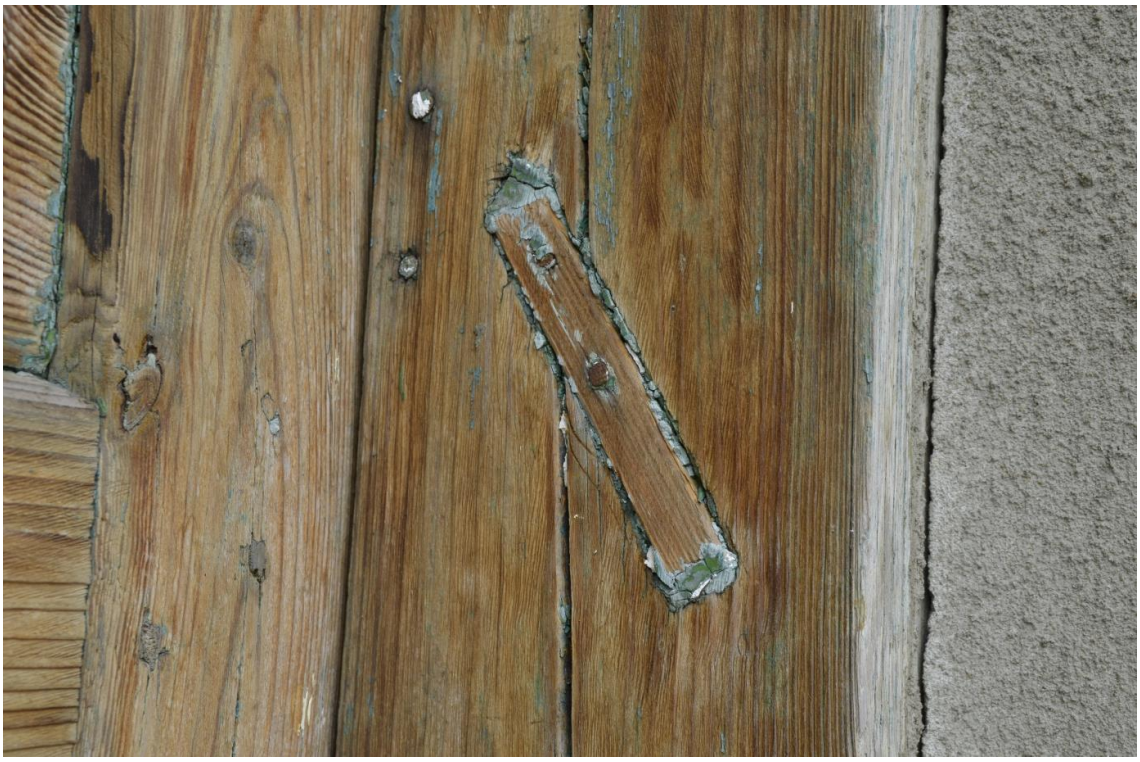

Foto: Krzysztof Bielawski

2.12. Jacques Rouquette

Jacques Rouquette „Jarou“ se narodil 29. dubna roku 1943 v Nîmes, městě římských gladiátorů. Svůj první fotoaparát dostal ve svých 12 letech. Jako fotograf a tvůrce byl ředitelem Mezinárodního fotografického festivalu v Dol de Bretagne v letech 2004 – 2013, předsedou fotografického festivalu v Nîmes a organizuje fotografické dílny po celé Evropě. Je to eklektický a nepředvídatelný fotograf, jak o něm říká doktor dějin umění Marc Deceneux, se kterým vydal fotografickou knihu *„Wyimaginowane cmentarzysko“* (Imaginární hřbitov), ve které oživuje v naší představivosti mrtvé předměty. Toto dílo se pro něj stalo vstupenkou do galerie „2 visu.org“.

V roce 2014 se Jacques Rouquette a Serge Simon vydali navštívit Lelowo. Na tento rok právě připadalo dvousté výročí úmrtí cadika Dawida Bidermana. Rozhodli se také, že v roce 2015 pojedou do Leżajska na jorcajt rabína Elimelecha Weissbluma, jednoho z prvních cadiků v dějinách judaismu a jednoho z nejslavnějších představitelů chasidismu. Výsledkem fotografování Jacquesa Rouquetta v Lelowě a Leżajsku v roce 2015 tedy byla výstava a katalog černobílých fotografií.

Lelów, 8. ledna 2014, foto: Jacques Rouquete

Lelów, 8. ledna 2014, foto: Jacques Rouquete

Leżajsk, 13. března 2015, foto: Jacques Rouquete

Leżajsk, 14. března 2015, foto: Jacques Rouquete

Leur style vestimentaire noir hérité de leurs ancêtres, l'usage du yiddish, leur mode de vie centré sur l'étude, la prière, l'attente du Messie, leur obéissance à la lettre à la halakha, parfois avec excès, et la famille font de leur communauté un monde à part et parfois marginalisé.

Alors que le judaïsme classique est centré sur l'étude de la Torah, le hassidisme recherche l'union mystique avec Dieu dans la lecture de la Kabbale. La prière s'exprime avec force passion, éblouissement devant la splendeur divine, explosion de joie, allégresse qui libère l'esprit de tout souci, facteur essentiel de l'adoration. Chants et danses sont les indispensables compagnons de la louange divine. L'élan est essentiel et le texte s'efface devant la musique.

2.13. Serge Simon

Serge Simon se narodil 10. července 1947 ve francouzském městě Raix v departmentu Charente. Fotografovat začal na konci studia průmyslového designu v roce 1968 a v roce 1976 začal pracovat jako nezávislý fotograf. Pracoval pro tisk, vydavatelství a reklamu. Je také autorem celé řady ilustrací k textům, při kterých mu pomáhá jeho žena Dominique Simon. Více než 20 let fotografuje divokou přírodu v Africe, Severní Americe a Evropě. V roce 2004 se po svém odchodu do důchodu vrátil ke své první vášni, humanistické černobílé fotografii. S nadšením fotografuje lidi, jejichž životní styl se liší od našeho. Dokumentoval pouť chasidů v Polsku, mongolských nomádů na poušti Gobi, fotografoval v Barmě a Indii. Serge Simon o fotografování Židů v Polsku říká: *„Když jsem se s chasidy setkal, pocítil jsem, jako by se měnil celý svět. Byl jsem velmi zaskočený tím, že jsem mohl vytvořit všechny snímky, které jsem chtěl, přestože jsme měli obrovské problémy s komunikací.“*

V roce 2014 spolu s Jacquesem Rouquettem odjel do Lelowa navštívit hrob Dawida Biedermana a v roce 2015 pak ve stejném obsazení pracoval na dokumentaci chasidů v Leżajsku. Snímky z návštěvy chasidů v Lelowě v lednu 2014 umístil i do své knihy „Rencontres Photographies humanistes”.

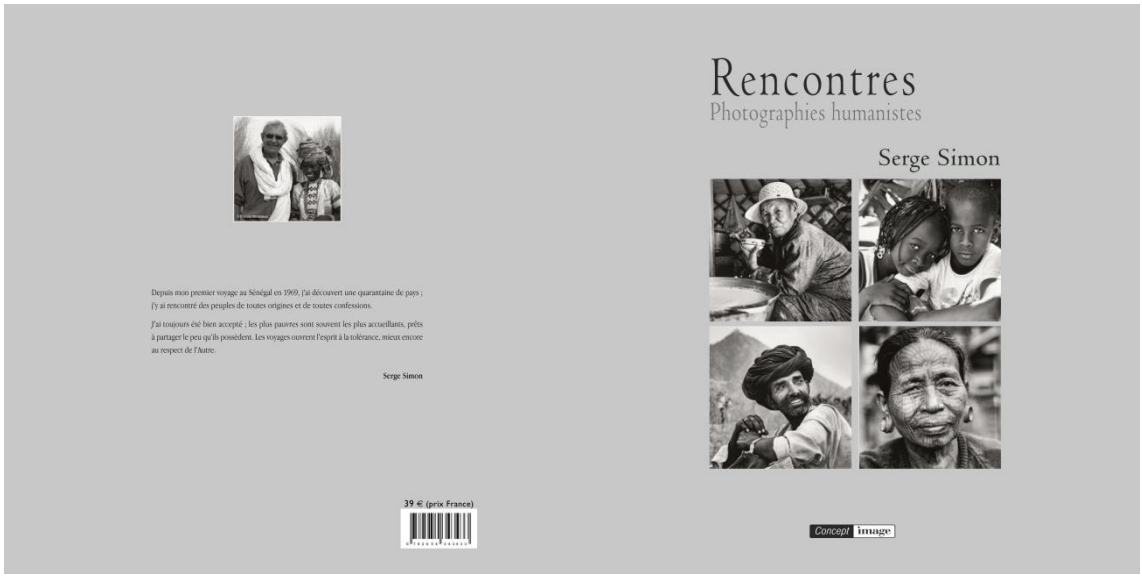

72

73

80

81

Lelów, 8. ledna 2014, foto: Serge Simon

Lelów, 8. ledna 2014, foto: Serge Simon

Lelów, 8. ledna 2014, foto: Serge Simon

2.14. Arkadiusz Ławrywianiec

Svůj první fotoaparát dostal v roce 1979 jako narozeninový dárek od babičky a maminky. Bylo mu tehdy dvanáct let. Od roku 1986 se pak stalo fotografování jeho celoživotní vášní. Nejvíce se věnuje dlouhodobým projektům. V roce 2013 vydal sbírku fotografií *„Tajemnice pracowni“* (Tajuplnosti pracovny), věnovanou výtvarným umělcům, které fotografuje v intimním prostředí svého ateliéru. Věnuje se především cyklům různě souvisejícím s tématikou náboženského života, konkrétně například cyklus o adventistech sedmého dne v modlitebně ve Slezské Rudě, ale i soubor fotografií, nazvaný *„Religia z paragrafem“* (Náboženství s paragrafem), na kterém pracoval hlavně ve věznicích v Ciągowicích a Wojkowicích. V tomto souboru se snaží soustředit na vězně, kteří se účastní náboženských oslav, ale i na osoby, které několik dní pomáhají stavět oltáře na svátek božího těla, a přitom nemají vůbec žádný zájem o jakékoliv praktikování náboženství. V rámci tohoto cyklu připravil prezentaci snímků o vězni Remigiuszi Rzepeckém, jenž si odpykával trest 12 let za finanční a internetové podvody, ale zároveň každou neděli opouštěl věznici bez eskorty a celý den hrál na varhany na několika mších v nedalekém kostele.

Chasidé v Lelowě

Chasidé v Lelowě jsou projektem, na kterém pracuje Ławrywianiec od roku 2000. Od té doby už Lelowo navštívil devětkrát. Každá návštěva souvisela s jorcajtem, čili výročím smrti cadika Davida Bidermana. Když v roce 2000 poprvé přijel, bylo na mnoha místech Lelowa možné spatřit na zdech nápisy „Jude raus“ a kresbu šibenice s pověšenou Davidovou hvězdou. U vstupu do hrobky byla na zdi namalována svastika. Po uplynutí několika let se tato situace uklidnila a dovádění mladých lidí ustalo. Obyvatelé Lelowa s chasidy navázali mnoho kontaktů. Často si méně zámožní Židé u nich pronajímali pokoj nebo postel v několikalůžkovém pokoji. V projektu, vytvořeném hlavně v Lelówu (v roce 2015 chasidy fotografoval v Leżajsku), se Ławrywianiec snažil ukázat celou škálu událostí, souvisejících s pobytem chasidů. Vznikají tak fotografie z modliteb a obřadů, ale i přípravy jídla, či trávení volného času před ukončením šábesu. Možnost fotografovat byla omezená pouze na tři nebo čtyři dny včetně šábesu.

Z cyklu *„Chasydzi w Lelowie”*, 2002, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Z cyklu *„Chasydzi w Lelowie”*, 2017, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Z cyklu *„Chasydzi w Lelowie”*, 2017, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Z cyklu *„Chasydzi w Lelowie”* 2020 foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Židovská společnost na Horním Slezsku

Cyklus snímků *„Społeczność żydowska na Górnym Śląsku“* (Židovská společnost na Horním Slezsku) je rozvinutím židovské tématiky, představené v projektu *„Chasydzi w Lelowie“* (Chasidé v Lelowě).

Snímky, zařazené do cyklu *„Społeczność żydowska na Górnym Śląsku“,* jsou dokumentárním vyprávěním o každodenním životě židovské společnosti, soustředěné okolo židovské obce v Katovicích. Průvodcem celého příběhu je rabín Jehoshua Ellis. Fotografie vznikaly od roku 2010 během příprav i samotných oslav židovských svátků jako sukot[66] či purim[67], ale i během obřadní obřízky, vykoupení prvorozeného syna nebo setkání důchodců a rentiérů. Od samého počátku fotografování chtěl Ławrywianiec být blízko obyčejných lidí, proto je na jeho fotografiích možné najít osoby, jež se v médiích vůbec neobejvují. Výjimku představuje nejvyšší rabín Michael Schudrich, který velmi často katovické Židy navštěvoval.

Ławrywianiec měl možnost navštívit doma a fotografovat několik osob, mezi nimiž byl i dnes bohužel nežijící Jan Zidera z Bytomi. Když se domlouvali na návštěvě, předestíral, že nic typicky židovského u něj neuvidí, ale během jedné návštěvy si na stole všiml otevřené knihy Tóry. Ziderer z ní přečetl několik veršů a pak s velkou úctou knihu políbil. Nic židovštějšího v tomto domě nemohl najít.

Židovská společnost je hermetické prostředí. Uplynulo mnoho času, než se autorovi povedlo získat důvěru osob, které fotografoval. Velmi mu přitom pomáhala Elżbieta Fajerman, již nežijící předsedkyně katovického oddělení Kulturně-společenského sdružení Židů v Polsku, kterou poznal o mnoho let dříve při fotoreportáži pro katovickou židovskou obec. V současné době Ławrywianiec spolupracuje s Helenou Grzebień, současnou předsedkyní katovického oddělení Kulturně-společenského sdružení Židů v Polsku.

[66] sukot – židovský svátek stánků.
[67] židovský svátek připomínající vysvobození perských Židů z intrik zlého vezíra Hamana.

Z cyklu *„Blisko Nas”* (Blízko nás), 2010, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Z cyklu *„Blisko Nas”,* 2010, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Z cyklu *„Blisko Nas”*, 2012, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Z cyklu *„Blisko Nas”*, 2012, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Z cyklu *„Blisko Nas”*, 2014, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

V několika posledních letech bylo možné si povšimout mezi fotografy vzrůstajícího zájmu o židovskou tématiku. Obzvláště módním trendem se stalo fotografování návštěv chasidů v Leżajsku a Lelowě. Při těchto příležitostech nepochybně vznikne mnoho skvělých souborů, ale je možné také pozorovat určitou povrchnost při zpracování tohoto tématu, připomínající splnění školního zápočtového úkolu z reportáže nebo snahy o zachycení podivně vypadajících Židů, jako by šlo o doprovodnou atrakci na výletě skupiny známých. Zajímavé je také udělení dvou ocenění za zpracování tohoto tématu: 2. místo za soubor barevných reportážních snímků v kategorii Kultura a zábava pro Jakuba Porzyckého z krakovské redakce deníku *Gazeta Wyborcza* a 2. místo v kategorii portrét za samostatné černobílé snímky Beaty Zawrzel z agentury Reporter.

3. Muzejní sbírky

3.1. Muzeum dějin polských Židů Polin ve Varšavě

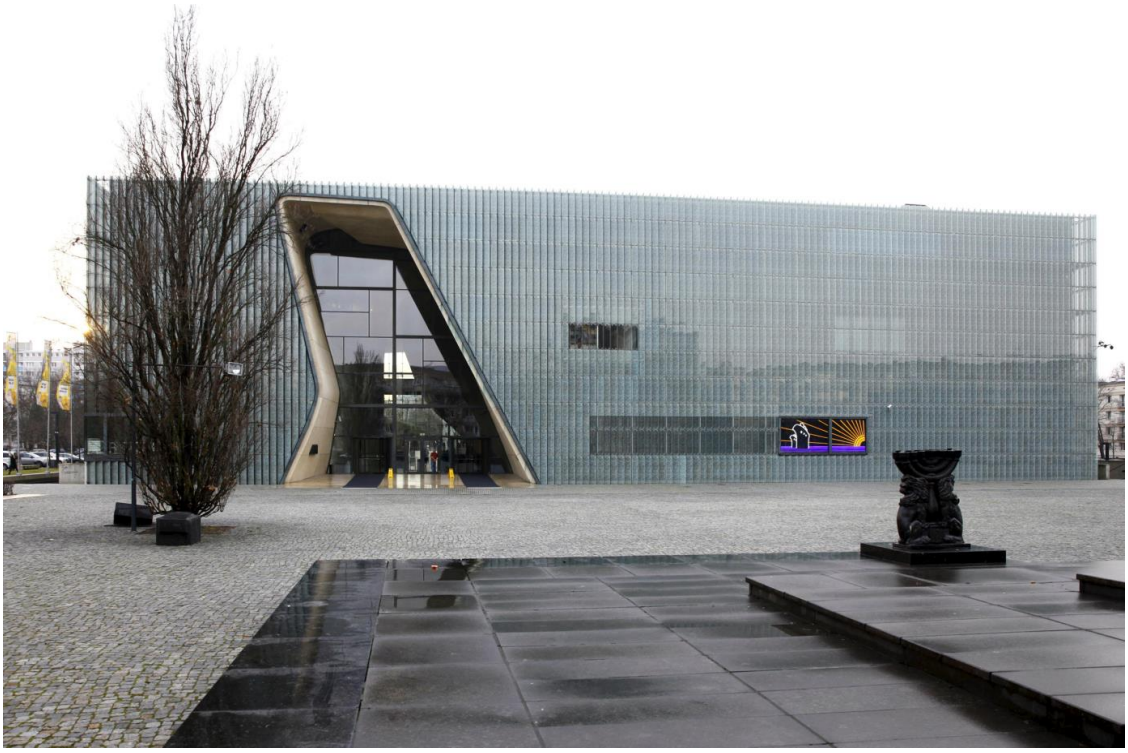

Muzeum Polin foto: Arkadiusz Ławrywianiec

25. ledna 2005 bylo z iniciatívy Lecha Kaczyńského, zastávajícího funkci primátora Varšavy, a se souhlasem Ministra kultury a národního dědictví na základě soukromě-veřejného partnerství, otevřeno muzeum Polin. Dohodu podepsali Lech Kaczyński, ministr kultury a národního dědictví Waldemar Dąbrowski a viceprezident Institutu židovské historie – IŽH prof. Jerzy Tomaszewski. Muzeum Polin je v Polsku první soukromě-veřejná instituce, tvořená společně vládou, lokální samosprávou a nevládní organizací.

Iniciativa založení Muzea dějin polských Židů se zrodila v Institutu židovské historie a postupně získala uznání jak v Polsku, tak i v zahraničí. Díky podpoře individuálních, ale i institucionálních, dárců z celého světa bylo v roce 1995 možné

zahájit práce na projektu muzea a pokračovat v nich v duchu veřejné iniciativy až do roku 2005.

Tehdy, na návrh IŽH, tehdejší prezident metropole Lech Kaczyński rozhodl o vytvoření soukromě-veřejného partnerství, společně s Ministerstvem kultury a národního dědictví, řízeným Waldemarem Dąbrowským. Patronát nad trojstrannou dohodou o založení Muzea převzal prezident Polské republiky Aleksander Kwaśniewski [68].

Muzeum Polin je moderní kulturní institucí, sloužící jako místo setkání a dialogu pro ty, kteří prahnou lépe poznat minulost a současnou židovskou kulturu, kteří v polsko-židovských dějinách chtějí najít náměty použitelné pro budoucnost. Návštěva v Muzeu Polin umožňuje se snadněji utkat se stereotypy a postavit se současným hrozbám, jakými je xenofobie a nacionalistické předsudky.

V muzeu Polin můžeme vidět stálou výstavu *„1000 lat historii Żydów polskich“* (1000 let historie polských Židů), která provede diváka tisíciletými dějinami polských Židů. Výstava je rozložená do osmi galerií a návštěvou každé z nich může návštěvník postupně přečíst příběhy o králích, vynálezcích, myslitelích a průmyslnících, ale i seznámit se s židovskými svátky, obyčeji, náboženstvím a kulturou. Na fotografiích ze sbírek můžeme vidět snímky z tragických dnů holocaustu, portréty tyranů a schůzí organizace Bunt.

[68] https://www.polin.pl/ (online: 14. 1. 2020).

Muzeum Polin stálá výstava *„1000 lat historii Żydów polskich“* (1000 let historie polských Židů) foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Muzeum Polin stálá výstava *„1000 lat historii Żydów polskich“* (1000 let historie polských Židů) foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Muzeum Polin stálá výstava *„1000 lat historii Żydów polskich“* (1000 let historie polských Židů) foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Muzeum Polin stálá výstava *„1000 lat historii Żydów polskich“* (1000 let historie polských Židů) foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Výběr z archivu vybraných dlouhodobých výstav:

„Listy do tych, co są daleko“ (Dopisy těm, co jsou daleko) 18. 5. – 30. září 2013

„Z narażeniem życia – Polacy ratujący Żydów podczas Zagłady“ (S nasazením života – Poláci zachraňující Židy během vyhlazování) 7. 3. 2014 – 14. 4. 2014

„Żyd, Polak, legionista“ (Žid, Polák, legionář) 1914 – 1920 24. 7. – 5. 10. 2014

„Twarz getta. Zdjęcia żydowskich fotografów z getta Litzmannstadt“ (Tvář ghetta. Snímky židovských fotografů z ghetta Litzmannstadt 1940 – 1944) 28. 1. – 30. 3. 2015

„Moi żydowscy rodzice, moi polscy rodzice“ (Mí židovští rodiče, mí polští rodiče) 17. 4. – 29. 6. 2015

„Roman Vishniac: Fotografia (Fotografie)“ 1920–1975 8. 5. – 31. 8. 2015

„Wojciech Wilczyk: (nie)widzialne / (in)visible / (Ne)viditelné“ 23. 10. 2015 – 4. 1. 2016

„Bartoszewski 1922–2015. Więcej niż przyzwoitość“ (Více než slušnost) 14. 4. - 13. 5. 2016

„Krew. Łączy i dzieli“ (Krev. Spojuje i rozděluje) 13. 10. 2017 – 29. 1. 2018

„Obcy w domu. Wokół Marca ’68“ (Cizinci v domě. Okolo března ´68) 9. 3. 2018 – 24. 9. 2018

„Gdynia – Tel Awiw“ (Kdyně – Tel Aviv) 13. 9. 2019 – 3. 2. 2020

Muzeum Polin foto: Arkadiusz Ławrywianiec

3.2. Židovské muzeum Galicja v Krakově

Ve středu staré židovské krakovské čtvrti Kazimierz v roce 2004 z iniciativy Chrise Schwarze vzniklo Židovské muzeum Galicja. Vzniklo s myšlenou připomínat památku holokaustu a ukazovat historii a židovskou kulturu. Na stránkách muzea najdeme deklaraci: *Naším cílem je revize tradičních stereotypů, týkajících se židovské minulosti v Polsku, a pomoc jak Polákům, tak i Židům, při uvědomování si vlastních dějin. Stálé výstavy v muzeu „Śladami Pamięci"(Po stopách paměti) a „Pamięć Niedokończona" (Nedokončená paměť) získaly uznání v očích návštěvníků i kritiků z celého světa. Muzeum organizuje i hostí rovněž krátkodobé výstavy.*[69] V židovském muzeu Galicja můžeme vidět dvě stálé výstavy, a pravidelně jsou zde prezentovány i krátkodobé výstavy – jak autorské, připravované pracovníky muzeí, tak i hostující.

Židovské muzeum Galicja v Krakově foto: Arkadiusz Ławrywianiec

[69] http://www.galiciajewishmuseum.org/pl/muzeum,3 (online: 27. 3. 2020).

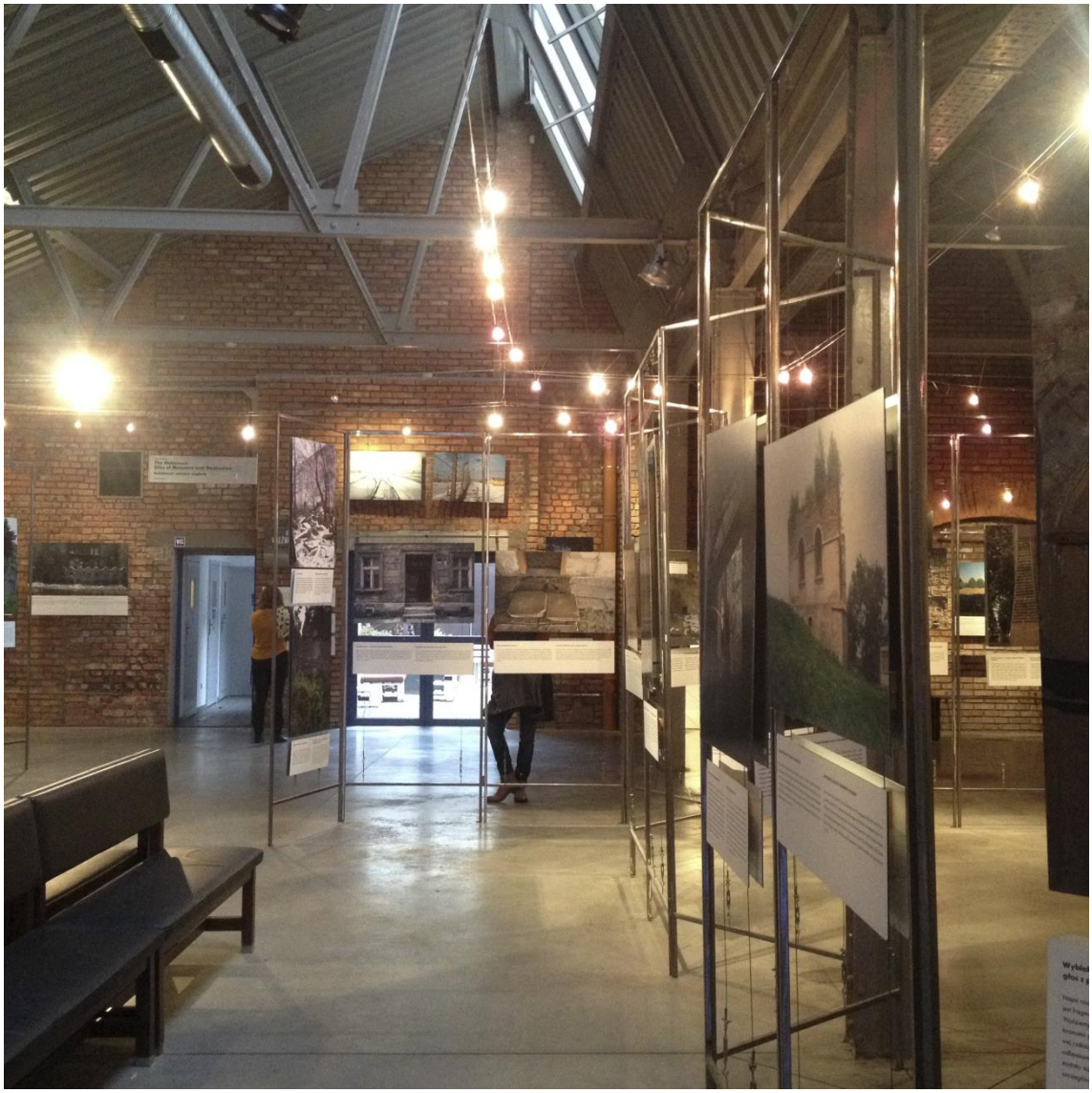

„Śladami pamięci. Współczesne spojrzenie na Żydowską przeszłość Polski“

(Po stopách paměti. Současný pohled na židovskou minulost Polska)

Originální výstava „Śladami pamięci. Współczesne spojrzenie na Żydowską przeszłość Polski“ (Po stopách paměti. Současný pohled na židovskou minulost Polska) vznikla jako výsledek mnohaletého výzkumu, spojeného s podrobnou fotografickou dokumentací, za kterou byli zodpovědní profesor Jonathan Webber a fotograf Chris Schwarz. Webber přijel do Polska poprvé na konci 80. let na pozvání Institutu sociologie Jagellonské univerzity, kdy začal pracovat na dokumentaci dochovaných artefaktů židovského dědictví, roztroušených po celém jižním Polsku. Na cestách po vesnicích i městech sbíral data a sepisoval vzpomínky obyvatel, týkající se dávných židovských sousedů. V roce 1993 navázal Webber na spolupráci se známým britským fotoreportérem Chrisem Schwarzem, který chtěl dané téma zpracovat prostřednictvím svých snímků. Spolupráce Webbera a Schwarze trvala bez přerušení dlouhých jedenáct let a jejím výsledkem byla výstava nazvaná „Śladami Pamięci. Współczesne Spojrzenie na Żydowską Przeszłość Polski”, ale i muzeum, ve kterém byla výstava v roce 2004 poprvé prezentována. [70]

Nedokončená památka - Židovské dědictví a vyhlazení ve východní Haliči

[70] http://www.galiciajewishmuseum.org/pl/sladami-pamieci-wspolczesne-spojrzenie-na-zydowska-przeszlosc-polski (online: 27. 3. 2020).

Foto: Jason Francisco

Výstava zvláštním způsobem doplňovala hlavní výstavu židovského muzea Galicja, nazvanou „Śladami Pamięci. Współczesne Spojrzenie na Żydowską Przeszłość Polski“, od autorů Chrise Schwarze a Jonathana Webbera. Nová výstava skvěle navazuje na dlouhodobé plány Židovského muzea Galicja, kterým bylo rozšíření důkladného a odvážného pohledu na židovské dědictví a celou historickou Haliče, ale i na její východní část patřící dnes Ukrajině.

Soubor „Pamięć niedokończona” vybízí návštěvníky nejen ke shlédnutí, ale i k vnímání otáčejícího se světa z pohledu židovské památky. Prostřednictvím citlivých fotografií a popisků prezentuje výstava dlouhou přítomnost židovského dědictví v bývalé východní Haliči, neustálý vliv vyhlazení na ukrajinský společenský zeměpis a výzvy, související s uchováním tohoto dědictví a jeho uvědoměním. Autorem snímků a kurátorem výstavy je skvělý americký fotograf a esejista Jason Francisco.[71]

[71] http://www.galiciajewishmuseum.org/pl/pamiec-niedokonczona-dziedzictwo-zydowskie-i-zaglada-w-galicji-wschodniej,5 (online: 27. 3. 2020).

3.3. Centrum židovské kultury v Krakově

Židovské muzeum Galicja v Krakově, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

Sídlem Centra židovské kultury je bývalá modlitebna (Bejit ha-midrasz), která byla postavena v 80. letech 19. století Židovským náboženským a dobročinným sdružením B'nei Emuna podle projektu krakovského architekta a devolepera Jacka Matusińského. Hlavními cíly činnosti Centra židovské kultury jsou:

- *ochrana židovského dědictví v krakovské čtvrti Kazimierz a uchování památky o dlouhodobé přítomnosti Židů v Polsku a o polsko-židovském sousedství,*
- *rozšiřování povědomí o dějinách a kultuře polských Židů v mladé generaci,*
- *vytváření platformy pro polsko-židovský dialog,*
- *prosazování hodnot otevřené občanské společnosti*.[72]

Centrum židovské kultury má bohatý program, který tvoří přednášky, autorská setkání, prezentace knih, konference a semináře, letní dokumentární i zábavné programy, koncerty a výstavy.

[72] http://www.judaica.pl/index1.php?zmien_jezyk=PL&podstrona=cele_zalozenia (online: 22.6.2020).

Měsíc setkání s židovskou kulturou „Bajit Chadasz“ (Nový dům) je organizován od roku 1996. Koná se v prvním měsíci židovského roku Tishri, v období velkých svátků, a obvykle je dedikován jen pro jednu osobu (např. Franze Kafku, Mordechaje Gebirtiga) nebo téma (židovská Halič). Aleksander and Alicja Hertz Annual Memorial Lecture – každoroční program věnovaný památce Aleksandra a Alicje Hertzových – je také vždy tématicky propojený s polsko-židovskou problematikou. Tuto sérii zmínil v roce 1999 Czesław Miłosz ve své přednášce o přátelství s Aleksandrem Hertzem. Dále zde přednášeli prof. Israel Gutman a Ryszard Kapuściński. Tyto přednášky jsou publikovány ve dvojjazyčné verzi – polské a anglické. Settimana della Cultura Ebraica je týdenní program, věnovaný italsko-židovské tématice, připravovaný společně s Italským institutem kultury v Krakově od roku 1996.[73]

Prostor expozice v Centru židovské kultury, foto: Arkadiusz Ławrywianiec

[73] http://www.judaica.pl/index1.php?zmien_jezyk=PL&podstrona=dzialalnosc (online: 22. 6. 2020).

Vybrané výstavy z archivu Centra židovské kultury

v roce 2000:

- *„Written in the Memory“* (Zapsáno v paměti) – výstava Jeffreye Wolina, USA, 2000
- *„Tam, gdzie zatrzymał się czas, wieczna Jerozolima“* (Tam, kde se zastavil čas, věčný Jeruzalém) – výstava fotografií Erwina Schenkelbacha z Izraele v rámci 10. festivalu židovské kultury, 2000
- *„Gehat hob ich a hejm... Krakowski Kazimierz za czasów Mordechaja Gebirtiga w fotografii“* (Měl jsem kdysi dům... Krakovský Kazimierz za časů Mordechaje Gebirtiga ve fotografii) – v rámci Měsíce setkání s židovskou kulturou Bajit Chadasz

V roce 2001:

- *„Gedenken an Auschwitz“* (Na památku Osvětimi), výstava fotografických koláží vídeňského autora Witolda Pawlika, zorganizovaná společně s rakouským velvyslanectvím v Krakově
- *„Malowany ptak“* (Nabarvené ptáče) - výstava fotografií Erwina Schenkelbacha, Izrael, věnovaná památce Jerzyho Kosińského k desátému výročí jeho úmrtí

v roce 2002:

- *„Our Country“* (Naše země) – výstava fotografií Alexe Levaca, Izrael, zorganizovaná společně s Izraelským velvyslanectvím ve Varšavě (Den Jeruzaléma)
- *„Mury Kazimierza“* (Zdi Kazimierze) – výstava fotografií Ryszarda Czernowa v rámci 12. ročníku festivalu židovské kultury v Krakově

v roce 2003:

- Výstava fotografických škol Charlese Dumolina, Belgie, k výročí osvobození koncentračního tábora v Osvětimi

– *„Dzieci z Kazimierza“* (Děti z Kazimierze) – výstava fotografií Jakuba Stożka (Krakov)
– *„Dzieciństwo – między dystansem a spotkaniem“* (Dětství – mezi odstupem a setkáním) – výstava fotografií Krzysztofa Szwajcy a Aleksandry Szpak
– *„Siła perswazji. Plakat żydowski w II Rzeczypospolitej“* (Síla přesvědčení. Židovský plakát v období 2. Polské republiky) – výstava plakátů ze sbírek Institute for Jewish Research – YIVO v New Yorku, zorganizovaná společně s Židovským historickým institutem
– *„Das jüdische Wien“* (Židovská Vídeň) – výstava fotografií Janose Kalmara, zorganizovaná společně s rakouským velvyslanectvím v Krakově
– 10 let Centra židovské kultury – výstava fotografií a plakátů, zachycujících deset let působení Centra židovské kultury (Setkání s židovskou kulturou Bajit Chadasz)

v roce 2005:

– *„Przedwojenny żydowski Kraków“* (Předválečný židovský Krakov) – vernisáž výstavy Zeeva Aleksandriwicze, výstava připravená společně s Krakovským fotografickým sdružením

v roce 2006:

– *„I Am Here“* (Tady jsem) – výstava fotografií Davida Tartakovera v rámci Měsíce fotografie v Krakově

v roce 2007:

– *„Moja żydowska ulica“* (Moje židovská ulice) – vernisáž výstavy fotografií Zafera Golibova, Bulharsko, organizovaná společně s Bulharským institutem kultury ve Varšavě
– *„Le Marais – Żydowska dzielnica w Paryżu“* (Le Marais – židovská čtvrť v Paříži) – vernisáž výstavy fotografií Bogdana Borkowského, organizovaná společně s Francouzským institutem v Krakově

v roce 2015:

- *„Ogrody pamięci“* (Zahrady paměti) – vernisáž výstavy fotografií židovských hřbitovů v Bělsku-Bělé a v Těšíně, výstava byla připravena společně s židovskou obcí v Bělsku-Bělé, Sdružením škol v Bělsku-Bělé a MDSM v Osvětimi
- *„Krakowski Kazimierz“* (Krakovský Kazimierz) – vernisáž výstavy fotografií Włodzimierze Planety

3.4. Židovský historický institut ve Varšavě

Židovský historický institut je jedním z nejdůležitějších vědeckovýzkumných pracovišť na světě, zabývajících se historií Židů od doby jejich příchodu do Polska a Střední a Východní Evropy. Židovský historický institut je ve Varšavě vzácným příkladem instituce, která se může pochlubit svým geniem loci, „duchem místa“, protože má to štěstí, že sídlí v budově s vlastní historickou tradicí.

Hlavní judaistická knihovna a Institut judaistických věd

Před válkou byla v této budově Hlavní judaistická knihovna a Institut judaistických věd, který se po svém otevření 19. února 1928 stal prvním židovským vědeckým a vzdělávacím centrem v Evropě, umožňujícím kromě výuky teologie i výuku světských oborů. Na moderním pracovišti byli vzděláváni rabíni, kazatelé, učitelé Mojžíšova náboženství pro soukromé i veřejné školy, ale i pracovníci židovských obcí a veřejných organizací. Budova Hlavní judaistické knihovny sousedila s Velkou synagogou na Tłomackém. Autorem projektu budovy knihovny, postavené v letech 1928–1936 byl Edward Zachariasz Eber.

Během války byla budova knihovny jedním z center společenského života ve varšavském ghettu. Sbírky knihovny čítaly tehdy okolo třiceti tisíc svazků. V prosinci 1939 je však Němci všechny odvezli. Většina knih tak byla nenávratně ztracena. Po otevření varšavského ghetta se budova knihovny ocitla na jeho hranici. Měla zde sídlo Židovská společná svépomoc, jediná židovská organizace, jejíž činnost povolily německé úřady.

Budova Hlavní judaistické knihovny a Velká synagoga na Tłomackiem

Od 16. listopadu 1940 do března 1942 byla budova knihovny součástí ghetta. Právě tady se konaly setkání čtenářů, divadelní představení, organizované dětské hry a symfonické koncerty. Své místo zde našla i konspirační setkání odbojové skupiny Oneg Szabat[74], která pod vedením Emanuela Ringelbluma shromažďovala rozsáhlou dokumentaci života o vyhlazování Židů v období 2. světové války.

Dne 16. května 1943 vydal SS-Brigadeführer a policejní generálmajor Jürgen Stroop na znamení potlačení varšavského povstání ve varšavském ghettu rozkaz k vyhození do vzduchu Velké synagogy a zapálení knihovny. Vyhořelou budovu knihovny přidělila po válce nová varšavská radnice Ústřední židovské komisi v Polsku, která po kompletní rekonstrukci, financované nadací Joint[75] zde umístila svoji Ústřední židovskou historickou komisi.

Ruiny Velké synagogy vyhozené do povětří 16. května 1943 na rozkaz Jürgena Stroopa

[74] hebr. Sobotní radost.
[75] Americká židovská dobročinná organizace.

V roce 1944 v Lublinu Ústřední židovský komitét v Polsku, který je nejdůležitější poválečnou židovskou organizací, založil Ústřední židovskou historickou komisi, jejíž hlavním úkolem bylo shromažďovat svědectví osob, přeživších vyhlazování, a zpřístupnění svědectví, přispívajících ke stíhání německých válečných zločinců. V roce 1946 již komise shromáždila 8 tisíc archivních souborů, několik desítek deníků a literárních děl a okolo 2 tisíc svědectví, několik tisíc knih, nalezených v troskách ghett, více než 3 tisíce fotografií, 250 obrazů, soch a židovských artefaktů. Její nejcennější sbírkou byl ilegální archiv varšavského ghetta, tzv. Ringelblumův archiv.

Dne 1. října 1947 byla z rozhodnutí Ústředního židovského komitétu v Polsku přetransformována Ústřední židovská historická komise na Židovský historický institut – ŽHI, spadající pod Ústřední židovský komitét v Polsku, jenž pokračoval v práci komise, převzal její sbírky, stejně jako sbírky Židovského sdružení pro šíření výtvarného umění[76]. Institut se ujal úkolu založit Ústřední archiv polského židovství[77] s cílem co nejrychlejšího zpřístupnění všech dokumentů vědcům, dále otevřel knihovnu ŽHI, která převzala sbírky Ústřední židovské knihovny, a ujal se organizace muzea. Pokračoval také v hledání dalších částí Ringelblumova archivu a inicioval vydávání historického čtvrtletníku v židovském jazyce, nazvaném *Bleter far Geszichte*.

29. října 1950 byl z rozhodnutí vlády Polské republiky Ústřední židovský komitét v Polsku zrušen a zaměstnanci komitétu na valné schůzi zakládajících členů založili sdružení Židovský historický institut[78], který se podařilo zaregistrovat v roce 1951. Dalších 42 let sdružení spolu s Institutem, zařazeným do jeho struktury, i přes všechny politické a finanční obtíže neustále plnil svoji funkci.

18. května 1993 bylo na valném shromáždění rozhodnuto o osamostatnění institutu a zplnomocnění představenstva k bezplatnému užívání majetku sdružení vědeckovýzkumným institutem, k jehož založení byla podána žádost na Ministerstvo kultury a umění. Do seznamu majetku patřila i budova na ulici Tłomackiem 3/5, archivní sbírky, dokumenty, knihy a další umělecká díla.

[76] Żydowskie Towarzystwo Krzewienia Sztuk Pięknych.
[77] Centrala Archiwum Żydostwa Polskiego.
[78] Żydowski Instytut Historyczny.

18. dubna 1944 pak ministr kultury svým rozhodnutím č. 13 založil Židovský historický institut – vědeckovýzkumný institut ŽHI–VVI[79] . Sídlem ŽHI–VVI se stala budova Hlavní judaistické knihovny a její činnost se opírala hlavně o sbírky, zpřístupňované sdružením. V prosinci roku 2008 pak bylo ŽHI–VVI z rozhodnutí Ministra kultury a národního dědictví opět zrušeno, a místo něj byl 1. ledna 2009 zřízen Židovský historický institut Emanuela Ringelbluma.[80]

Židovský historický institut ve Varšavě foto: Arkadiusz Ławrywianiec

[79] Żydowski Instytut Historyczny – Instytut Naukowo-Badawczy ŻIH INB.
[80] https://www.jhi.pl/instytut/historia (online: 24. 3. 2020, zpracováno na základě informací z internetových stránek ŽIH).

Ringelblumův Archiv

Ilegální archiv varšavského ghetta, tzv. Ringelblumův Archiv, byl zapsán na seznam UNESCO – Paměť světa jako památka světového dědictví a je unikátní sbírkou dokumentů, představujících jedno z nejvýznamnějších svědectví o vyhlazování polských Židů.

Archiv začal vznikat v roce 1940 z iniciativy historika Emanuela Ringelbluma, ale pracovala na něm celá organizace Oneg Szabat, kterou založil. Tato skupina, čítající několik desítek lidí, se ujala úkolu sbírat a široce zpracovávat svědectví o osudech Židů v době německé okupace. Činnost organizace byla přísně utajována.

Emanuel Ringelblum

Jakmile se začaly v roce 1942 objevovat ve Varšavě zprávy o masovém vyvražďování Židů, byla činnost Oneg Shabat přeorientována. Místo sbírání materiálu do rozsáhlé monografie o životě židovského obyvatelstva na polském území se skupina přeorientovala na dokumentování dalšího vyhlazování židovských obcí a šíření informací v povědomí veřejnosti. Organizace udržovala kontakt s polským hnutím odporu (mj. Delegaturou vlády pro zemi) a předávala mu kopie nashromážděné dokumentace. V roce 1942 se pak prostřednictvím polských a židovských organizací podařilo svědectví Oneg Szabat o vyhlazování dopravit i na západ.

Oneg Szabat při své práci využívala moderní metody získávání vědeckého materiálu. Svědectví a důkazy byly zapisovány pomocí předem připravených anket a konceptů. Bylo dbáno na to, aby získaný materiál obsahoval kompletní a objektivní obraz skutečnosti, se všemi fakty a podrobnostmi. Z vybraných oblastí se shromažďovaly informace a svědectví různého druhu. Z provedených rozhovorů byly pořizovány zápisy, na základě kterých byly později připravovány podrobnější zprávy. Do archivu byly zařazovány

originální dokumenty nebo jejich přesné opisy. Byla sbírána i akta oficiálních institucí, tisk, plakáty, letáky, vstupenky, pozvánky, potravinové lístky, osobní doklady, korenspondence přicházející do ghetta apod. Velice vzácné byly i deníky a památníky. Mnoho členů Oneg Szabat bylo činných i v podzemních politických stranách. Timto způsobem se do archivu dostaly i dokumenty o konspiraci, vznikající ve varšavském ghettu. V archivu bylo i několik desítek fotografií, ale i více než 300 kreseb a akvarelů (z nichž některé vznikly už před válkou).

Židé ve varšavském ghettu

Na přelomu července a srpna 1942 během první hromadné deportace z varšavského ghetta zakopali Ringelblumovi spolupracovníci první část archivu – 10 kovových schránek – ve sklepě domu č. 68 na ulici Nowolipki. Na začátku února 1943 pak na stejném místě ve dvou konvích na mléko i druhou část archivu spolu s dokumenty, získanými od července 1942.

Emanuel Ringelblum se stejně jako většina tvůrců archivu nedožil konce války. Ti, jež přežili, se ujali úkolu archiv nalézt. V září roku 1946 byla nalezena první část archivu a

druhá pak byla objevena díky náhodě v prosinci 1950. Dodnes nebyla objevena třetí část, která měla být ukryta 19. dubna 1943, poslední noc před vypuknutím povstání v ghettu, na pozemku dílny na výrobu štětců na ulici Świętojerska 34, kde dnes sídlí čínské velvyslanectví. Převážná část dokumentace přežila své uložení v zemi bez větší újmy.

Shromážděný materiál v archivu nemá v žádných archivních sbírkách na celém světě obdoby.[81]

Stálá výstava

„Czego nie mogliśmy wykrzyczeć światu” (Co jsme nemohli světu vykřičet)

Výstava se snaží ukázat činnost konspirační skupiny Oneg Szabat, působící ve varšavském ghettu, ale i vytvořené unikátní sbírky od jejího vzniku až do dnešního dne. Nositelem myšlenky i hlavním tvůrcem archivu byl historik Emanuel Ringelblum.

[81] http://www.jhi.pl/blog/2014-10-08-archiwum-ringelbluma, zpracováno na základě informací z internetových stránek ŻIH. (online: 25. 3. 2020).

foto: Jakub Certowicz

Na výstavě ukazujeme dokumenty ukryté s nasazením života v jednom sklepě. Archiv obsahuje dopisy a závěti lidí jdoucích na smrt, svědectví svědků a obětí hromadných vražd. Svědectví obsahuje bolest a utrpení jednotlivých lidí. Byla shromažďována a seřazena v obnovené budově bývalé Judaistické knihovny, současného sídla Židovského historického institutu a sdružení ŽHI v Polsku.[82]

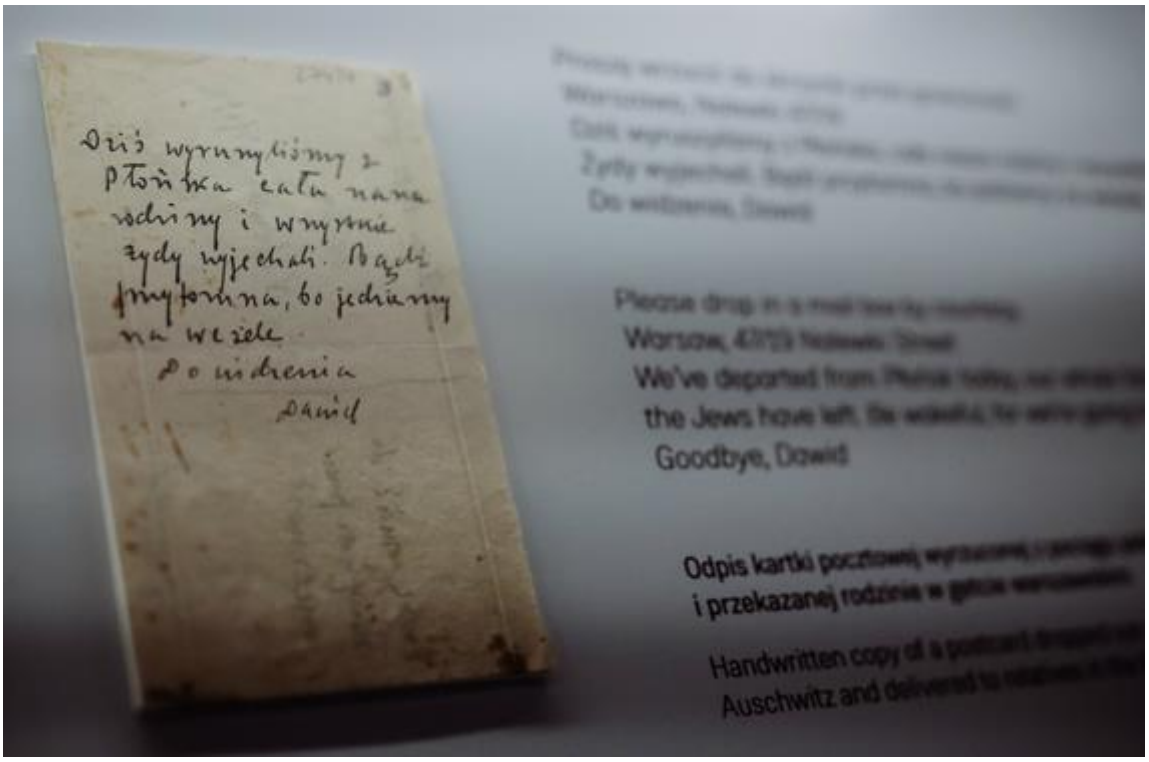

[82] http://www.jhi.pl/wystawy/wystawa-stala (online: 27. 3. 2020).

Fotografické časové výstavy (výběr)

16. 2. 2012 – 20. 9. 2012 – *„Twarze i dłonie“* (Tváře a dlaně), Julia Pirotte, fotografie židovských předmětů

15. 11. 2012 – 20. 12. 2012 – *„Drohobycz artystów“* (Drohobyč umělců), výstava u příležitosti 120. výročí narození a 70. výročí úmrtí Brunona Schulze

10. 12. 2012 – 30. 9. 2013 – *„Rabi Rabin Rebe Rabini w Polsce“* (Rabi Rabin Rebe Rabíni v Polsku)

8. 11. 2013 – 29. 11. 2013 Výstava Julie Pirotte v Galerii Studio na Měsíci fotografie v Bratislavě

20. 1. 2014 – 20. 6. 2014 Výstava fotografií Menachema Kipnise (1878–1942), připravena ve spolupráci s YIVO v New Yorku

17. 6. 2014 – 30. 4. 2015 Vyhlazovací tábor Kulmhof v Chełmnu nad Nerem,

u příležitosti 70. výročí likvidace Litzmannstadt Getto

23. 6. 2014 – 15. 9. 2014 *„Gdzie jest brat twój?“* (Kde je tvůj bratr?), Imre Amos i XX wiek

23. 6. 2014 – 29. 8. 2014 *„Mowa nienawiści. Wykluczam wykluczenie“* (Moje nenávist. Vylučuji vyloučení)

30. 10. 2014 – 29. 2. 2016 *„Ocalałe“* (Zachráněné)

21. 4. 2015 – 4. 10. 2015 *„Po Zagładzie Centralny Komitet Żydów w Polsce 1944–1950“* (Po holocaustu, Ústřední židovská komise v Polsku 1944–1950)

7. 1. 2016 – 10. 3. 2016 *„Mezuza z tego domu“* (Mezuza z tohoto domu)

14. 4. 2016 – 18. 9. 2016 *„Amsterdam polskich Żydów“* (Amsterdam polských Židů)

28. 4. 2016 – 7. 8. 2016 *„Gan Eden-Raj?“* (Gan Eden-Raj?) Sanatorium Medema v Miedzeszynu).

6. 10. 2016 – 19. 3. 2017 *„Historia sztuki w walce o pamięć, Józef Sandel“* (1894–1962), muzeum ŻIH (Dějiny umění v boji o paměť. Józef Sandel (1894–1962), zakladatel muzea ŽHI")

9. 11. 2016 – 29. 1. 2017 *„Lekcja pamięci“* (Lekce paměti), výstava fotografií Tadeusze Rolke

30. 3. 2017 – 5. 6. 2017 *„Bracia Hirszenbergowie — w poszukiwaniu ziemi obiecanej“* (Bratři Hiszenbergerovi – hledání zaslíbené země)

22. 6. 2017 – 21. 9. 2017 *„Nalewki. Opowieść o nieistniejącej ulicy. W 75. rocznicę Akcji Reinhardt“* (Nalewki. Příběh neexistující ulice. 75. výročí Akce Reinhardt)

16. 11. 2017 – 18. 3. 2018 *„Miejsce. Tłomackie 3/5“* (Místo. Tłomackie 3/5), dlouhodobá výstava Agaty Madejské, Ronit Porat a Anny Orłowské

26. 4. 2019 – 25. 8. 2019 *„Światło negatywu / Obrazy z Archiwum Ringelbluma i archiwum Jerzego Lewczyńskiego / na nowo odczytane"* (Světlo negativu / Snímky z archivu Emanuela Ringelbluma a Jerzyho Lewczyńského / nově přečtené)

Závěr

Existence Židů v Polsku byla zdokumentována mnoha způsoby. Musíme se zmínit i o výjimečné výstavě *„I ciągle widzę ich twarze”* (A jejich tváře vidím pořád), připravené ze snímků neznámých autorů, zaslaných do nadace Shalom. Tato výstava představuje kolekci více než 9 tisíc snímků, zaslaných z celého světa v reakci na výzvu, kterou v roce 1994 vyhlásila herečka, režisérka, zakladatelka, donátorka a generální ředitelka nadace Shalom Gołda Tencer. V mnoha případech jde o rodinné fotografie. První prezentace výstavy se konala v roce 1996 ve varšavském klubu galerii Zachęta. *Již řadu let je výstava zvána do nejprestižnějších muzeí a galerií a navštívila již více než třicet světových měst mj. Jeruzalém, Los Angeles, Frankfurt nad Mohanem, Mexiko, Detroit, Boston, Paříž, Brusel, Mnichov, Hamburk, Petrohrad, Londýn, Varšavu, Poznań, Lodž, Krakov a New York.* [83]

[83] http://www.zydzipolscy.pl/articles,id,258.html (online: 26. 7. 2020).

Židé v Jasle, fotografie z výstavy *„I ciągle widzę ich twarze”*

Pan Delatycki, majitel továrny na ocet v Łomży s dětmi, pravděpodobně před rokem 1939. Snímek věnovala Irena Generalczyk. fotografie z výstavy *„I ciągle widzę ich twarze”*

Fotografická činnost německých vojáků, která měla dokumentovat počínání nacistů na okupovaném území, se stala zásadním důkazem v procesech s německými válečnými zločinci.

Nesmíme zapomenout na snímek Židů, kteří byli objeveni ve sklepě domu ve varšavském ghettu po potlačení povstání v květnu 1943. Jde o záběr židovského chlapce, stojícího ve skupině vyděšených lidí se zvednutýma rukama, před hlavněmi německých pušek. Tato fotografie, pocházející z „Raportu" válečného zločince SS-Gruppenführera Jürgena Stroopa, velícího německým ozbrojeným silám, brutálně potlačujícím povstání ve varšavském ghettu, se stala symbolem německých zločinů na obyvatelích uzavřené židovské čtvrti ve Varšavě.

Osobně jsem přesvědčen o tom, že fotografie, dokumentující život Židů v Polsku, stejně jako ty, které vznikly několik desítek let dříve, ale i nově vznikající projekty, umožní lépe poznat společné dějiny Židů a Poláků. Historie Varšavy, fotografické knihy a sbírky fotografií by měly sloužit k uchování památky na společně prožitá staletí. Musíme stále mluvit o strašných událostech, jako kielecký pogrom, ukazovat těžko vysvětlitelné věci, jako architektonické palimpsesty[84], fotografované Wojciechem Wilczykem, nebo macevy použité při stavbě stodol, pískovišť apod., zachycené Łukaszem Baksikem. Dialog, ať už je jakkoli složitý, by měl vždy sloužit k budování lepších vztahů dnes i v budoucnosti. Musíme také co nejbedlivěji hlídat nepřesnosti novinářů a historiků, kteří se tábory v Osvětimi a Březince pokoušejí označovat jako

[84] prosvítající staré nápisy na zdech.

polské vyhlazovací tábory. Mám obrovskou naději, že snahy mnoha tvůrců přinesou do těchto vztahů pozitivní světlo.

Knihy z nichž bylo v této práci čerpáno:

- Baksik Łukasz: *Macewy codziennego użytku*, vydavatel: Czarne, Sękowa 2013
- Baldovin Larissa, Koszykowski Ania: *Przystanek Gliwice,* vydavatel: Larissa Baldovin, Glivice 2019, str. 9
- Bujak Adam: *Oświęcim,* Wydawnictwo Sport i Turystyka, Varšava 1972 nebo 1973
- Dobroszycki Lucjan and Barbara Kirshenblatt-Gimblett: *Image Before My Eyes: A Photographic History of Jewish Life in Poland*. vydavatel: Schocken Books ve spolupráci s YIVO Institute for Jewish Research, New York 1977
- Kacyzne Alter: *Poyln : Jewish life in the old / Polyn Żydowskie życie w starym kraju,* vydavatel: Metropolitan Books, New York, 1999 ve spolupráci s Institute for Jewish Research YIVO ve spolupráci s Sulamita Kacyzne-Reale
- Krajewska Monika: *Czas Kamieni*, vydavatel: Interpress Warszawa 1982
- *Łódź Ghetto Album*, Photographs by Henryk Ross, vydavatel: Archive of Modern Conflict, Londýn 2004
- Mazur Adam, Gorczyca Łuksz: *Fotoblok. Europa Środkowa w książkach fotograficznych*, Wydawnictwo MCK Krakov 2019, str. 164, 184, 192, 194
- Niezabitowska Małgorzata, Tomaszewski Tomasz: *Ostatni: Współcześni Żydzi polscy*, vydavatel: Artystyczne i Filmowe, Varšava 1993
- Rosenblum Naomi: *Historia fotografii światowej* Wydawnictwo Baturo, Bílsko-Bělá 2005 str. 373-374
- Szuchta Robert: *1000 lat historii Żydów polskich Podróż przez wieki*. vydavatel: Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, Varšava 2015, str. 9
- Tarczewska Agnieszka: *Powroty,* Spoluvydavatel: Studio Design Łódź 2018
- Wilczyk Wojciech: *Niewinne oko nie istnieje*, vydavatel: Atlas Sztuki i korporacja ha!art, Lodž-Krakov 2009
- Vishniac Roman: *Polish Jews a pictorial record*. vydavatel: Schocken Books, New York 1988
- *„Zagłada żydostwa polskiego. Album zdjęć". „Extermination of Polish Jews. Album of pictures"*. Wydawnictwo Centralnej Żydowskiej Komisji Historycznej przy C.K. Żydów Polskich, Lodž 1945

Internetové stránky:

www.academy.tomaszewski.com

www.baksik.com

www.chidusz.com

www.cmentarze-zydowskie.pl

www.culture.pl

www.domkereta.pl

www.fotoblogia.pl

www.galiciajewishmuseum.org

www.infocenters.co.il

www.jhi.pl

www.judaica.pl

www.lodz.wyborcza.pl

www.metrowarszawa.gazeta.pl

www.msl.org.pl

www.mezuzy.eu

www.nytimes.com

www.polin.pl

www.sklep.nck.pl

www.sztetl.org.pl

www.sztuka.net

www.teatrnn.pl

www.web.archive.org

www.wikipedia.org

www. wirtualny sztetl.org.pl

www.znak.com.pl

www.zydzipolscy.pl

Jmenný rejstřík:

Aleksandrowicz Zeev 164

An-ski Szymon 89

Bajgar Radek 133

Baksik Łukasz 3, 68 – 76, 180

Baldovin Larissa 4, 84 – 88

Bartoszewski 156

Biderman Dawid 141, 145, 149

Biebow Hans 97, 105, 110

Bielawski Krzysztof 72, 133 - 136

Boot Chris 18

Borkowski Bogdan 164

Bujak Adam 3, 26 - 31

Cendrowicz Krzysztof 16

Certowicz Jakub Ilustracja 175

Chomętowska Zofia 11

Czernik Helena 135

Czernow Ryszard 163

Datner Szymon 46

Dąbrowski Waldemar 152, 153

Deceneux Marc 137

Dobroszycki Lucjan 32 - 37

Dorys Benedykt Jerzy 11

Dubiel Sławoj 66

Dumolin Charles 163

Eber Edward Zachariasz 167

Eichmann Adolf 15

Elimelech 80

Ellis Jehoshua 155

Fajerman Elżbieta 155

Ficowski Jerzy 38, 40

Fischman Chuck 125 – 129

Francisco Jason 160

Gawalewicz Adolf 34

Generalczyk Irena 179

Geberiting Mordechaj 162, 163

Genewein Walter 102 - 106

Georg Willy 10, 117 – 119

Golibov Zafer 171

Gorczyca Łukasz 39

Grossman Mendel 2, 4, 14, 95 – 101

Grosmann-Zil-Bar Szoszana 97

Grzebień Helena 155

Guroed 107

Gutman Israel 162

Hartman-Flacks Miriam 10

Hausner Gidon 15

Hertz Aleksander a Alicja 162

Hilscher Hubert 38

Hochman Michał 85, 87, 88

Hutnik Sylwia 74

Jabłoński Dariusz 103

Jagielski Jan 81

Janicka Elżbieta 57 – 67

Jankowska Ewa 118

Jan Paweł II 61

Jasanský Pavel 133

Jaworski Krzysztof 66

Kac Włodzimierz 155

Kacyzne Alter 2, 11, 89– 94

Kacyzne-Reale Sulamita 100

Kaczyński Lech 152, 153

Kafka Franz 162

Kalamar Janos 164

Kamieńska Anna 38, 40

Kapuściński Ryszard 162

Kazmierski Marek 78

Khachnov Khana 89

Kimberger Max 2, 120 - 122

Kipnis Menachem 2, 11, 112 – 116, 176

Kirshenblatt-Gimblett Barbara 32 – 37

Kołakowski Leszek 82

Kosidowski Jerzy 11

Kosiński Jerzy 163

Koszykowski Ania 4, 84 - 88

Krajewska Monika 3, 38 – 50, 72

Krajewski Stanisław 39, 50

Krawczyk Monika 72

Kučera Jaroslav 133

Kwaśniewski Aleksander 153

Kyndrová Dana 133

Lehrer Erica 66

Leker Mojżesz 129

Lewczyński Jerzy 177

Levac Alex 163

Litzmann Karl 14,

Ławrywianiec Arkadiusz 145 – 151

Madejska Agata 179

Madejski Sebastian Ilustracja 110

Mazowiecki Tadeusz 3, 62

Mazur Adam 39

Menachem Arieh Ben (Prinz Arie) 96, 97, 99

Miłosz Czesław 82, 169

Michnik Adam 82

Mostowicz Arnold 103

Niezabitowska Małgorzata 3, 43 – 56

Orłowska Anna 177

Parr Martin 16, 18

Pawlik Witold 170

Pirotte Jean 108

Pirotte-Sokolska Julia (Diament Gina) 2, 107 – 111, 176

Planeta Włodzimierz 165

Podolska Joanna 97

Porat Ronit 179

Porzycki Jakub 151

Prugar Aleksander 135

Ptáček Josef 133

Prus Timothy 16, 18

Ringelblum Emanuel 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175

Rolke Tadeusz 177

Rosenblum Naomi 5

Ross Henryk (Rosencwaijg Henryk) 2, 3, 13 – 21, 95

Rouquette Jacques 137 – 140, 141

Sandel Józef 184

Scharf Rafael 119

Schenkelbach Erwin 170, 168

Schudrich Michael 59, 148

Schulz Bruno 82, 176

Schwarz Chris 123 – 124, 157, 159, 160

Sendyka Roma 66

Sidorowicz Joanna 130 – 132

Simon Dominique 145

Simon Serge 137, 141 - 144

Słonimski Antoni 38, 40

Sokolnick Andrew A. Ilustracja 12

Sokolski Jefim 109

Sowiński K. Ilustracja 31

Stożek Jakub 164

Stroop Jürgen 168, 180

Szpak Aleksandra 171

Szuchta Robert 1

Szurmiej Szymon 50

Szwajca Krzysztof 171

Szymon Piotr 66

Ślusarczyk Andrzej 66

Śmiechowska Teresa 113

Tartakover David 171

Tencer Gołda 5, 80 178

Tokarska-Bakir Joanna 73

Tomaszewski Jerzy 152

Tomaszewski Tomasz 3, 43 - 56

Traczewska Agnieszka 3, 77 – 83

Turowicz Jerzy 82

Webber Jonathan 79, 123, 159, 160

Weissblum Elimelech 89, 144

Wilczyk Wojciech 57 – 67, 156, 180

Wodziński Marcin 78, 80, 88

Wojtyła Karol 75

Wolin Jeffrey 167

Worobiejczyk Mojżesz 11

Vaniš Jan 133

Vishniac Roman 2, 4, 5 - 12, 156

Vishniac-Kohn Mary 10

Zawrzel Beata 151

Ziderer Jan 148

Zjeżdżałka Ireneusz 66

Zonabend Nachman 105

Zych Magda 66